

**Stichting
Pensioenfonds
Forbo**

Stichting Pensioenfonds Forbo
Industrieweg 12, 1566 JP Assendelft
Postbus 13, 1560 AA Krommenie
Telefoon: 075 - 647 72 17
www.pensioenfondsforbo.nl

Ingeschreven in het Handelsregister van de
Kamer van Koophandel onder nummer 41231178

**Verslag over het boekjaar
1-1-2017 t/m 31-12-2017**

Inhoud

	Pagina
Bestuur en organisatie	5
Voorwoord	
Algemeen	7
Beleggingsadviescommissie	7
Communicatiecommissie	7
Meerjarenoverzicht	9
Verslag van het bestuur	
Het pensioenfonds	11
Missie, visie en strategie	12
Financiële positie van Pensioenfonds Forbo	15
Pensioenregeling 2017	19
Communicatie	20
Beleggingen	23
Actuariële analyse resultaat	27
Uitvoeringskosten	27
Governance	29
Uitbestedingsbeleid	32
Risicomanagement	35
Verslag van de visitatiecommissie	
Samenvatting voor het jaarverslag	49
Reactie van het bestuur	51
Verslag van het verantwoordingsorgaan	
Verslag van het Verantwoordingsorgaan over 2017	53
Reactie van het bestuur	54
Verslag van de Compliance officer	
Inleiding	55
Rapportage 2017	55
Reactie van het bestuur	56

Pagina

Vooruitblik 2018	57
-------------------------	----

Jaarrekening

Balans per 31 december	60
Staat van baten en lasten	62
Kasstroomoverzicht	64
Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling	65
Toelichting op de balans per 31 december	70
Toelichting op de staat van baten en lasten	77
Resultaatbestemming	82
Risicoparagraaf	83

Overige gegevens

Statutair bepalingen omtrent de resultaatbestemming	93
Actuariële verklaring	93
Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	95

Bijlagen

Overzicht belegd vermogen	103
Begrippenlijst	105

Bestuur en organisatie

Bestuur

<i>Benoemd door de werkgever</i>	<i>Functie</i>	<i>Lid vanaf</i>	<i>Einde zittingsduur</i>
H. Mak	voorzitter	01-01-2015	Onbepaald
Mw. D. Uitvlugt-Manné	secretaris	07-02-2012	Onbepaald
M.A. Bults	bestuurslid	01-03-2009	Onbepaald
G.T.J. Evers	bestuurslid	01-01-2016	Onbepaald
<i>Benoemd uit de pensioengerechtigden en de werknemers</i>			
G.B.J. Soppe	bestuurslid	26-03-2002	31-12-2017
G.J.F. Mol	vicevoorzitter/penningmeester	18-04-2003	18-04-2019
A.D. Keetlaer	bestuurslid	01-01-2007	01-01-2020
G.J.C. Pieterse	aspirant-bestuurslid	01-09-2016	01-02-2018
S. Stieltjes	aspirant-bestuurslid	vanaf 11-07-2017	

Dagelijks bestuur

H. Mak	voorzitter
A.D. Keetlaer	lid
G.J.F. Mol	lid
Mw. D. Uitvlugt-Manné	lid

Beleggingsadviescommissie

A.D. Keetlaer	voorzitter
M.A. Bults	lid
H. Mak	lid
S. Verschuren	lid (externe deskundige)

Communicatiecommissie

Mw. D. Uitvlugt-Manné	voorzitter
G.T.J. Evers	lid
G.B.J. Soppe	lid (tot 31-12-2017)

Visitatiecommissie

Mw. C.R. Boekkooi	voorzitter
P. Priester	lid
J.G. Oostdam	lid

Verantwoordingsorgaan

F.A. Heil	voorzitter (namens de werkgever)
Ph. de Boer	secretaris (namens deelnemers)
E. van der Weide	lid (namens deelnemers)
T.W. Breeuwer	lid (namens deelnemers)
B. Venema	lid (namens pensioengerechtigden)
Mw. A. Pijnacker-Huiberts	lid (namens pensioengerechtigden)
H. Ellens	aspirant lid (namens pensioengerechtigden)
L. van den Ing	aspirant lid

Compliance officer

M. Erwich

Aangesloten ondernemingen

Forbo Flooring BV
Forbo-Novilon BV
Forbo Eurocol Nederland BV

Organisatie

Waarmerkend actuaris	Triple A Risk Finance, J.J.M. Tol
Adviserend actuaris	Willis Towers Watson, R.T. Schilder
Accountant	EY Accountants, P. Dirks
Administrateur	AZL
Vermogensbeheer	Mn
Advisering vermogensbeheer	Mn
Internetsite	www.pensioenfondsforbo.nl

Voorwoord

Voor u ligt het verslag over het boekjaar 2017 (hierna: het verslagjaar) van Stichting Pensioenfonds Forbo (hierna Pensioenfonds Forbo of SPF).

De belangrijkste zaken in 2017 voor Pensioenfonds Forbo waren:

Algemeen

- Gevolgen van de financiële situatie (lage rente) voor het pensioenfonds
- Bestuursbezetting
- Managementevaluatie en toekomstvisie
- Wetswijzigingen en gevolgen voor ons fonds
- Onderzoeken DNB/ On-site onderzoek naar kwaliteit beheeromgeving beleggingen
- Evaluatie uitbestedings- en dienstverleningsbeleid
- Algehele revisie ABTN en bijlagen
- Evenwichtigheid premiedekkingsgraad

Beleggingsadviescommissie

- Bezetting Beleggingsadviescommissie
- Kennis van Vermogensbeheer
- ALM-studie

Communicatiecommissie

- Wet Pensioencommunicatie
- Meting effectiviteit communicatiemiddelen

In het vervolg van dit bestuursverslag leest u hier meer over.

Meerjarenoverzicht

	2017	2016	2015	2014	2013
Aantallen					
Actieve deelnemers	1.063	1.029	999	1.008	1.015
Gewezen deelnemers	638	631	627	616	638
Pensioengerechtigden	838	839	864	869	857
Totaal	2.539	2.499	2.490	2.493	2.510
Financiële gegevens (in duizenden euro)					
Beleggingen voor risico pensioenfondsen					
Belegd vermogen ¹⁾	411.347	395.747	350.466	362.027	276.794
Beleggingsopbrengsten	14.641	41.838	1.319	65.291	579
Rendement op basis van total return	3,8%	12,2%	0,2%	23,9%	0,2%
Vermogen inclusief bestemmingsreserve	408.181	399.125	354.760	351.119	285.533
Vermogen exclusief bestemmingsreserve	403.328	394.272	349.907	347.119	281.533
Technische voorzieningen	372.760	383.247	345.568	320.119	266.466
Reserves					
Algemene reserve	30.568	11.025	4.339	27.000	15.067
Bestemmingsreserve	4.853	4.853	4.853	4.000	4.000
Voorzieningen					
Totaal technische voorzieningen	372.635	375.292	337.914	312.547	259.224
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen	125	134	167	190	185
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	0 ²⁾	7.821	7.487	7.382	7.057
Totaal voorzieningen	372.760	383.247	345.568	320.119	266.466
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers	9.836	9.345	9.175	9.296	9.339

1) Exclusief lopende interest en inclusief saldo depotbanken.

2) Op 29 december 2017 heeft er een collectieve waardeoverdracht plaatsgevonden van ABN AMRO Pension Services naar ABN AMRO Pensioenen Premiepensioeninstelling (PPI). Dit betekent dat het pensioenfonds ultimo 2017 niet langer (juridisch dan wel economisch) eigenaar is van de betreffende beleggingen.

	2017	2016	2015	2014	2013
Pensioenuitkeringen	6.972	6.980	7.156	7.206	7.144
Dekkingsgraad					
Aanwezige dekkingsgraad	108,2%	102,9%	101,3%	108,4%	105,7%
Beleidsdekkingsgraad	107,0%	98,5%	104,2%	–	–
Vereiste FTK (o.b.v. de feitelijke beleggingsmix)	120,6%	120,2%	120,9%	112,6%	113,4%
Vereiste FTK (o.b.v. de strategische beleggingsmix)	119,2%	119,1%	120,3%	112,7%	112,5%
Minimaal vereist eigen vermogen	104,1%	104,1%	104,1%	104,1%	104,1%

Verslag van het bestuur

Het pensioenfonds

Inleiding

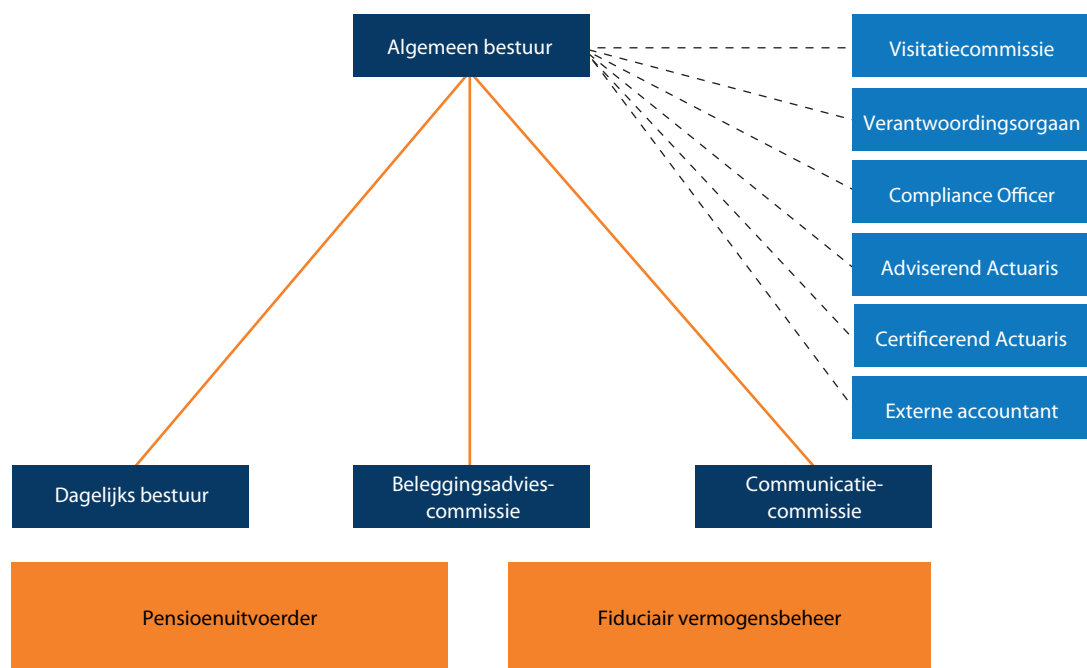
Pensioenfonds Forbo is een ondernemingspensioenfonds en is aangesloten bij de Pensioenfederatie. Het fonds heeft de stichting als rechtsvorm en is opgericht per notariële akte op 31 december 1964. Pensioenfonds Forbo is statutair gevestigd in Zaanstad. Dit verslag wordt uitgebracht in overeenstemming met de statuten van het fonds. De in het verslag vermelde bedragen zijn op basis van duizenden euro opgenomen, tenzij anders staat vermeld.

Statutaire doelstelling

Pensioenfonds Forbo stelt zich ten doel: conform pensioenreglement en statuten de pensioenregeling uit te voeren die geldt voor werkgevers, werknemers, gewezen werknemers en hun nabestaanden. De pensioenaanspraken worden gefinancierd met bijdragen van werkgevers en werknemers. De pensioenregeling voorziet voor deelnemers in een ouderdomspensioen, een partnerpensioen en een nabestaandenpensioen.

Het bestuur heeft de doelstellingen en beleidsuitgangspunten, zoals bedoeld in artikel 102a van de Pensioenwet vastgesteld en vastgelegd in de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABTN). Bij de toetsing van de opdrachtaanvaarding voor de uitvoering van de pensioenregeling zijn deze door het bestuur als uitgangspunt genomen.

Organogram Pensioenfonds Forbo

Missie, visie en strategie

Missie

Pensioenfonds Forbo heeft als missie om haar (gewezen) deelnemers met een goed gevoel met pensioen te laten gaan en haar pensioengerechtigden met een goed gevoel met pensioen te laten zijn. Het doel van Pensioenfonds Forbo is het uitvoeren van de pensioenregeling in letter en geest, zoals overeengekomen met de sociale partners van de aangesloten Forbo-entiteiten. Dit moet gebeuren op correcte en transparante wijze, en wel zodanig dat de toegezegde pensioenen tijdig worden uitgekeerd. Behoud van koopkracht wordt hierbij nagestreefd. Hiertoe zal het pensioenfonds de ingelegde gelden beheren als goed huisvader met een zo hoog mogelijk rendement tegen een verantwoord risico. Heldere en transparante communicatie naar de (gewezen) deelnemers vormt hierbij een integraal onderdeel.

Visie

Deelnemers en betrokken sociale partners van Pensioenfonds Forbo hebben groot vertrouwen in het bestuur. Daarnaast zijn de aangesloten ondernemingen financieel gezond te noemen. Het bestuur is enthousiast en betrokken. De financiële situatie van Pensioenfonds Forbo is aan de beterende hand, kortingen zijn nog steeds niet noodzakelijk geweest. Met deze bouwstenen is de visie van het bestuur van Pensioenfonds Forbo dat zij naar verwachting de komende paar jaar nog op eigen kracht zal kunnen bestaan. Om, in de veranderende omgeving, ook op langere termijn de belangen van de deelnemers op een duurzame en kosten verantwoorde manier te behartigen studeert Pensioenfonds Forbo welke mogelijkheden hier het best passend zijn. Vertegenwoordigers van alle belanghebbenden worden hierbij betrokken.

Strategie

Het pensioenfonds stelt de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden centraal. Dit komt vooral tot uitdrukking in de aandacht voor communicatie, de mate van transparantie en de reële verwachtingen die het pensioenfonds bij deelnemers wil wekken.

De communicatie naar de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden moet zorgen voor betrokkenheid bij en vertrouwen in het pensioenfonds en de kennis vergroten over pensioenen in het algemeen en de eigen pensioensituatie. Wij zetten de communicatie in middels bijeenkomsten, nieuwsbrieven en de personeelsbladen. Daarnaast moet persoonlijke communicatie helder en begrijpelijk zijn opgesteld.

Door blijvend de beleggingsportefeuille te monitoren en de renteveranderingen te volgen kunnen we tijdig inspelen op veranderingen op de markt welke voor Pensioenfonds Forbo van belang zijn. Het beleggingsbeleid is gericht op de lange termijn waarbij hedendaagse ontwikkelingen niet uit het oog worden verloren. Op deze manier houden wij de schommelingen van de dekkingsgraad binnen de bandbreedtes waarbij opwaartse druk wordt gestimuleerd.

Betrouwbaarheid van de systemen bij de administrateur en deskundigheid van de mensen zijn een cruciale factor. Flexibiliteit in de systemen is van belang om ook de toekomstige veranderingen tegen geringe kosten te kunnen implementeren.

Binnen het bestuur wordt gekeken naar de workload van bestuurders waardoor een betere verdeling gemaakt kan worden van de werkzaamheden. Ondersteuning van derden binnen de eigen organisatie kan hierbij een helpende hand bieden. Daarnaast heeft het bestuur een externe deskundige toegevoegd als lid van de Beleggingsadviescommissie. Hierdoor wordt gewaarborgd dat kennis en countervailing power op sterkte blijft.

Het gehele bestuur zal alle ontwikkelingen op pensioengebied blijvend volgen zodat tijdig op deze ontwikkelingen ingesprongen kan worden wanneer dat nodig is.

Gevolgen van de financiële situatie (lage rente) voor het pensioenfonds

Pensioenfonds Forbo heeft in 2017 te maken gehad met de gevolgen van een iets opkrabbende rente. De ontwikkeling van de dekkingsgraad en daarmee de beleidsdekkingsgraad werden hierdoor positief beïnvloed. Uiteindelijk is de beleidsdekkingsgraad aan het eind van 2017 uitgekomen op 107,0%. Doordat de beleidsdekkingsgraad lager dan 110% was, kon het bestuur helaas geen indexatie toekennen.

Bestuursbezetting

In het afgelopen jaar is Stephan Stieltjes namens de actieven van Forbo-Novilon en Forbo Eurocol Nederland als aspirant bestuurder bij het bestuur aangesloten. Ben Soppe heeft, na een bestuursperiode van bijna 16 jaar, per 31 december 2017 afscheid genomen van het bestuur namens de actieven van Forbo-Novilon en Forbo Eurocol Nederland. Het bestuur is hem zeer dankbaar voor zijn inzet en betrokkenheid in deze jaren.

Managementevaluatie

Eind 2017 heeft het bestuur een managementevaluatie en zelfreflectie uitgevoerd. In deze evaluatie heeft het bestuur stilgestaan bij de huidige bestuursvorm en gang van zaken binnen het bestuur. De verbeterpunten uit 2016 zijn met succes opgepakt en blijken goed te werken. Tijdsdruk en tijdsbeschikbaarheid blijven een aandachtspunt voor meerdere bestuursleden.

Toekomstvisie

Naast de managementevaluatie heeft het bestuur stilgestaan bij de toekomst van het fonds. Het bestuur heeft de al in 2016 geformuleerde toekomstvisie verder geconcretiseerd. Daarbij is duidelijk geworden dat de huidige bestuursvorm, door de toegenomen governance vereisten, benodigde tijdsinvestering en daarbij komende extra kosten, moeilijk houdbaar lijkt te zijn in de toekomst. Het bestuur heeft een brief naar de sociale partners uitgestuurd om hen uit te nodigen mee te denken over de toekomst van Pensioenfonds Forbo.

Wetswijzigingen en gevolgen voor ons fonds

In 2017 hebben zich een aantal wijzigingen in de Pensioenwet en aanverwante regelgeving voorgedaan en zijn wetswijzigingen verder doorgevoerd. De belangrijkste wijziging voor ons fonds was de Wet Verbeterde Premiereregeling. Door intrede van deze wet was het voor Pensioenfonds Forbo niet meer mogelijk de gesloten Pensioenspaarregeling van Forbo Flooring BV langer correct uit te voeren. Hierdoor is in overleg met sociale partners naar een oplossing gezocht. De oplossing is gevonden in een collectieve waardeoverdracht per 29 december 2017 van de kapitalen in deze regeling naar ABN AMRO Pensioenen (PPI).

Onderzoeken DNB

DNB heeft in 2017 weer diverse onderzoeken en uitvragen gedaan bij Pensioenfonds Forbo. Dit jaar waren dat de uitvragen naar EMIR, Niet financiële risico's, Strategiedocumentatie en de 2e meting Financiële opzet en Informatie. Daarnaast heeft DNB een on-site onderzoek uitgevoerd naar de Kwaliteit van de beheersomgeving van de beleggingen bij Pensioenfonds Forbo. Voor de mitigatie van de bevindingen van DNB, resulterend uit dit onderzoek, is een projectplan opgezet.

Evaluatie uitbestedings- en dienstverleningsbeleid

Pensioenfonds Forbo heeft in 2017 al haar uitbestedings- en dienstverleningsrelaties geëvalueerd en in het bestuur besproken. Naar aanleiding van deze evaluatie zijn geen bijzonderheden geconstateerd. Wel is het fonds, door afloop van de overeenkomst met onze huidige pensioenadministrateur AZL, een tendertraject gestart voor de selectie van een pensioenadministrateur voor een nieuwe periode.

Daarnaast is, door het aanstellen van een externe beleggingsdeskundige bij de Beleggingsadviescommissie (in dienst van Sprenkels & Verschuren), de noodzaak ontstaan om een overeenkomst met een andere certificerend actuaire aan te gaan. Na een offerte-, selectie- en kennismakingsperiode heeft het bestuur met Triple-A een overeenkomst voor de certificerende actuariële dienstverlening voor een periode van 3 jaar afgesloten.

Algehele revisie ABTN en bijlagen

In 2017 heeft het bestuur haar ABTN en alle bijlagen opnieuw beoordeeld en geactualiseerd. In totaal betrof dit een hoofddocument en 16 bijlagen. Een van de bijlagen is het risicomanagementhandboek. Het bestuur is in 2017 gestart met een totale review van dit handboek en de gehele risicomanagement opzet. Hiervan is eind 2017 aanvang gemaakt met een workshop en begin 2018 zal dit project verder worden afgerond met een volledige risico-assessment en rapportage.

Evenwichtigheid Premiedekkingsgraad

De premiedekkingsgraad van Pensioenfonds Forbo heeft in 2017 onder druk gestaan. Het bestuur heeft lopende het jaar beoordeeld of de evenwichtigheid van de premiedekkingsgraad in het geding dreigde te raken. De situatie was, naar de beoordeling van het bestuur, in 2017 niet dusdanig kritiek dat de premieafpraak tussen sociale partners vroegtijdig opengebroken diende te worden, echter het bestuur heeft wel middels een brief aandacht aan sociale partners hiervoor gevraagd.

Beleggingsadviescommissie

Bezetting beleggingsadviescommissie

De Beleggingsadviescommissie (BAC), bemerkt een toenemende complexiteit van de financiële wereld. Denk hierbij aan de uittrekking van Groot Brittannië uit de Europese Unie, de hervormingen in de USA maar ook aan het intensere toezicht van DNB. Ook vindt de BAC dat zij een gedegen partij moet zijn voor de vermogensbeheerder. Hiertoe heeft de commissie haar deskundigheid uitgebreid met een externe deskundige van het bureau Sprenkels & Verschuren. Steven Verschuren is vast lid geworden van de beleggingsadviescommissie.

Kennis van vermogensbeheer

De BAC hecht er waarde aan verrijking van kennis te faciliteren. Zo zijn er in 2017 een 3-tal kennissessies georganiseerd in samenwerking met de vermogensbeheerder. Dit waren sessies over het beleggingsfonds "NL-hypotheken", samenstelling en inrichting van de "matchingportefeuille" en een sessie over het beleggingsfonds "NL-onroerend goed". Deze sessies stonden open voor alle bestuursleden en leden van het verantwoordingsorgaan.

ALM studie

Het jaar 2017 stond ook in het teken van de ALM-studie (Asset & Liability Management-studie). Met de ALM-studie starten we een proces voor het verkrijgen van inzicht in de onderlinge afhankelijkheden in de ontwikkeling van rechten en verplichtingen van de deelnemers met een lange termijn horizon (30-40 jaar). Deze studie doen wij éénmaal per 3 jaar en deze dient als basis voor de komende jaarlijkse beleggingsplannen.

Communicatiecommissie

Wet Pensioencommunicatie

De Wet pensioencommunicatie vereist dat pensioeninformatie voortaan beter aansluit op het doel: de deelnemer in staat stellen om een goede financiële planning voor zijn oude dag te maken. Alle informatie die pensioenuitvoerders geven moet aansluiten op de behoeften van deelnemers en correct, duidelijk en evenwichtig zijn. Daarnaast bevat de wet bepalingen die gericht zijn op het beter inzichtelijk maken van persoonlijke risico's, het makkelijker vergelijken van pensioenregelingen, het inzichtelijker maken van de keuzemogelijkheden en het bieden van handelingsperspectief.

In 2017 heeft Pensioenfonds Forbo daarom een effectiviteitsmeting onder de actieve deelnemers gehouden met betrekking tot al onze communicatiemiddelen.

Meting effectiviteit communicatiemiddelen

Om goed inzicht te verkrijgen naar de effectiviteit van onze communicatiemiddelen is er door SPF een onderzoek geïnitieerd. Deze is uitgevoerd door AZL onder de actieve deelnemers in het tweede kwartaal van 2017. De belangrijkste conclusies uit de meting zijn:

- Meer dan de helft van de deelnemers geeft aan dat ze zelf verantwoordelijk zijn voor hun pensioen(opbouw). Ook als zij een betere pensioenopbouw willen, zullen ze daar zelf iets aan moeten doen. Bijna de helft vindt het belangrijk om zich met zijn pensioen bezig te houden, maar veel minder mensen vinden het interessant of maken regelmatig tijd vrij om zich in hun pensioensituatie te verdiepen.
- Over het algemeen is men tevreden over de verschillende communicatiemiddelen die Pensioenfonds Forbo aanbiedt. Vier op de tien neemt de informatie van Forbo grondig door. De communicatie van Pensioenfonds Forbo wordt gemiddeld met een 7,6 beoordeeld.
- De afzonderlijke communicatiemiddelen scoren goed. Het merendeel is (zeer) tevreden of vindt het voldoende. Minder dan een tiende beoordeelt de communicatiemiddelen op de verschillende aspecten als matig of slecht.
- Het verkort jaarverslag en de digitale nieuwsbrief zijn de communicatiemiddelen die het vaakst wél worden ontvangen, maar niet worden gelezen.
- De mogelijkheid om de helpdesk en het bestuur via telefoon of e-mail te bereiken, wordt weinig gebruikt. De informatiebijeenkomsten zijn daarentegen wel veel bezocht.
- De mogelijkheid tot een persoonlijk pensioengesprek en een vast katern in het personeelsblad zouden deelnemers graag als aanvulling zien op de huidige informatievoorziening.

Het vaste katern in de personeelsbladen van de verschillende entiteiten is in 2017 al proactief opgepakt. In het bestuur is besloten dat een persoonlijk pensioengesprek weliswaar mogelijk is, maar nooit zou moeten leiden tot een direct- of indirect financieel advies omdat dit buiten de taken van het fonds valt.

Financiële positie van Pensioenfonds Forbo

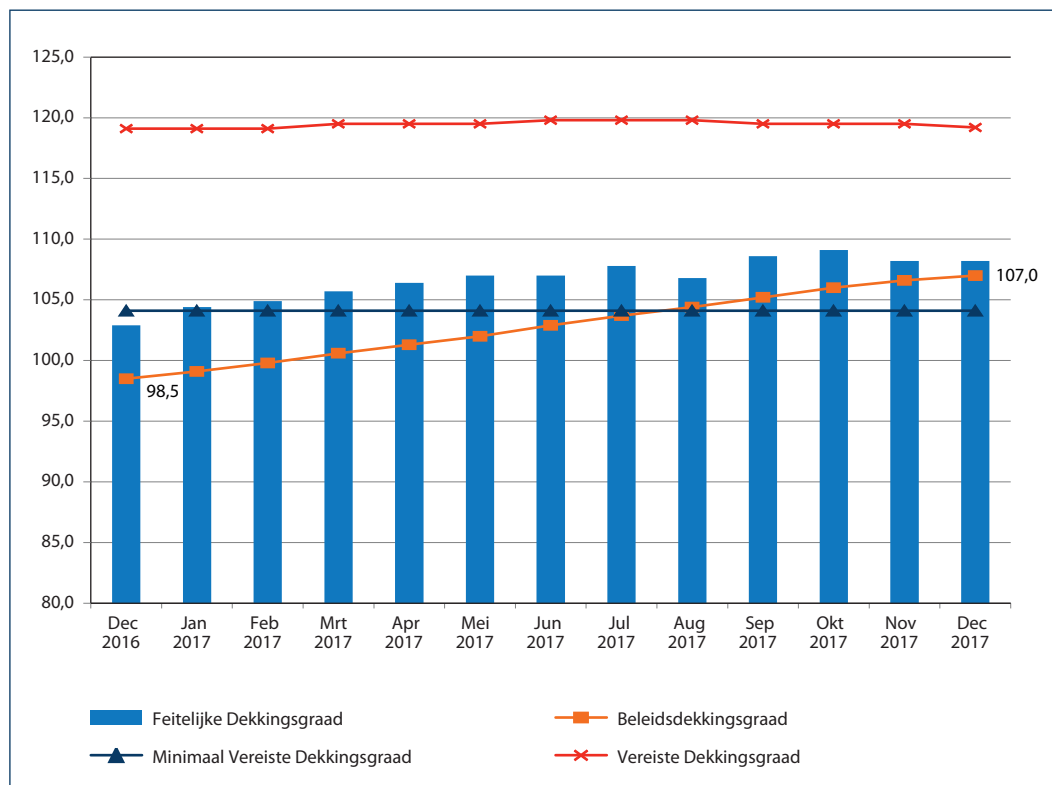
(Beleids)dekkingsgraad

Met de invoering van het nFTK is de beleidsdekkingsgraad leidend voor alle beleidsmaatregelen. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de feitelijke dekkingsgraden van de afgelopen 12 maanden en is daarmee minder afhankelijk van dagkoersen. Alle beleidsmaatregelen moeten gebaseerd zijn op deze beleidsdekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad van Pensioenfonds Forbo bedroeg ultimo 2017 107,0% (ultimo 2016 was dit 98,5%).

Verloop feitelijke dekkingsgraad

	Feitelijke dekkings- graad 2017
Primo 2017	102,9
Premie	-0,8%
Uitkering	0,1%
Indexering	0,0%
Renteverandering	1,5%
Overrendement	4,1%
Wijziging grondslagen	0,0%
Kortingsbesluit	0,0%
Overig	0,4%
Ultimo 2017	108,2%

Door de positieve beleggingsopbrengsten is het pensioenvermogen in het boekjaar toegenomen. Hierdoor is de dekkingsgraad gestegen met 4,1%-punt.

Reële dekkingsgraad

Naast de beleidsdekkingsgraad is de reële dekkingsgraad een belangrijke graadmeter voor de financiële positie van het pensioenfonds. De reële dekkingsgraad is de beleidsdekkingsgraad gedeeld door de dekkingsgraad waarbij volledige prijsindexatie is toegestaan. Ultimo 2017 bedroeg de reële dekkingsgraad 86,3% (ultimo 2016 was dit 80,5%). Ultimo 2017 bedroeg de marktwaardedekking (de waarde van de beleggingen en de waarde van de verplichtingen worden beide berekend met behulp van de markttrente) 105,3% (ultimo 2016: 98,1%).

Vereiste dekkingsgraad en herstelplan

De vereiste dekkingsgraad bedroeg per 31 december 2017 119,2%. Hiermee ligt de beleidsdekkingsgraad van Pensioenfonds Forbo (107,0%) onder de vereiste dekkingsgraad maar boven de minimaal vereiste dekkingsgraad (104,1%). Hierdoor is er sprake van een reservetekort.

Pensioenfonds Forbo heeft een herstelplan waarin is vastgelegd welke maatregelen worden ingezet om binnen elf jaar het vereist eigen vermogen te behalen.

Het bestuur van Pensioenfonds Forbo heeft de maatregelen die in het herstelplan genomen kunnen worden om te voorkomen dat de dekkingsgraad wegzakt onder de kritieke grens geprioriteerd.

1. Indien de dekkingsgraad zich bevindt boven de vereiste dekkingsgraad, kunnen de ALM-stuurmaatregelen Indexatie en Beleggingsbeleid veranderen.
 - Deze maatregel is niet ingezet in 2017.
2. De premie wordt door sociale partners vastgesteld en vervolgens na afloop van de cao overeenkomst voor de toekomstige pensioenopbouw aangepast en uitgedrukt als een vast percentage van de pensioengrondslagsom en de som van de voor dat jaar van toepassing zijnde ploegentoeslagen. Wel dient de kostendekkende premie te voldoen aan de eis dat zij bijdraagt aan herstel.
 - De premie is niet als maatregel ingezet in 2017.
3. Indien de dekkingsgraad zich begeeft onder de grens van de vereist dekkingsgraad, maar zich bevindt boven de minimaal vereiste dekkingsgraad kan het bestuur op basis van een herstelplan wederom de ALM-stuurmaatregelen in zetten om de dekkingsgraad mogelijkerwijs bij te sturen. In het herstelplan werkt Pensioenfonds Forbo uit hoe het binnen de maximale resterende duur van het herstelplan weer voldoet aan het strategisch vereiste dekkingsgraad op basis van beleidsdekkingsgraad.
 - De maximale hersteltermijn is gehandhaafd. Uit het herstelplan is gebleken dat Pensioenfonds Forbo zonder inzet van de overige maatregelen binnen de maximale hersteltermijn zal kunnen herstellen uit het dekkings- en reservetekort.
4. Indien de dekkingsgraad wegzakt onder de kritieke grens, dan heeft het bestuur als uiterste maatregel het korten van de rechten. Het bestuur hanteert hierbij als uitgangspunt dat er niet meer gekort wordt dan strikt noodzakelijk.
 - Deze maatregel is niet ingezet in 2017.
5. Indien Pensioenfonds Forbo langer dan 6 meetmomenten in een dekkingstekort verkeert én bovendien de actuele dekkingsgraad op dat moment eveneens lager is dan de dekkingsgraad bij het MVEV worden de aanspraken ineens en dusdanig onvoorwaardelijk gekort dat de niet-gemiddelde dekkingsgraad direct het niveau van de minimale vereiste dekkingsgraad bereikt. Deze korting mag gespreid worden geeffectueerd over de maximale resterende duur van het herstelplan zodat deze pas geleidelijk tot uiting komt in de pensioenuitkeringen.
 - Deze maatregel is niet ingezet in 2017.

6. Indien Pensioenfonds Forbo in reservetekort verkeert en naar verwachting niet binnen de maximale resterende duur van het herstelplan kan herstellen tot de vereiste dekkinggraad zal er een korting ter grootte van 1/10e van het verschil tussen de vereiste dekkinggraad en de aan het einde van het herstelplan verwachte beleidsdekkinggraad worden doorgevoerd.
- Deze maatregel is niet ingezet in 2017.

Het volledige herstelplan kunt u vinden op de website van Pensioenfonds Forbo.

Haalbaarheidstoets

(Aanvangs)Haalbaarheidstoets

De haalbaarheidstoets bestaat uit de aanvangshaalbaarheidstoets en de jaarlijkse haalbaarheidstoets en wordt uitgevoerd op basis van de door DNB voorgeschreven economische scenario's. De haalbaarheidstoets toetst de financiële opzet van het fonds op de lange termijn van 60 jaar en toetst of het verwachte pensioenresultaat voldoet aan de door het fonds zelf gestelde normen onder meerdere scenario's. Blijkt uit de haalbaarheidstoets dat het verwachte pensioenresultaat niet voldoet aan deze norm, dan treedt het fonds in overleg met sociale partners. Indien nodig zal het fonds maatregelen treffen om de financiële opzet van het fonds te verbeteren. Daarnaast wordt door middel van de aanvangshaalbaarheidstoets eveneens getoetst of het premiebeleid over de berekeningshorizon van 60 jaar realistisch en haalbaar is.

De aanvangshaalbaarheidstoets is in 2015 voor het eerst uitgevoerd en vastgesteld naar aanleiding van invoering van het nFTK per 1 januari 2015. De aanvangshaalbaarheidstoets zal opnieuw worden uitgevoerd en vastgesteld als het fonds besluit een nieuwe pensioenregeling uit te voeren of als er sprake is van significante wijzigingen in het premiebeleid, toeslagbeleid, beleggingsbeleid of de te gebruiken scenario's. De rapportagedatum is 1 januari van het boekjaar waarin de nieuwe regeling wordt ingevoerd of de wijziging van de huidige plaatsvindt. De resultaten worden bij DNB ingediend maximaal één maand nadat het fonds heeft besloten tot invoering van de nieuwe regeling of als er sprake is van significante wijzigingen in het premiebeleid, toeslagbeleid, beleggingsbeleid of de te gebruiken scenario's.

De haalbaarheidstoets wordt jaarlijks uitgevoerd en vastgesteld en heeft eveneens als rapportagedatum 1 januari. De jaarlijkse haalbaarheidstoets wordt uitgevoerd op basis van de gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarstaten en wordt tegelijkertijd met die jaarstaten ingediend bij DNB. De ondergrenzen gehanteerd in de aanvangshaalbaarheidstoets van 2015 zijn vastgesteld in overleg met sociale partners. Bij eventueel toekomstig uit te voeren aanvangshaalbaarheidstoetsen zullen deze ondergrenzen opnieuw worden vastgesteld in overleg met sociale partners. Indien uit de jaarlijkse haalbaarheidstoets blijkt dat de ondergrenzen worden overschreden treedt het bestuur in overleg met sociale partners.

De uitkomsten van de jaarlijkse haalbaarheidstoets voor 2017 zien er als volgt uit:

	Grens	Uitkomst	Score
Mediaan pensioenresultaat vanuit feitelijke situatie	ondergrens 80,0%	88,8%	Voldoende
Maximale relatieve afwijking ten opzichte van mediaan in geval van slecht weer scenario	bovengrens 35,0%	25,8%	Voldoende

Pensioenregeling 2017

De pensioenregeling van Pensioenfonds Forbo zag er op 31 december 2017 op hoofdlijnen als volgt uit:

Regeling voor werknemers geboren op of na 1 januari 1950 en nieuwe toetreders vanaf 2006

Pensioenreglement 2015	Forbo Flooring en Forbo-Novilon	Forbo Eurocol Nederland
Pensioensysteem	Voorwaardelijk Geïndexeerd middelloon vast salaris c.q. ploegentoeslag	Voorwaardelijk Geïndexeerd middelloon vast salaris
Pensioenrichtleeftijd	67 jaar	67 jaar
Pensioengevend salaris	13,5 x maandsalaris	14,04 x maandsalaris
Pensioengrondslag	Pensioengevend salaris minus franchise	Pensioengevend salaris minus franchise
Vakantietoeslag	Inbegrepen in pensioengevend salaris	Inbegrepen in pensioengevend salaris
Opbouw % ouderdomspensioen vast salaris	1,875%	1,875%
Opbouw % ouderdomspensioen ploegentoeslag	1,875%	n.v.t.
Opbouw % nabestaandenpensioen	70%	70%
Nabestaandenpensioen	opbouwbasis	opbouwbasis
Franchise	€13.123	€13.123
Maximum pensioengrondslag	€103.317	€103.317
Eigen bijdrage	9,7% van de pensioengrondslag	9,7% van de pensioengrondslag
Vaste bijdrage werkgever	14% van som pensioengevende salarissen en ploegentoeslagen	14% van som pensioengevende salarissen

Naast voorgaande regeling voert het fonds een regeling voor deelnemers geboren voor 1 januari 1950 en de regeling 1974. In deze regelingen komen geen actieve deelnemers meer voor.

Voor de actuele pensioenreglementen wordt verwezen naar de website van het fonds: www.pensioenfondsforbo.nl.

Pensioenregeling 2018

Per 1 januari 2018 is de pensioenleeftijd in de regeling verhoogd naar 68 jaar. Met deze verhoging worden de latente aanspraken op ouderdomspensioen met pensioenleeftijd 67 geconverteerd naar de nieuwe pensioenleeftijd.

Premiebeleid

De kostendekkendheid van de ontvangen premie wordt getoetst op basis van een gedempte premie op basis van verwachte rendementen conform de maximaal toegestane parameters. De feitelijke premie wordt vastgesteld op basis van een vaste premie methodiek (CDC). In geval de ontvangen premie niet kostendekkend is, kan een opbouwkorting worden toegepast. Voordat wordt overgegaan tot opbouwkorting, worden echter eerst eventuele beschikbare middelen uit het premiedepot aangewend. Indien de benodigde premie lager uitkomt dan de feitelijke premie, komt het verschil ten goede aan de algemene middelen.

Kostendekkende, gedempte en ontvangen premie

Artikel 129 van de Pensioenwet schrijft voor dat de pensioenpremie die het fonds ontvangt minstens gelijk moet zijn aan de kostendekkende premie zoals berekend conform de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABTN), tenzij aan de voorwaarden ten aanzien van de hoogte van beleidsdekkingsgraad, indexatie en ongedaan making van kortingen is voldaan.

Overzicht van de opbouw van de feitelijke premie, de gedempte kostendekkende premie en de zuivere kostendekkende premie van Pensioenfonds Forbo in 2017:

- De feitelijke premie bedraagt conform afspraak 21% van de salarissommen. In 2017 zijn 9.739 aan bijdragen ontvangen.

- De zuivere kostendekkende premie bestaat uit de kosten voor de opbouw van de pensioenaanspraken inclusief risico-onderdelen en excasso, evenals een solvabiliteitsopslag voor het in stand houden van het vereist eigen vermogen en een opslag voor de uitvoeringskosten van het fonds. In 2017 bedraagt de ex-post zuivere kostendekkende premie 14.746.
- De zuivere kostendekkende premie wordt berekend op basis van de actuele rentetermijnstructuur. Daarentegen wordt de gedempte kostendekkende premie vastgesteld op basis van verwacht rendement. Bovendien wordt bij het vaststellen van de gedempte kostendekkende premie een extra opslag meegenomen voor financiering van toekomstige voorwaardelijke toeslagverlening. Voor 2017 komt de ex-post gedempte kostendekkende premie uit op 9.329.

De feitelijke premie was in 2017 hoger dan de gedempte kostendekkende premie. Hiermee is de premie in 2017 kostendekkend geweest. De opbouw van de diverse premies wordt in de toelichting op de staat van baten en lasten [13] verder toegelicht.

Toeslagbeleid en toeslagverlening

Het bestuur beslist elk jaar of en in hoeverre de pensioenen en de aanspraken kunnen worden verhoogd. De voorwaardelijke verhoging (toeslagverlening) wordt betaald uit extra rendement op de beleggingen. De pensioenpremie bevat geen opslag voor toeslagverlening.

Pensioenfonds Forbo heeft de ambitie om de pensioenaanspraken en -rechten van actieve en gewezen deelnemers en pensioengerechtigden elk jaar te verhogen met de stijging van de 'consumentenprijzen afgeleid' zoals het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) die meet.

Het bestuur heeft conform het toeslagbeleid zoals vastgelegd in de ABTN en de regels van toekomstbestendig indexeren besloten om de pensioenen van de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden per 1 januari 2018 niet te verhogen.

De maximaal toe te kennen toeslag is gebonden aan de regels van toekomstbestendig indexeren. Hiervoor is de beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds bepalend. De beleidsdekkingsgraad per 31 oktober 2017 bedroeg 106,0%.

De prijzen (afgeleide consumentenprijsindexcijfer voor alle huishoudens) stegen volgens het CBS in de periode oktober 2016 tot en met oktober 2017 met 1,34%.

Premiedepot

Om het risico te beperken dat de pensioenopbouw verlaagd moet worden, heeft de werkgever in 2012 een eenmalige storting gedaan ter vorming van een premiedepot. Dit depot kan worden gebruikt om eventuele premietekorten te financieren. Als de feitelijke premie lager is dan de gedempte kostendekkende premie wordt vanaf 2016 het verschil, voor zover mogelijk, onttrokken aan het premiedepot. Hierdoor wordt een verlaging van de pensioenopbouw voorkomen dan wel beperkt.

Het premiedepot is een bestemde reserve en wordt bij de bepaling van de dekkingsgraad buiten het eigen vermogen gehouden.

Communicatie

Communicatiebeleidsplan

In 2017 is het communicatiebeleidsplan wederom geactualiseerd in lijn met de vereisten uit de Wet Pensioencommunicatie. Begin 2017 heeft het Pensioenfonds Forbo een effectiviteitsmeting uitgevoerd voor de communicatie. Het verantwoordingsorgaan heeft in maart 2018 formeel ingestemd met het communicatie- en voorlichtingsbeleid en het jaarplan voor 2018. Met de pensioenuitvoerder, die tevens de website beheert en de communicatie verzorgt, zijn voor 2018 heldere afspraken gemaakt over de bewaking en opvolging van het jaarplan 2018.

Communicatie deelnemers, pensioengerechtigden en slapers

De website van Pensioenfonds Forbo is in 2017 geactualiseerd met o.a. een beter en volledig inzicht in Pensioen 1-2-3. De deelnemer krijgt, zoals wettelijk verplicht, gelaagde informatie over zijn/haar pensioenregeling. Laag 1 bevat een beknopte weergave van de pensioenregeling. Deze laag vervangt de huidige startbrief. In laag 2 worden de onderdelen uit laag 1 uitgebreider beschreven. Laag 3

bestaat uit documenten die bij de regeling horen, bijvoorbeeld het pensioenreglement. De Pensioen 1-2-3 van Pensioenfonds Forbo is op de website te vinden door simpelweg door te klikken.

Via de website hebben de deelnemers ook toegang tot het deelnemersportaal waar persoonlijke informatie en pensioeninformatie te vinden is. De deelnemers en pensioengerechtigden krijgen regelmatig email-alerts met belangrijke of interessante ontwikkelingen op pensioengebied. Daarnaast komt twee maal per jaar een digitale nieuwsbrief uit waarbij dieper op diverse onderwerpen wordt ingegaan.

Naast deze digitale communicatie ontvangen deelnemers de reguliere informatie zoals UPO of andere correspondentie nog steeds via de post.

De jaarlijkse informatiebijeenkomsten van Pensioenfonds Forbo op de drie fabriekslocaties zijn ook in 2017 weer goed bezocht en worden volgens uitkomsten van de meting goed gewaardeerd. Naast de financiële situatie van het fonds zijn ook het herstelplan en de verwachting voor de toekomst besproken en toegelicht.

Werkgeverscommunicatie

In 2017 zijn de werkgevers schriftelijk en mondeling geïnformeerd over lopende zaken en actuele ontwikkelingen binnen het fonds. Via de werkgever informeert het bestuur ook indirect de sociale partners zodat zij te allen tijde op de hoogte zijn van zaken die voor de pensioenregeling van belang zijn.

Verzekerdenbestand

(Aantallen)

	Actieve deelnemers	Gewezen deelnemers	Pensioen-gerechtigden	Totaal
Stand per 31 december 2016	1.029	631	839	2.499
Mutaties door:				
Nieuwe toetredingen	77	0	0	77
Ontslag met premievrije aanspraak	-26	26	0	0
Waardeoverdracht	0	-5	0	-5
Ingang pensioen	-13	-15	58	30
Overlijden	-2	0	-55	-57
Afkoop	0	0	-1	-1
Andere oorzaken	-2	1	-3	-4
Mutaties per saldo	34	7	-1	40
Stand per 31 december 2017	1.063 ¹⁾	638	838	2.539

Specificatie pensioengerechtigden

	2017	2016
Ouderdomspensioen	487	492
Nabestaandenpensioen	322	318
Wezenpensioen	29	29
Totaal	838	839

1) Waarvan 48 deelnemers met (gedeeltelijke) vrijstelling van premiebetaling.

Beleggingen

De belangrijkste ontwikkelingen op beleggingsgebied in 2017

Markten 2017

In zowel de ontwikkelde als in de opkomende regio's was een duidelijke verbetering van de economische groei zichtbaar. De wereldeconomie vertoonde daarmee de hoogste groei sinds 2010.

Ontwikkelingen op politiek gebied hadden minder negatieve gevolgen op de economieën en financiële markten dan verwacht. Zo bleef de gevreesde machtsovername van populistische partijen bij de verschillende Europese verkiezingen uit.

De wereldhandel ('globalisering') nam in 2017 toe. Het herstel van de grondstoffenprijzen en -handel droegen hieraan bij. De organisatie van olieproducerende landen (OPEC) slaagde erin de eenheid te bewaren en uiteindelijk daarmee de olieprijsen duidelijk op te drijven.

Hoewel de rente nog altijd historisch laag is, lagen de langetermijn rentes enigszins hoger dan in 2016. In combinatie met positieve rendementen op de meeste financiële markten, resulteerde dit in een verbetering van de dekkingsgraad.

Aandelen Indices ¹⁾	2017
MSCI World	8,1%
S&P Composite	7,0%
Nasdaq	13,9%
DJ Europe Stoxx 50	9,7%
AEX	16,5%
Topix (Japan)	11,2%
MSCI Emerging Markets	21,0%

Bron: Thomson Reuters Datastream

Beleggingsresultaten 2017

Onderstaande tabel geeft inzicht in de behaalde rendementen in 2017. Eind van 2017 was 43,2% belegd in vastrentende waarden (exclusief rentederivaten), 33,5% in aandelen, 19,3% in hoogrentende waarden en 2,4% in liquide middelen.

Het totale portefeuillerendement kwam uit op 3,78% na alle vermogensbeheerkosten.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds ultimo 2017 bedroeg 107,0%, ten opzichte van 98,5% ultimo 2016. De stijging van de dekkingsgraad was met name het gevolg van het positief rendement van de categorie aandelen en het gegeven dat niet het gehele renterisico is afgedekt.

1) Total return indices (in euro) inclusief herbelegde dividenden.

	Portefeuille- rendement	Benchmark- rendement	Vershil
Totale portefeuille	3,78% ¹⁾	3,91%	-0,14%
Vastrentende waarden	-1,99%	-1,98%	-0,01%
Hoogrentende waarden	3,03%	2,14%	0,89%
Aandelen	13,90%	14,09%	-0,19%

Tabel: Portefeuille- en benchmarkrendement 2017

Portefeuillebeheer

Mn beheert de beleggingsportefeuille van Pensioenfonds Forbo. Deze bestaat voor circa 50% uit de matchingportefeuille, die vooral tot doel heeft om de verplichtingen af te dekken. Hiermee vermindert Pensioenfonds Forbo het renterisico. De andere 50% noemen we de returnportefeuille en die heeft als doel een hoger rendement te behalen dan de waarde toename van de pensioenverplichtingen.

De matchingsportefeuille bestaat voornamelijk uit: Europese Staats- en bedrijfsobligaties en Onderhandse leningen. De returnportefeuille bestaat voornamelijk uit: Aandelen en Hoogrentende stukken. In opdracht van het fonds belegt Mn, daar waar mogelijk, voornamelijk op een passieve wijze.

De vermogensbeheerder Mn voldoet aan alle door het fonds opgestelde beleggingsbeginselen en daarmee ook aan de opgestelde regels voor maatschappelijke verantwoordelijkheid. Belangrijke pijler hierin zijn de door Mn ondertekende UNPRI principles, waarmee uitsluiting van o.a. kinderarbeid en controversiële wapens is gewaarborgd.

Strategisch beleggingsbeleid

De strategische vermogensverdeling is in 2017 niet gewijzigd.

De beleggingsadviescommissie beoordeelt tevens aan de hand van de rapportages of wijzigingen van de portefeuille noodzakelijk zijn (bij posities buiten de bandbreedte) om de portefeuille in lijn te brengen met de normportefeuille. De portefeuille heeft zich in 2017 binnen de bandbreedte bewogen. Het strategisch beleggingsbeleid wordt met gebruik van een ALM-studie periodiek vastgesteld.

Normportefeuille

De strategische vermogensverdeling is in 2017 niet gewijzigd.

1) Na vermogensbeheerkosten van 0,26%

De strategische portefeuille op 31 december 2017

	Strategische normen	bandbreedte	Benchmark
Matchingportefeuille	50,0%	45-55%	
Vastrentende waarden			
Euro staatsobligaties	25,0%	+/- 3%-punt rondom normweging ²⁾	Portefeuille
Euro Investment Grade bedrijfsobligaties	25,0%	+/- 3%-punt rondom normweging ²⁾	Markt iBoxx EUR Senior Corporate Investment Grade Factor Weighted Index
Onderhandse leningen		geen bandbreedte	Portefeuille
Matching Overlay		geen bandbreedte	Portefeuille
liquide middelen		1,5%-5%	Euro OverNight Index Average +/- 5 basispunten
Returnportefeuille	50,0%	45-55%	
Hoogrentende beleggingen	20,0%	+/- 5%-punt rondom normweging ³⁾	
Bank Loans			Credit Suisse Institutional Western European Leveraged Loan Index (non US\$ - hedged to Euro)
EU High Yield			BoA Merrill Lynch BB-B Euro Currency Non-Financial High Yield Constrained Index (unhedged)
US High Yield			BoA Merrill Lynch BB-B US Non-Financial High Yield Constrained Index (unhedged)
Opkomende landen			50% Customized ⁴⁾ JP Morgan Emerging Market Bond Index Global Diversified (EMBI) (unhedged)
Aandelen	25,0%	+/- 5%-punt rondom normweging ³⁾	
Noord Amerika			Customized MSCI North America Gross Total Return Index (unhedged)
Europa			Customized MSCI Europe Net Total Return Index (unhedged)
Verre Oosten			Customized MSCI Pacific Net Total Return Index (unhedged)
Opkomende landen			MSCI Daily Net Total Return Emerging Markets Index (unhedged)
Beursgenoteerd onroerend goed ¹⁾	5,0%		Customized ⁵⁾ GPR General Quoted Europe Net Total Return Index (unhedged)
Totaal	100,0%		

1) Bestuur heeft besloten niet in deze categorie te beleggen gedurende 2017.

2) De bandbreedtes gelden rondom de herschaalde actuele normgewichten in de liquide matchingportefeuille (staatsobligaties en bedrijfsobligaties). Normwegingen fluctueren gedurende het jaar, weging Matchingportefeuille (50%) is vast.

3) De bandbreedtes gelden rondom de herschaalde actuele normgewichten in de liquide returnportefeuille (aandelen en hoogrentende obligaties). Normwegingen fluctueren gedurende het jaar, weging Returnportefeuille (50%) is vast.

4) De benchmark wordt aangepast voor het MN uitsluitingsbeleid als onderdeel van het MVB beleid.

5) De ondernemingen in de regionale GPR General Quoted index worden geselecteerd op basis van de vijf Balanced Scorecard criteria (land, sector, leverage, huurinkomsten en bezettingsgraad).

Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (MVB)

Pensioenfonds Forbo wil rekening houden met de invloed van haar beleggingen op de maatschappij. Wij zijn ervan overtuigd dat mens, milieu en ondernemingsbestuur op de lange termijn de risico/ rendementenverhouding van beleggingen beïnvloeden. Deze factoren staan ook wel bekend onder de term ESG (environmental, social en governance). Onze vermogens beheerder (Mn) is ondertekenaar van de Principles for Responsible Investment (Principes voor Verantwoord Beleggen), een organisatie ondersteund door de Verenigde Naties en ontwikkelaar van een wereldwijde standaard voor verantwoord beleggen. Deze principes zijn in lijn met ons verantwoord beleggingsbeleid en komen tot uitdrukking in de pijlers Uitsluiting, ESG-integratie, Actief Aandeelhouderschap en Klimaat.

Uitsluiting

Via de vermogensbeheerder sluit Pensioenfonds Forbo ondernemingen uit als zij vindt dat de investering niet verantwoord is omdat de aard van hun activiteiten in strijd is met internationale verdragen. Daarnaast wordt niet belegd in staatsobligaties van een land dat onderhevig aan internationale sancties. Ook kan een onderneming worden uitgesloten, wanneer de dialoog met een onderneming over een significant ESG-risico, niet tot het vooraf beoogde resultaat heeft geleid.

In 2017 zijn in totaal 12 landen en 31 bedrijven uitgesloten. De meeste uitsluitingen van bedrijven zijn gedaan vanwege hun betrokkenheid bij de productie van wapens.

ESG-integratie

Bij investeringen wordt rekening gehouden met ESG-criteria. ESG-criteria worden meegenomen bij het opstellen van de beleggingsmandaten waarin onder meer wordt vastgelegd of in de uitvoering op actieve of passieve wijze wordt belegd en onder welke ESG-voorwaarden dit gebeurt, zoals door het selecteren en aanpassen van benchmarks. Via de uitvoerder worden externe managers jaarlijks hierop beoordeeld en wordt periodiek met de managers gesproken over mogelijke verbeteringen en nieuwe ontwikkelingen.

Actief aandeelhouderschap

Beleggen in ondernemingen brengt bepaalde rechten en plichten met zich mee. Hier wordt inhoud aan gegeven door het voeren van een dialoogprogramma (engagement) om lange termijn waardecreatie te stimuleren en risico's te mitigeren, door te stemmen op aandeelhoudersvergaderingen en door bereid zijn tot het nemen van juridische stappen als er sprake is van beleggingsverliezen ten gevolge van wanbeleid van het bestuur van de onderneming.

Met het stemrecht kan invloed uitgeoefend worden op het beleid en bestuur van een onderneming. In 2017 is via de uitvoerder in 52 landen wereldwijd op 1.675 vergaderingen van ondernemingen gestemd.

Klimaat

In aansluiting op maatschappelijke ontwikkelingen zoals het klimaatakkoord van Parijs in 2015 zijn onder andere de volgende acties genomen: het jaarlijks meten van de CO₂-voetafdruk van onze aandelenportefeuilles en binnen de aandelenportefeuilles de tien bedrijven met de grootste CO₂-uitstoot via onze uitvoerder aanspreken op hun verantwoordelijkheid en hen motiveren deze uitstoot terug te brengen.

Actuariële analyse resultaat

Technische voorzieningen

Ultimo 2017 bedragen de technische voorzieningen (TV) voor risico fonds 372.635. De TV voor risico deelnemers zijn gelijk aan 0 vanwege de collectieve waardeoverdracht naar ABN AMRO Pensioenen (PPI) op 29 december 2017. De totale TV zijn gelijk aan 372.760.

Premie

De gedempte kostendekkende premie in het boekjaar bedroeg 9.329. De feitelijke premie bedroeg 9.739. Daarmee was de feitelijke premie dus hoger dan de kostendekkende premie. Het overschot wordt toegevoegd aan het eigen vermogen van het pensioenfonds.

Vermogenspositie

Het minimaal vereist vermogen (MVEV) van het pensioenfonds bedraagt 15.439, ofwel 4,1% van de TV en het vereist eigen vermogen (VEV) bedraagt 71.391 ofwel 19,2% van de TV. De actuele dekkingsgraad ultimo 2017 is 108,2% en de beleidsdekkingsgraad 107,0%. Daarmee is het eigen vermogen hoger dan minimaal vereist maar lager dan vereist.

Dekkingsgraden

De actuele dekkingsgraad van het pensioenfonds per 31 december 2017 is 108,2%. De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds per 31 december 2017 is 107,0%. In verband daarmee is –op grond van door De Nederlandsche Bank (DNB) vastgestelde definities– eind 2017 sprake van een reservetekort. De beleidsdekkingsgraad is vastgesteld als het gemiddelde van de actuele maandeinde-dekkingsgraden in de afgelopen twaalf maanden.

Voor de vaststelling van de dekkingsgraden is een proces ingericht. De reële dekkingsgraad –volgens de definitie in de Regeling Pensioenwet– van het pensioenfonds per 31 december 2017 is 86,3%.

Uitvoeringskosten

Aanbevelingen Uitvoeringskosten Pensioenfederatie

In de Aanbevelingen uitvoeringskosten roept de Pensioenfederatie de pensioenfondsen op om de kosten van pensioenbeheer, vermogensbeheer en transacties te publiceren. Deze kosten moeten volgens de Pensioenfederatie volledig bekend zijn binnen het pensioenfonds en beschikbaar zijn voor deelnemers. De aanbevelingen luiden:

- Rapporteer de kosten van pensioenbeheer in euro's per deelnemer.
- Rapporteer de kosten van het vermogensbeheer in % van het gemiddeld belegd vermogen.
- Rapporteer separaat (eventueel geschatte) transactiekosten in % van het gemiddeld belegd vermogen.

Pensioenfonds Forbo deelt de mening van de Pensioenfederatie en wil volledig transparant zijn over deze kosten. Dit gaat dus over meer dan alleen de kosten die direct in de jaarrekening verantwoord worden. Het transparant maken van alle kosten en deze mogelijk afzetten tegen een benchmark helpt ook om de kosten verder te beheersen. Met het kostenoverzicht volgt Pensioenfonds Forbo de aanbevelingen van de Pensioenfederatie.

Kostenoverzicht (in hele euro's)

	2017		2016	
	€	% t.o.v. gemiddeld belegd vermogen	€	% t.o.v. gemiddeld belegd vermogen
Totale pensioenuitvoerings- en administratiekosten	581.254		589.632	
Totaal aantal deelnemers	1.901		1.868	
Kosten per deelnemer ¹⁾	306		316	
Beheerkosten beleggingen				
– Aandelen	281.325		242.764	
– Vastrentende waarden	745.318		709.713	
– Derivaten	6.730		2.854	
– Fiduciair beheer	84.396		298.826	
	1.117.769	0,28	1.254.157	0,33
Kosten bewaarloon	98.692	0,03	81.940	0,02
Kosten vermogensbeheer ²⁾	1.216.461	0,31	1.336.097	0,35
Transactiekosten ³⁾	185.719	0,05	312.338	0,08
Totaal	1.402.180	0,36	1.648.435	0,43

Kosten pensioenbeheer

De pensioenuitvoeringskosten per deelnemers zijn in 2017 gedaald ten opzichte van 2016. Dit wordt veroorzaakt door een lichte stijging van het aantal deelnemers en een daling van de pensioenuitvoerings- en administratiekosten in 2017.

1) Kosten van het pensioenbeheer bestaan uit de kosten van uitbesteding, bestuurskosten en de kosten van toezicht. Om de kosten per deelnemer te berekenen is conform de aanbeveling van de Pensioenfederatie het aantal deelnemers gedefinieerd als de som van het aantal actieve deelnemers en pensioengerechtigden. Gewezen deelnemers tellen dus niet mee.

2) De kosten van vermogensbeheer en de transactiekosten worden weergegeven in een percentage van het gemiddeld belegd vermogen. De kosten vermogensbeheer zijn inzichtelijk gemaakt conform de aanbevelingen van de Pensioenfederatie. Er is rekening gehouden met de zogenoemde 'verborgen' kosten zoals transactiekosten en beheerkosten. Er is bij de berekening van een aantal kostenposten gebruik gemaakt van aannames en veronderstellingen inzake percentages en berekeningsmethodieken.

3) De algemene uitgangspunten en berekeningsmethodieken zijn niet gewijzigd ten opzichte van de kostenrapportage over 2016. De totale transactiekosten zijn gedaald ten opzichte van 2016. De transactiekosten zijn gebaseerd op basis van een schatting waarbij ook de transactiekosten binnen de fondsen zijn meegenomen.

Kosten vermogensbeheer

Kosten van het vermogensbeheer kunnen in twee categorieën worden onderscheiden:

- De eerste categorie betreft de kosten waar onderliggende facturen en nota's aan ten grondslag liggen, waaronder de beheervergoeding van de vermogensbeheerder(s), het bewaarloon, kosten van ondersteuning bij het vermogensbeheer. Deze kosten bedragen € 1.059 (zie toelichting staat van baten en lasten, post [11]). Naar aanleiding van de nieuwe overeenkomst met de vermogensbeheerder is een substantiële verlaging van de kosten gerealiseerd.
- De tweede categorie betreft kosten die rechtstreeks ten laste van het beleggingsrendement zijn gebracht. Deze kosten zijn dus niet inbegrepen in de kosten van de vermogensbeheerder(s) zoals opgenomen in de jaarrekening. Deze kosten bedragen € 343. Dit leidt tot een totaal van € 1.402.
- De kosten van de accountantscontrole van de beleggingsadministratie worden vergoed door Mn en zijn derhalve niet opgenomen in de beleggingskosten.
- De totale kosten vermogensbeheer zijn ten opzichte van vorig verslagjaar gedaald met 0,07%-punt. Dit komt met name door een stijging van het gemiddeld belegd vermogen en een daling van de transactie- en beheerkosten.

Governance

Bestuur

Het bestuur heeft in 2017 13 maal vergaderd. Het bestuur heeft daarnaast 2 keer met de visitatiecommissie en 2 keer met het verantwoordingsorgaan overlegd.

De belangrijkste onderwerpen, die in de bestuursvergaderingen aan de orde kwamen, waren onder andere:

- de missie, visie en strategie;
- de financiële positie van het fonds;
- actuele ontwikkelingen in de pensioensector;
- de toekomstvisie van het fonds;
- project tender pensioenadministratie;
- afwikkeling tender fiduciair vermogensbeheerder;
- het pensioenbeleid (waaronder premie- en toeslagbeleid);
- uitbreiding deskundigheid BAC;
- het beleggingsbeleid, MVB;
- het governancebeleid (waaronder het integriteitsbeleid);
- het communicatiebeleid;
- het uitbestedingsbeleid en risicomanagement;
- de wijziging van de ABTN en al haar bijlagen.

Fondsdocumenten

In het verslagjaar zijn de volgende fondsdocumenten gewijzigd:

ABTN

De Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABTN) wordt jaarlijks door het bestuur geactualiseerd. In de bestuursvergadering van 19 december is de ABTN en al haar bijlagen vastgesteld, waarbij de besluitvorming uit het verslagjaar 2017 is verwerkt.

Pensioenreglementen

In het verslagjaar is het pensioenreglement (m.u.v. de jaarlijkse aanpassing van de factoren) niet gewijzigd. Per 1 januari 2018 zal de pensioenrichtleeftijd in het reglement worden aangepast naar 68. Het meest actuele pensioenreglement is beschikbaar op de website van Pensioenfonds Forbo.

Uitvoeringsovereenkomst

De uitvoeringsovereenkomst is in 2017 niet gewijzigd. Per 1 januari 2018 is de uitvoeringsovereenkomst gewijzigd door de beëindiging van de uitvoering van de Pensioenspaarregeling van Forbo Flooring BV.

Geschiktheid en evaluatie

Het geschiktheidsbeleid en het opleidingsplan zijn vastgelegd in een geschiktheidsplan dat is opgenomen in de ABTN.

In 2017 zijn door (een delegatie van) het bestuur de volgende opleidingen gevolgd:

- 10-03-2017 Inzicht met toezichtsdata - DNB
- 16-03-2017 Kennissessie Premiestelling - WTW
- 13-04-2017 Kennissessie Wet verbeterde premieregeling - AZL
- 12-09-2017 Kennissessie Matchingportefeuille - Mn
- 03-10-2017 Kennissessie NL Hypotheken - Mn
- 31-10-2017 Kennissessie AVG - WTW
- 19-10-2017 Kennissessie NL Onroerend goed - Mn
- 02-11-2017 Risicomanagement workshop - WTW
- 22-11-2017 Cursus AVG - Vijverberg Juristen

Op 30 november 2017 heeft het bestuur een zelfevaluatie uitgevoerd onder begeleiding van een externe partij. In deze zelfevaluatie is teruggekeken op het afgelopen jaar en zijn mogelijke verbeterpunten besproken. Dezelfde dag heeft het bestuur in de middag haar toekomstvisie besproken en vastgelegd.

Diversiteit

Samenstelling bestuur

<i>Naam</i>	<i>Geslacht</i>	<i>Leeftijd in verslagjaar 2017</i>
H. Mak	M	41
D. Uitvlugt-Manné	V	43
A.D. Keetlaer	M	65
G.B.J. Soppe	M	59 (tot 31-12-2017)
G.J.F. Mol	M	59
M.A. Bults	M	55
G.T.J. Evers	M	50
G.J.C. Pieterse (aspirant lid)	M	68 (tot 01-02-2018)
S. Stieltjes (aspirant lid)	M	43 (vanaf 11-07-2017)

Samenstelling Verantwoordingsorgaan:

<i>Naam</i>	<i>Geslacht</i>	<i>Leeftijd in verslagjaar 2017</i>
F.A. Heil	M	51
Ph. de Boer	M	44
E. van der Weide	M	46
B. Venema	M	62
T.W. Breeuwer	M	58
A. Pijnacker-Huiberts	V	37
H. Ellens (aspirant lid)	M	67
L. van den Ing (aspirant lid)	M	56

Het verantwoordingsorgaan heeft zich extra ingespannen om meer diversiteit te waarborgen. Met het aantrekken van twee nieuwe leden die begin 2017 benoemd zijn als lid van het verantwoordingsorgaan voldoet het VO aan de richtlijnen met betrekking tot diversiteit van de Code.

Gedragscode / Compliance Officer

Het bestuur hanteert een gedragscode. Jaarlijks bevestigen de leden van het bestuur en verantwoordingsorgaan dat zij de gedragscode hebben nageleefd. De gedragscode is in het verslagjaar geactualiseerd.

Matthijs Erwich is aangesteld als compliance officer. De compliance officer is onder meer belast met de controle op de naleving van de gedragscode. Over 2017 heeft de compliance officer geen bijzonderheden geconstateerd. Het verslag van de compliance officer is opgenomen in dit jaarverslag.

Wet- en regelgeving

In 2017 zijn aan Pensioenfondsen Forbo geen dwangsommen of boetes opgelegd. Er zijn door de toezichthouders De Nederlandsche Bank N.V. en/of de Stichting Autoriteit Financiële Markten geen aanwijzingen aan het fonds gegeven, noch is een bewindvoerder aangesteld of is bevoegdheidsuitoefening van organen van het fonds gebonden aan toestemming van de toezichthouder.

Code pensioenfondsen

Bij verantwoording over de naleving van de Code pensioenfondsen verantwoording geldt het principe 'pas toe of leg uit'. Afwijking van de norm is mogelijk als daar een goede reden voor is.

Hieronder worden de normen toegelicht die (nog) niet volledig worden nageleefd:

normnr	Inhoud norm	Toelichting op afwijking
60	De zittingsduur van een bestuurslid is maximaal vier jaar. Een bestuurslid kan maximaal twee keer worden herbenoemd	Voor de bestuurders die door de onderneming zijn aangesteld is op dit moment geen maximale zittingsduur opgenomen. Het is gebleken dat de invulling van zetels steeds moeilijker wordt door de verhoogde vereisten van de toezichthouder en de toenemende tijdsdruk. Hierdoor blijven zetels soms lang vacant. Door het verloop van bestuurders te beperken tot alleen de gekozen leden wordt de continuïteit en capaciteiten in het bestuur tot op zekere hoogte gewaarborgd. Potentieel zou door huidige beleid een risico kunnen ontstaan voor ongelijkheid in belangenafweging als beschreven in de risico paragraaf. Naar oordeel van het bestuur is dit risico echter adequaat gemitigeerd. Gelet op de lopende discussie inzake de toekomst van het fonds en de daaraan gekoppelde sterke behoefte aan gekwalificeerde en goed ingewerkte bestuurders heeft het bestuur besloten om voor komend jaar de huidige situatie te accepteren en op genoemde mitigerende mechanismen te vertrouwen. Over een jaar zal dit thema nogmaals geagendeerd worden. Met meer helderheid inzake de toekomst van SPF kan dit besluit op dat moment opnieuw afgewogen worden.
68	In het bestuur en het VO zitten ten minste één lid boven en één lid onder de veertig jaar.	Het bestuur voldoet niet meer aan deze norm. Bij een volgende vacature zal het bestuur actief werven in de doelgroepen onder de veertig jaar. Het VO voldoet wel aan deze norm.

Klachten en geschillen

Een deelnemer kan een klacht indienen als deze van mening is dat bij de uitvoering van de pensioenreglementen zijn rechten zijn geschaad. In 2017 zijn geen klachten ingediend bij het pensioenfonds.

Uitbestedingsbeleid

In de uitvoering van haar kernactiviteiten, het administreren, beheren en uitbetalen van de pensioenen en het vermogensbeheer, staan zowel vertrouwelijkheid als maximale kwaliteit van dienstverlening voorop. Hiertoe heeft Pensioenfonds Forbo (hierna 'het fonds') een uitbestedingsbeleid opgesteld. De belangen van (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en overige belanghebbenden mogen geen gevaar lopen doordat het fonds delen van haar werkzaamheden heeft uitbesteed aan derden. Ook is van belang dat de derde aan wie het fonds werkzaamheden heeft uitbesteed het integriteitsbeleid (waaronder beleid ten aanzien van belangenverstrengeling) onderschrijft of een eigen integriteitsbeleid hanteert dat passend is bij het beleid van het fonds, zodat een integriteitsrisico bij uitbesteding kan worden beheerst.

Doelstelling van het uitbestedingsbeleid is het waarborgen van continuïteit en constante kwaliteit van de dienstverlening tegen beheersbare en te verantwoorden kosten. Hiermee blijven de reputatie en integriteit van het pensioenfonds gewaarborgd. Het uitbestedingsbeleid is van toepassing op alle uitbestede, bedrijfskritische activiteiten en processen van het pensioenfonds. Het

uitbestedingsbeleid is van toepassing op alle bestaande en/of nieuwe uitbestedingsovereenkomsten gedurende de gehele looptijd van deze overeenkomsten. Elke uitbestedingsovereenkomst zal één maal per drie jaren binnen de markt worden herijkt en jaarlijks worden geëvalueerd met de betreffende partij.

Naast de evaluatie van de uitbestede dienstverlening worden ook de partijen die andere dienstverlening verzorgen (zoals adviserend- en certificerend actuaris en accountant) jaarlijks geëvalueerd. Aan uitbesteding is voor het fonds een aantal risico's verbonden. Het bestuur heeft daarom beleid vastgesteld voor de beheersing van risico's die samenhangen met uitbesteding van (delen van) bedrijfsprocessen.

Uitbesteding

Het bestuur van Pensioenfonds Forbo heeft op basis van haar verantwoordelijkheid voor het beheer van het fonds, de vereiste professionalisering en de noodzakelijke risicobeheersing gekozen voor uitbesteding van de volgende werkzaamheden aan externe partijen:

- administratief beheer van het pensioenfonds;
- vermogensbeheer.

Het bestuur van het fonds besteedt in ieder geval niet uit:

- taken en werkzaamheden van personen die het dagelijks beleid van het pensioenfonds bepalen;
- werkzaamheden waarvan uitbesteding de verantwoordelijkheid van het bestuur voor de organisatie en beheersing van bedrijfsprocessen en het toezicht daarop kan ondermijnen;
- indien de uitbesteding een belemmering kan vormen voor een adequaat toezicht op de naleving van wet- en regelgeving.

Risicoanalyse en uitbestedingsproces

Alvorens activiteiten of processen worden uitbesteed voert het bestuur van het fonds een risicoanalyse uit waarin is opgenomen:

- Een kosten-baten analyse van de uitbesteding van die activiteiten of processen.
- De te verwachten impact van uitbesteding van de activiteiten of processen.
- Een analyse van de financiële, operationele en reputatie gerelateerde risico's en de vereiste toezichtsmaatregelen.
- De afspraken over de wijze waarop de uit te besteden activiteiten of processen worden uitgevoerd.

Het bestuur kan besluiten zich bij het uitbestedingsproces te laten begeleiden door één of meerdere externe partijen, welke bij een dergelijk proces een toegevoegde waarde vanuit marktkennis of anderszins kunnen hebben.

Governance van de uitbestedingsrelatie

Rollen en verantwoordelijkheden

Het bestuur is te allen tijde eindverantwoordelijk voor alle werkzaamheden van het fonds, en dus ook voor de uitbestede werkzaamheden. Taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden van het bestuur en de uitbestedingspartner worden omschreven. Tussen partijen worden daarover schriftelijk afspraken gemaakt. De taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden mogen elkaar niet overlappen.

Deskundigheid en geschiktheid

Het bestuur draagt zorg voor zijn eigen deskundigheid en geschiktheid zodat het voldoende 'countervailing power' heeft ten opzichte van de uitbestedingspartner. Dit is onderdeel van het geschiktheidsplan dat het bestuur heeft opgesteld. Ten behoeve van de countervailing power is de Beleggingsadviescommissie uitgebreid met een externe deskundige als vast lid.

Uitbestedingsovereenkomst

Naast een zorgvuldige selectie van de uitbestedingspartner die voldoet aan de door het bestuur opgestelde eisen, dienen de uitbestede werkzaamheden gedurende de periode van uitbesteding, te worden gecontroleerd, zodat kwaliteit en continuïteit zijn gewaarborgd.

De afspraken met de uitbestedingspartner worden vastgelegd in een uitbestedingsovereenkomst die voldoet aan de eisen op grond van artikel 13 van het Besluit uitvoering Pensioenwet. Waarborging van de kwaliteit van de werkzaamheden vindt plaats door het gelijktijdig met het afsluiten van de uitbestedingsovereenkomst opstellen van een service level agreement (SLA) met de uitbestedingspartner, waarin specifieke taken, bemensing, op te leveren producten, kwaliteits- en serviceniveau, tijdsafspraken en boetebedingen zijn beschreven. Iedere drie jaar wordt de uitbestedingsovereenkomst herijkt.

Daarnaast evalueert het bestuur jaarlijks de dienstverlening met de desbetreffende uitbestedingspartner.

In deze SLA welke altijd schriftelijk dient te worden vastgelegd, worden onder meer waar mogelijk onderstaande voorwaarden opgenomen:

- vertrouwelijke gegevens, waaronder persoonsgegevens, worden conform wettelijke voorschriften gewaarborgd;
- informatieverstrekking naar verschillende opdrachtgevers vindt gescheiden plaats;
- gegevens en bestanden van het fonds worden beveiligd en toegangsrechten en autorisaties worden op adequate wijze aan betrokken medewerkers verstrekt;
- de inrichting van de systemen is zodanig dat de continuïteit van de dienstverlening niet in gevaar komt en dat bij onvoorziene omstandigheden een adequaat noodstelsel in werking treedt;
- indien de overeenkomst niet nagekomen wordt door één van de partijen treedt een procedure voor de niet-nakoming van de overeenkomst in werking, zoals in het contract of de SLA is vastgelegd;
- de omstandigheden waaronder de overeenkomst beëindigd kan worden en de financiële en uitvoeringstechnische waarborgen van die beëindiging.

Uitbesteding Administratie

Het bestuur heeft het administratieve beheer van het pensioenfonds uitbesteed aan een externe administrateur. Het administratieve beheer betreft:

- Het voeren van de boekhouding, met betrekking tot activa, passiva, en de exploitatie van het fonds;
- Het uitvoeren van de uitkeringen van het fonds;
- Het ondersteunen, registreren en uitvoeren van waardeoverdrachten;
- Het registreren en controleren van het deelnemersbestand;
 - aan de hand van de door het dagelijks bestuur aangegeven mutatie van actieve deelnemers;
 - aan de hand van bevolkingsgegevens inzake overlijden, woonplaats en andere relevante uitkeringsgegevens;
- De management rapportage;
- Het opstellen en voorbereiden van de jaarlijkse financiële verantwoording.

Alle taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden van de administrateur zijn vastgelegd in een functiebeschrijving, contract en service level overeenkomst. Daarnaast kent de administrateur een ISAE-3402 type 2 en een ISAE-3000 type 1 rapportage die jaarlijks door het bestuur worden beoordeeld.

Tevens is de administrateur bevoegd tot procuratie bij het pensioenfonds voor een door het bestuur vastgesteld overzicht van correspondentie, evenals het uitvoeren van de maandelijks uitkeringen tot een maximum van € 550.000 per maand, met als uitzondering de maand mei waarvoor een maximum van € 900.000 geldt.

Uitbesteding Vermogensbeheer

Het vermogensbeheer is uitbesteed aan een fiduciair vermogensbeheerder die tevens de beleggingsadministratie voert.

Het vermogensbeheer wordt gevoerd in overeenstemming met fiduciaire beginselen, waarbij de externe beheerder fondsen onderbrengt bij geselecteerde gespecialiseerde fondsbeheerders en binnen de door het bestuur vastgestelde tracking errors en fondsen.

Maandelijks rapporteert de vermogensbeheerder de stand van zaken middels de maandrapportage. Elk kwartaal volgt de kwartaalrapportage waarin een uitgebreide toelichting op resultaten en verwachtingen wordt gegeven. Daarnaast kent de vermogensbeheerder een ISAE-3402 rapportage.

Ook kan de vermogensbeheerder het bestuur en/of beleggingsadviescommissie adviseren. Rapportages worden door de beleggingsadviescommissie geanalyseerd en het bestuur wordt middels een voorlegger hierover geïnformeerd.

Monitoring van de uitbestedingsrelatie

Het bestuur toetst regelmatig of de manier waarop de uitbestede activiteiten of processen worden uitgevoerd in overeenstemming is met de gemaakte afspraken. Het bestuur doet dit door middel van:

- het monitoren van de uitbestedingspartners via het laten uitvoeren van periodieke audits bij de uitbestedingspartner of het laten rapporteren over de stand van zaken m.b.t. de aanbevolen verbeteringen in de ISAE 3402 verklaring type 2 of een daarmee vergelijkbare verklaring;
- het bestuderen en bespreken van maand- en kwartaalrapportages van de uitbestedingspartners, waarin naast de gebruikelijke informatie ook wordt gerapporteerd over klachten, incidenten en uitzonderingen;
- jaarlijks overleg en evaluatie met de uitbestedingspartners over de uitvoering van de (bijgestelde) processen.

Bovengenoemde rapportages en verslagen dienen aan te sluiten op het door het fonds vastgelegde beleid en de gemaakte afspraken en worden ter toelichting aan en bespreking door het bestuur overgelegd.

Risicomanagement

Aanwezige risico's

De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen en het nastreven van de ambitie van de pensioenregeling. Bij het beheer en de financiering van de pensioenverplichtingen loopt het fonds risico's. De risico's kunnen ingedeeld worden in financiële en niet-financiële risico's. Onderstaande tabel geeft meer uitleg rondom de risico's die het fonds loopt. Verdere kwalitatieve en kwantitatieve uitleg rondom de financiële risico's wordt gegeven in de risicoparagraaf bij de toelichting op de jaarrekening.

Financiële risico's	Definitie
Renterisico (S1)	Het fonds is gevoelig voor wijzigingen in de rente omdat de rentegevoeligheid van de beleggingen en de rentegevoeligheid van de verplichtingen niet gelijk zijn (de zogenaamde duration mismatch).
Marktrisico (S2)	Het fonds loopt het risico dat door de ontwikkeling van marktprijzen waardewijzigingen plaatsvinden.

Financiële risico's	Definitie
Valutarisico (S3)	Het fonds belegt in buitenlandse waardepapieren, waardoor het fonds gevoelig is voor koersschommelingen van de betreffende valuta ten opzichte van de euro.
Grondstoffenrisico (S4)	Het risico voor het fonds dat de waarde van de beleggingen in grondstoffen (commodities) daalt.
Kredietrisico (S5)	Het fonds loopt het risico van financiële verliezen als gevolg van faillissementen, betalingsonmacht of kredietverslechtering van tegenpartijen.
Verzekeringstechnisch risico (S6)	Het risico dat het fonds loopt met haar deelnemers op het gebied van sterfte en/of arbeidsongeschiktheid.
Beleggingsrisico (S10)	De risico's die het fonds loopt binnen haar aandelenportefeuille.
Liquiditeitsrisico	Het risico voor het fonds dat er onvoldoende liquide middelen beschikbaar zijn om op korte termijn aan de verplichtingen te kunnen voldoen en/ of het verlies dat beleggingen niet snel verkocht kunnen worden.

Niet-financiële risico's	Definitie
Uitbestedingsrisico	Het uitbestedingsrisico is het risico voor het fonds dat de continuïteit/kwaliteit van de aan derden uitbestede werkzaamheden wordt geschaad.
Operationele risico's	Het risico dat optreedt voor het fonds bij de uitvoering van de pensioen- en beleggingsactiviteiten, als gevolg van niet-afdoende of falende interne processen, menselijk gedrag en systemen of als gevolg van externe gebeurtenissen.
Compliance risico	Het compliance risico omvat het risico voor het fonds dat niet of niet tijdig de consequenties van mogelijke belangenverstrengeling of integriteitsconflicten worden onderkend of er niet in lijn met de gedragscode wordt gehandeld. Tevens wordt hieronder verstaan het risico dat niet wordt voldaan aan Wet-en regelgeving.
Reputatierisico	Onder reputatierisico wordt het risico verstaan dat het fonds door het handelen reputatieschade lijdt bij belanghebbenden.
Sponsorrisico	Pensioenfonds Forbo heeft een directe economische en contractuele band met de werkgever als sponsor van het pensioenfonds. Deze afhankelijkheid vertaalt zich in risico's voor het pensioenfonds, de zogenaamde sponsorrisico's. Voorbeelden van sponsorrisico's zijn onder meer: faillissementsrisico, betalingsonmacht van de sponsor veroorzaakt door negatieve ontwikkelingen bij de sponsor, financieringsrisico, beëindiging van de relatie met de sponsor en belangenverstrengeling tussen het pensioenfonds en de sponsor.
Omgevingsrisico	Hieronder worden risico's verstaan als gevolg van externe veranderingen. Gedacht kan worden aan de snelle veranderingen in de wetgeving.
IT risico	De informatietechnologie is een belangrijke risicocategorie voor pensioenfonds. Omdat het merendeel van de fondsen de IT hebben uitbesteed, is dit risico tot een uitbestedingsrisico verworden.
Integriteitsrisico	Het risico dat de integriteit van Pensioenfonds Forbo dan wel het financiële stelsel wordt beïnvloed als gevolg van niet integere, onethische gedragingen van de organisatie, medewerkers dan wel van de leiding, een en ander in het kader van wet- en regelgeving en maatschappelijke en door het fonds opgestelde normen.

Niet-financiële risico's	Definitie
Juridische risico's	Een pensioenfonds loopt het risico in rechte aangesproken te worden. Ten einde dit risico te beperken kan het fonds maatregelen treffen. Eén risico is dat de fondsstukken niet voldoen aan de wettelijke bepalingen. Een ander risico is dat men als fondsbestuurder in persoon kan worden aangesproken. Een derde risico betreft het niet in voldoende mate vorm geven aan consistent beleid, dit maakt het fonds kwetsbaar indien het hierop wordt aangesproken. Een vierde risico betreft het niet of onduidelijk communiceren naar partijen. Een vijfde risico betreft aansprakelijkheid door het niet of niet goed uitvoeren door partijen die het fonds heeft ingehuurd.

Risicoafdekking

Inleiding

Het fonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioenverplichtingen. Voor het realiseren van deze doelstelling wordt gestreefd naar een toereikende solvabiliteit op basis van de marktwaarde van de pensioenverplichtingen.

In deze paragraaf wordt ingegaan op het beleid van Pensioenfonds Forbo en de risico's die het pensioenfonds bij de uitvoering van haar taken loopt. Voor de wijze waarop deze risico's zijn afgedekt, zie onderstaand, en voor een kwantificering van deze risico's wordt verwezen naar de Risicoparagraaf in de jaarrekening.

Risicohouding

De risicohouding van Pensioenfonds Forbo is de mate waarin het pensioenfonds, na uitvraag en overleg met de deelnemers en na overleg met het verantwoordingsorgaan, sociale partners en bestuur van het pensioenfonds, bereid is risico's te lopen om de missie van Pensioenfonds Forbo te realiseren en de mate waarin het pensioenfonds risico's kan lopen gegeven de kenmerken van ons fonds.

In overleg met sociale partners zijn de volgende beleidsuitgangspunten geformuleerd die ten grondslag liggen aan de risicohouding:

- Het meeste belang wordt gehecht aan het vermijden van situaties van dekkingstekort en het vermijden van situaties van grote rechtenkortingen.
- Daarnaast is het realiseren van de toeslagambitie belangrijk.
- Korte termijn risico's zijn acceptabel om lange termijn doelstelling te halen.
- Het risico van kleine kortingen wordt geaccepteerd.
- Maximale rechtenkorting in enig jaar van 5%.
- Maximale opbouwrekening in enig jaar 10%.

De risicohouding wordt geconcretiseerd door de vaststelling van risicogrenzen (het Vereist Eigen Vermogen en de grenzen van de haalbaarheidstoets). Risicogrenzen maken het mogelijk om op een vooraf vastgelegde en objectieve manier te beoordelen of het risico hoger of lager is dan vooraf is toegestaan. Echter, bij overschrijding van risicogrenzen zal geen automatische aanpassing van beleid plaatsvinden, maar een kwalitatieve discussie, rekening houdend met de situatie en inzichten van dat moment.

Het risico op korte termijn is uitgedrukt in de wettelijk vereiste solvabiliteitsbuffer. Deze bedraagt voor het beleggingsprofiel van het pensioenfonds rond 20%. Hierbij wordt door partijen een bandbreedte toegestaan van 5%-punt hoger en lager.

De risicogrenzen uit de haalbaarheidstoets zijn:

	Grens	Uitkomst	Score
Mediaan pensioenresultaat vanuit feitelijke situatie	ondergrens 80,0%	88,8%	Voldoende
Maximale relatieve afwijking ten opzichte van mediaan in geval van slecht weer scenario	bovengrens 35,0%	25,8%	Voldoende

Beleid en risicobeheer

Het bestuur heeft een Handboek Risicomanagement opgesteld, dat onderdeel is van de ABTN. Het huidige risicomanagement raamwerk is gebaseerd op het COSO model voor interne beheersing. In 2018 wordt het volledige risicomanagementbeleid opnieuw herijkt. Het risicomanagementbeleid van Pensioenfonds Forbo heeft de volgende doelstellingen:

Strategische doelstellingen

1. Pensioenfonds Forbo wil 'in control' zijn over de eigen en de uitbestede processen waaronder het adequaat beheersen van de beleggingsrisico's.
2. Het risicomanagement en de interne beheersing moeten aansluiten op de complexiteit van de beleggingsportefeuille en vice versa.
3. De governance van risicomanagement moet effectief en volledig transparant zijn. Dit houdt in dat de beheersingsmaatregelen effectief zijn en dat het helder is waar taken en verantwoordelijkheden zijn belegd.
4. Pensioenfonds Forbo wil volledig 'in control' zijn van alle activiteiten die uit hoofde van het risicomanagement zijn uitbesteed aan derden.

Operationele doelstellingen

1. Financiële- (o.a. beleggingsrisico's) en niet financiële risico's (o.a. integriteit en belangenverstrengeling) moeten worden beheerst door een effectief risicomanagementproces (identificatie, meting, monitoring en controle).
2. De opzet, het bestaan en de werking van het risicomanagement raamwerk, inclusief de taken die zijn belegd bij de vermogensbeheerder, pensioenuitvoerder en compliance officer, worden periodiek onafhankelijk geëvalueerd.
3. Risicomanagementtechnieken sluiten goed aan op de omvang en de aard van de risico's en worden effectief ingezet.

Rapportage doelstellingen

1. De financiële- (o.a. beleggingsrisico's) en niet financiële risico's (o.a. integriteit en belangenverstrengeling) moeten inzichtelijk zijn.
2. De rapportagestructuur dient zodanig opgezet te zijn zodat het bestuur in staat is om tijdig en adequaat in te kunnen grijpen waar nodig.

Om te toetsen of het beleid op lange termijn tot de gewenste ontwikkeling leidt, voert het pensioenfonds jaarlijks een risicomanagementworkshop uit. Daarnaast heeft het fonds in het jaar 2015 de aanvangshaalbaarheidstoets laten uitvoeren door Willis Towers Watson. Het risicomodel van DNB kent voor een aantal risicocategorieën vastgestelde scenario's ('schokken').

De hoofdletter 'S', aangevuld met een nummer achter een aantal risicocategorieën vertegenwoordigt de code die DNB in het risicomodel voor de desbetreffende risicocategorie hanteert. Bij de berekening van het vereist eigen vermogen (buffers) past het pensioenfonds de standaardmethode toe op basis van de zogenaamde wortelformule ($S1 \leq m S6$). Kwantitatieve en kwalitatieve toelichtingen van deze risico's zijn opgenomen in de 'risicoparagraaf' in de jaarrekening.

Onder het nieuwe FTK zijn de voorschriften voor de berekening van het vereist eigen vermogen aangescherpt en wordt getoetst op basis van het vereist eigen vermogen gebaseerd op de strategische verdeling.

Financiële risico's

Solvabiliteitsrisico

Het belangrijkste risico voor het fonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen.

De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd. Indien de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor eventuele toeslagverlening over de opgebouwde aanspraken en ingegane pensioenen. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

Het solvabiliteitsrisico bestaat uit de volgende risicocategorieën:

- Renterisico;
- Zakelijke waarden risico;
- Valuta risico;
- Grondstoffenrisico;
- Kredietrisico;
- Verzekeringstechnisch risico.

Renterisico

Pensioenfondsen kennen doorgaans een langere looptijd voor hun verplichtingen dan voor hun bezittingen. Vanwege deze mismatch ondervindt een fonds renterisico. Immers bij een rentedaling zullen de verplichtingen sterker toenemen in waarde dan de bezittingen. Het standaardmodel van DNB bevat voorgeschreven rentescenario's (verschuiving actuele rentetermijnstructuur via voorgeschreven rentefactoren) om het vereist eigen vermogen voor dit risico te bepalen.

Om de aanwezige mismatch te beperken, dekt het fonds middels renteswaps het renterisico gedeeltelijk af.

Het strategische rente afdekkingspercentage is op basis van de UFR rente.

Op basis van deze UFR-rente is een normpercentage van 68% vastgesteld met een bandbreedte van 5%.

De mate van rente-afdekking wordt maandelijks gemeten en via de reguliere vermogensbeheerrapportage gerapporteerd.

Het is Mn niet toegestaan om tactisch beleid te voeren.

Wat betreft de afdekking over de curve heen (curverisico) heeft het bestuur besloten op het korte eind relatief meer af te dekken dan op het lange eind. Het bestuur staat nog steeds achter dit beleid. De ontwikkeling van de rente-afdekking wordt maandelijks blijvend gemonitord, wanneer er veranderingen nodig zijn worden deze doorgevoerd.

Marktrisico

De waarden van aandelen en onroerend goed zijn onderhevig aan marktfluctuaties. Fondsen die een deel van hun vermogen in dergelijke zakelijke waarden hebben belegd, lopen hierdoor risico. Om deze risico's te mitigeren, heeft het bestuur de volgende randvoorwaarden opgesteld voor haar beleggingsportefeuille.

Randvoorwaarden Matching portefeuille

De matching portefeuille is opgebouwd uit een combinatie van o.a. langlopende (Europese) staatsobligaties, kredietwaardige bedrijfsobligaties en rente swaps. De stukken (inclusief de rente swaps) worden beheerd door de vermogensbeheerder met als doelstelling op termijn een vergelijkbaar rendement te behalen als de waardeontwikkeling van de (nominale) verplichtingen.

Daarnaast wordt binnen de matching portefeuille belegd in een portefeuille met onderhandse leningen. Deze portefeuille wordt passief beheerd, bij aflossing worden de vrijkomende liquiditeiten herbelegd in de matching portefeuille. De benchmarkrendementen

van deze portefeuille onderdelen worden gelijkgesteld aan de feitelijke rendementen. Het totaal rendement van de matching portefeuille wordt periodiek vergeleken met de waardeontwikkeling van de verplichtingen. Monitoring hiervan wordt gedaan op basis van de kwartaalrapportages van de vermogensbeheerder.

Randvoorwaarden Return portefeuille

De aandelen zijn wereldwijd belegd waarbij de portefeuille is opgebouwd uit participaties in de aandelenfondsen van Stichting Mn Services Europa, Noord-Amerika, Verre Oosten en Opkomende Landen (EMA). Ook is een deel van de return portefeuille belegd in vastrentende waarden met een hoger risicoprofiel, zijnde US High Yield en Europees High Yield, Bankloans en Obligaties Opkomende Markten (EMD).

De tracking errors zijn als volgt:

	Beleid	Ex-ante tracking error
US High Yield	Actief	5,0%
Aandelen Europa Passief	Nvt	
Aandelen Noord Amerika Passief	Nvt	
Aandelen Verre Oosten Passief	Nvt	
Aandelen Opkomende landen (EMA)	Actief	4,0% ¹⁾
Europees High Yield	Actief	5,0%
Bankloans	Actief	geen
Obligaties Opkomende Markten (EMD)	Actief	3,0%

Het marktrisico van de portefeuille wordt bepaald door de strategische asset allocatiemix, die is vastgesteld op basis van de ALM-studie uit 2017. Met name spreiding op basis van landen, producten en sectoren vormen de basis. Analyse en monitoring van en advisering over het marktrisico wordt met name door de fiduciair manager uitgevoerd.

Het zakelijke waarde risico, wordt bewust genomen door het pensioenfonds om (over)rendement te kunnen maken. Het risico wordt maandelijks gemonitord. Verandering van de risicobeheersmaatregelen zijn momenteel niet aan de orde.

Valutarisico

Valutarisico betreft het risico dat de waarde van de beleggingen in vreemde valuta verslechtert als gevolg van veranderingen van vreemde valutakoersen. De kans dat de wisselkoers van vreemde valuta verslechtert ten opzichte van de euro betekent een risico voor een pensioenfonds omdat verplichtingen veelal in euro luiden en bezittingen (deels) in vreemde valuta. Dit risico is van belang voor zowel directe posities in een valuta, als voor beleggingen die gewaardeerd zijn in een andere valuta.

Het valutarisico op de Amerikaanse dollar is in 2017 gehandhaafd op 50% hetgeen onder dit (dreigende) scenario de doelstelling is. Het valutarisico op de Britse pond en Japanse yen werd voor 90% afgedekt. Dit is conform het beleid.

De afdekking van de vreemde valuta en de gevolgen hiervan worden maandelijks gemonitord. Verandering van de beheersing van het valutarisico is momenteel niet aan de orde.

Grondstoffenrisico

Fondsen die beleggen in grondstoffen (commodities) lopen het risico dat de waarde van deze beleggingen daalt. Pensioenfonds Forbo belegt niet in grondstoffen.

¹⁾ Dit geldt voor het actieve gedeelte, sinds medio 2016 wordt een gedeelte van de portefeuille (25%) passief beheerd.

Kredietrisico

Bij het kredietrisico dient het effect van de kredietwaardigheid van de tegenpartij tot uitdrukking te komen. Het kredietrisico komt tot uitdrukking in de zogenaamde creditspread. Deze spread is het verschil tussen de uitkering die afhangt van de kredietwaardigheid van de tegenpartij en een uitkering die met volledige zekerheid, risicovrij, beschikbaar zou komen.

De matching portefeuille bestaat deels uit onderhandse leningen. Deze bestaan voor meer dan 80% uit leningen aan Nederlandse financiële instellingen. Er wordt eveneens in liquide bedrijfsobligaties belegd.

In de return portefeuille wordt belegd in hoogrentende obligaties.

Het risicobeleid inzake kredietrisico komt onder meer tot uiting in het vaststellen van de toegestane allocatie naar vastrentende waarden categorieën in het beleggingsplan en het stellen van minimale eisen van triple B aan de kredietrating van vastrentende waarden. Deze minimale rating is in verband met de aard van de beleggingen niet van toepassing op de beleggingen in onderhandse leningen.

Een belangrijk deel van het kredietrisico wordt bepaald door de onderhandse leningenportefeuille. Er is binnen de organisatie van de fiduciair beheerder een eigen risicomanager aangesteld voor dit deel van de portefeuille.

Het bestuur geeft aan dat de (netto) impact van het huidige kredietrisico in de portefeuille wat hoger ligt dan dat men bereid is te nemen. Er is gekozen voor passieve afbouw van de onderhandse leningen portefeuille. Passief, om zo min mogelijk afwaardering op de stukken te hebben.

Verzekeringstechnisch risico

Naast de financiële risico's staat het fonds bloot aan verzekeringstechnische risico's. Binnen het verzekeringstechnische risico worden in principe alleen risico's meegenomen die verband houden met sterfte. Het omvat de risico's als gevolg van afwijkingen ten opzichte van de verwachte sterfte en afwijkingen van de verwachte sterftetrend (langlevenrisico).

De sterftetrend zelf dient te worden meegenomen bij de bepaling van de voorziening voor risico fonds.

Door de gehanteerde overlevingstafel periodiek te evalueren en aan te passen, waarbij ook een fondsspecifieke sterftetabel wordt gehanteerd, wordt dit risico voldoende beheerst.

Additionele risico's**Liquiditeitsrisico**

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico kan worden beheerst door in het strategische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities.

Het liquiditeitsrisico wordt beperkt door onder andere het aanhouden van een cashpositie van 0 tot 2% in de beleggingsmix en het storten van onderpand in stukken in plaats van cash.

Het bestuur geeft aan dat het pensioenfonds een goede balans heeft tussen de ontvangen premies en uitkeringen in een jaar. Lopende betalingen van SPF worden uit de premies gedaan.

Het bestuur geeft aan dat bewust (deels) in beleggingsfondsen wordt belegd bij de fiduciair beheerder (in tegenstelling tot discretionaire mandaten), omdat deze vaak meer liquide zijn in het geval het pensioenfonds stukken dient te verkopen uit het oogpunt van liquiditeit.

Wat betreft het liquiditeitsrisico in het scenario dat de rente stijgt en er onderpand gestort dient te worden bij tegenpartijen, zijn er reeds maatregelen genomen. Ten eerste wordt onderpand zoveel als mogelijk in stukken geleverd (non-cash). Ten tweede zijn repurchasing agreements (repo's) toegestaan, waardoor stukken eventueel snel in cash zijn om te zetten. Tevens wordt er door de fiduciair manager gerapporteerd over het liquiditeitsrisico in het geval van een rentestijging.

Er wordt met de fiduciair vermogensbeheerder gesproken over de gevolgen van EMIR voor het liquiditeitsrisico van het pensioenfonds.

Tegenpartijrisico derivaten

Binnen het tegenpartijrisicobeleid zijn onder meer eisen gesteld aan de minimale kredietwaardigheid van tegenpartijen en is de maximale omvang van exposure per tegenpartij vastgelegd. Er vindt onderpanduitwisseling plaats door de fiduciair beheerder en de kredietwaardigheid van tegenpartijen wordt gemonitord.

EMIR regelgeving heeft de aandacht van het bestuur en wordt besproken met de fiduciair vermogensbeheerder.

Concentratierisico

Grote posten zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen, moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd. In het algemeen geldt dat concentratierisico kan optreden als een adequate spreiding van activa en passiva ontbreekt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. Een portefeuille van leningen die sterk sectorgebonden is, kan door deze sectorconcentratie een verhoogd risico lopen. Indien aandelen in dezelfde sector worden aangehouden is sprake van een cumulatief concentratierisico.

Concentratierisico wordt binnen de beleggingsportefeuille beperkt door het vastleggen van beleggingsrichtlijnen en de monitoring daarvan. Er zijn geen aanvullende maatregelen afgesproken.

Inflatierisico

Pensioenfonds Forbo kent een voorwaardelijk toeslagenbeleid en communiceert dit beleid, conform wettelijke voorschriften, naar alle deelnemers, slapers en gepensioneerden. Door die communicatie is de kans zeer gering dat onjuiste verwachtingen worden gewekt en juridische claims moeten worden gehonoreerd. Aangevoerd is dat het toeslagenbeleid, ook in financieel mindere tijden, consequent wordt uitgevoerd.

Dit betreft enerzijds de impact van een hogere inflatie op het behalen van de doelstellingen van het pensioenfonds. Indien er langdurig sprake is van inflatie en de pensioenen kunnen niet worden geïndexeerd, dan neemt de koopkracht van deelnemers aan het pensioenfonds af. Anderzijds heeft inflatie ook impact op de beleggingen van het pensioenfonds.

Door de fiduciair vermogensbeheerder wordt reeds in de reguliere rapportage gerapporteerd over het indexatierisico ('indexatiecapaciteit') van het pensioenfonds. Er worden geen aanvullende maatregelen genomen.

Niet financiële risico's

Uitbestedingsrisico's

Het bestuur heeft onder behoud van zijn verantwoordelijkheden een aantal werkzaamheden structureel uitbesteed. De uitbesteding van werkzaamheden aan een derde partij heeft tot gevolg dat het bestuur geen directe gezagsverhouding heeft met de personen die bij de derde partij feitelijk en dagelijks zijn belast met de uitvoering van die werkzaamheden. Het bestuur heeft voorts geen rechtstreeks zicht op en voert geen directe controle uit op administratieve processen, zoals uitbetaling van pensioenen, pensioenberekeningen e.d.

Daardoor ontbreekt eveneens zicht op de werkelijke uitvoeringskosten.

Het bestuur erkent voorts dat aan de uitbesteding het risico is verbonden van discontinuïteit van de dienstverlening door AZL N.V. en Mn. Bij alle uitbestedingsactiviteiten conformeert het fonds zich volledig aan de regelgeving van DNB op het gebied van uitbesteding.

Het fonds beschikt voor iedere extern uit te voeren activiteit over een uitbestedingsovereenkomst die voldoet aan het bij of krachtens artikel 34 van de PW bepaalde. In voorkomende gevallen worden met de uitvoerende organisatie nadere afspraken omtrent procedures, processen, informatieverstopping en te leveren diensten vastgelegd in een Service Level Agreement (SLA). In een SLA worden tenminste ook afspraken vastgelegd over de administratieve organisatie, de autorisatie en procuratiesystemen en de interne controle van de uitvoerende organisatie.

Voor wat betreft de uitbestedingsrisico's kan worden opgemerkt dat het bestuur overleg heeft gevoerd met AZL N.V. en Mn over de dienstverlening inclusief de SLA. Om aan de behoefte van het bestuur aan zekerheid en daarmee aan kwaliteitsgaranties tegemoet te komen, hebben AZL N.V. en Mn ervoor gekozen om gecertificeerd te worden volgens de richtlijnen van ISAE 3402.

Voor de meeste relevante processen is een beschrijving van de AO/IC opgesteld, die heeft geleid tot een beschrijving van de beheersingsmaatregelen voor de betreffende processen.

Voorts wordt het bestuur door middel van periodieke rapportages van zowel de uitvoeringsorganisatie alsmede van externe adviseurs in staat gesteld de risico's en fondssituatie goed te monitoren.

SPF heeft een uitgebreid uitbestedingsbeleid vastgesteld. Mede op basis van dat document wordt de dienstverlening van de fiduciair vermogensbeheerder en de uitvoerder periodiek gemonitord.

Operationeel risico

Het operationeel risico is het risico op verlies als resultaat van inadequate of foutieve interne processen, mensen en systemen of als gevolg van externe gebeurtenissen. Operationele risico's hebben een negatieve impact op een goede uitvoering van de pensioenregeling. Voor deze operationele risico's geldt wel dat een verregaande reductie onevenredig veel inspanning en kosten met zich mee kan brengen. De operationele uitvoering geschiedt door AZL N.V., het vermogensbeheer geschiedt door Mn. Deze partijen hebben een ISAE 3402-rapportage (type II). Door het overleggen van deze rapportage tonen AZL N.V. en Mn aan het pensioenfonds én aan de accountant van het pensioenfonds aan, dat de uitvoering 'in control' is. Het overleggen van de ISAE 3402-rapportage komt tevens tegemoet aan de Beleidsregel 'Uitbesteding Pensioenfondsen' waarin DNB heeft vastgesteld dat een pensioenfonds dat zijn administratie uitbesteedt aan een uitvoerder verantwoordelijk is en blijft voor een juiste administratie.

Het bestuur beoordeelt de ISAE-3402 rapportages op detailniveau en volgt de bevindingen op bij de betreffende partij. Er worden geen aanvullende maatregelen genomen wanneer er geen issues zijn.

Sponsorrisico

Pensioenfonds Forbo heeft een directe economische en contractuele band met de werkgever als sponsor van het pensioenfonds. Deze afhankelijkheid vertaalt zich in risico's voor het pensioenfonds, de zogenaamde sponsorrisico's. Voorbeelden van sponsorrisico's zijn onder meer: faillissementsrisico, betalingsonmacht van de sponsor veroorzaakt door negatieve ontwikkelingen bij de sponsor, financieringsrisico, beëindiging van de relatie met de sponsor en belangenverstrengeling tussen het pensioenfonds en de sponsor. Deze risico's zijn in kaart gebracht en worden blijvend gemonitord. Er worden geen aanvullende maatregelen genomen.

Omgevingsrisico

Hieronder worden risico's verstaan als gevolg van externe veranderingen. Gedacht kan worden aan de snelle veranderingen in de wetgeving.

Het bestuur volgt de veranderende wetgeving en ontwikkelingen op pensioengebied nauwgezet. Impact van veranderingen op Pensioenfonds Forbo worden gemeten en beoordeeld, zo nodig worden er maatregelen genomen.

IT risico

De informatietechnologie is een belangrijke risicocategorie voor pensioenfondsen. Omdat het merendeel van de fondsen de IT hebben uitbesteed, is dit risico tot een uitbestedingsrisico verworpen. Dit geldt ook voor Pensioenfonds Forbo. Het IT-beleid en beleid ter voorkoming van onder andere datalekken wordt bij de partijen waaraan werkzaamheden zijn uitbesteed gemonitord. Het IT beleid van het fonds wordt in 2018 opgesteld. Er worden geen aanvullende maatregelen genomen.

Integriteitsrisico

DNB verstaat hieronder het risico dat de integriteit van Pensioenfonds Forbo dan wel het financiële stelsel wordt beïnvloed als gevolg van niet integere, onethische gedragingen van de organisatie, medewerkers dan wel van de leiding, een en ander in het kader van wet- en regelgeving en maatschappelijke en door het fonds opgestelde normen. Bij de beheersing van dit risico kan gedacht worden aan onder meer gedragscodes en procesmatige waarborgen.

Pensioenfonds Forbo heeft een gedragscode, integriteitsbeleid, klokkenluidersregeling, incidentenbeleid en een compliance beleid. Allen zijn een wettelijke verplichting en DNB ziet actief toe op naleving. DNB toets voorts nieuwe bestuursleden.

Alle integriteitsrisico's zijn besproken en gemeten. In deze risicometing zijn van de benoemde integriteitsrisico's de beheersingsmaatregelen besproken en voldoende bevonden.

Juridische risico's

Een pensioenfonds loopt het risico in rechte aangesproken te worden. Ten einde dit risico te beperken kan het fonds maatregelen treffen. Eén risico is dat de fondsstukken niet voldoen aan de wettelijke bepalingen. Een ander risico is dat men als fondsbestuurder in persoon kan worden aangesproken. Een derde risico betreft het niet in voldoende mate vorm geven aan consistent beleid, dit maakt het fonds kwetsbaar indien het hierop wordt aangesproken. Een vierde risico betreft het niet of onduidelijk communiceren naar partijen. Een vijfde risico betreft aansprakelijkheid door het niet of niet goed uitvoeren door partijen die het fonds heeft ingehuurd.

Met betrekking tot bovengenoemde risico's heeft het bestuur de volgende maatregelen genomen:

1. Het fonds ziet erop toe dat besluitvorming consistent en goed gedocumenteerd plaatsvindt. Deze documentatie zorgt ervoor dat ook derden de inhoud en werking van dit beleid kunnen volgen.
2. Het fonds werkt volgens een communicatieplan. Dit plan bewaakt de wettelijk verplichte communicatiemomenten. Naast deze vereisten heeft het fonds eigenstandige communicatiedoelstellingen.
3. Met alle ingehuurde partijen zijn contractuele afspraken gemaakt. Partijen dienen regelmatig te rapporteren over het wel of niet voldoen aan de gemaakte afspraken. Daar waar mogelijk heeft Pensioenfonds Forbo activiteiten gescheiden ondergebracht, waardoor er een mechanisme ontstaat van controle van de ene door de andere partij.
4. Jaarlijks vinden er controles plaats door actuaire en accountant op de uitvoering door het fonds. Materiële onvolkomenheden worden door hen gerapporteerd. In het algemeen, draagt het bestuur er zorg voor dat zij voldoende kennis en kunde bezit om haar verantwoordelijkheid te kunnen dragen.

De hierboven genoemde risico's zijn niet limitatief maar de juiste afdekking van deze genoemde risico's geven wel een indicatie over de juridische weerbaarheid van Pensioenfondsen Forbo. In 2018 wordt opnieuw een volledig risico assessment gedaan waarbij direct ook een rapportagevorm zal worden opgesteld om alle risico's periodiek te kunnen blijven monitoren.

Beleidsinstrumenten

Als maatstaf voor de draagkracht van het fonds wordt de beleidsdekkingsgraad gehanteerd. De ontwikkeling van de beleidsdekkingsgraad kan nadelig beïnvloed worden door voornoemde risico's. Om de risico's te beheersen en de ontwikkeling van de beleidsdekkingsgraad te beïnvloeden heeft het fonds een aantal beleidsinstrumenten tot haar beschikking:

- Beleggingsbeleid
- Premiebeleid
- Toeslagbeleid

De uitgangspunten rondom deze beleidsinstrumenten zijn gebaseerd op de risicobereidheid van het fonds welke in 2015 via een risicoanalyse en risicobereidheidsonderzoek onder deelnemers en pensioengerechtigden door het bestuur is onderzocht. De beleidsuitgangspunten die ten grondslag liggen aan de risicohouding zijn in overleg met sociale partners geformuleerd.

- Het meeste belang wordt gehecht aan het vermijden van situaties van dekkingstekort en het vermijden van situaties van grote rechtenkortingen.
- Daarnaast is het realiseren van de toeslagambitie belangrijk.
- Korte termijn risico's zijn acceptabel om lange termijn doelstelling te halen.
- Het risico van kleine kortingen wordt geaccepteerd:
 - maximale rechtenkorting in enig jaar van 5%;
 - maximale opbouwrekening in enige jaar 10% of lager.

Er is sprake van een vaste premiesystematiek. Er geldt geen bijstortingsverplichting. De pensioenpremie wordt zodoende niet gezien als een sturingsmiddel.

Periodiek, maar minimaal eens in de drie jaar, zal aan de hand van een ALM-studie het beschreven beleid worden getoetst. Aan de hand van de uitkomsten zal onder meer worden beoordeeld of de risico's zich nog binnen aanvaardbare grenzen bevinden, de sturingsmiddelen nog voldoende kracht hebben en de ambitie van het fonds met betrekking tot het voorwaardelijke toeslagbeleid nog realiseerbaar is. Indien de uitkomsten van de ALM-studie daartoe aanleiding geven zal het beleid worden aangepast.

Een verdere concretisering van de beleidsuitgangspunten is gebaseerd op de in 2017 uitgevoerde ALM studie. In deze ALM studie is de samenhang tussen de beleidsuitgangspunten rondom de premie, toeslag en de te voeren beleggingsstrategie getoetst. Dit heeft op hoofdlijnen geleid tot het volgende beleid.

Beleidsdekkingsgraad (BDG)	Niveau (2017)	Premie als percentage salarissom	Voorwaardelijke Toeslagverlening actieven, pensioengerechtigden en slapers (CPI afgeleid)	Beleggingen
Boven de indexatie DG/ Strategisch vereiste dekkingsgraad (hoogste is leidend)	BDG $\geq$ 120,3%	Vaste premie van 21% van de salarissom	Volledige toeslagverlening, inclusief herstel van kortingen cumulatief tot vijf jaar terug, daarna inhaaltoeslag. Inhaaltoeslag gelijk aan 1/5e deel van surplus. Inhaaltoeslag cumulatief tot 5 jaar terug.	Beleggingsplan 2017: Matching portefeuille 50% Return portefeuille 50% Renteafdekking 68% Valuta afdekking: USD voor 50%, GBP en YEN voor 90%
Boven de toeslagdrempel, maar onder de indexatieDG	BDG $\geq$ 110% BDG < 120,3%		Gedeeltelijke toeslag (lineair oplopend)	
Boven de ondergrens, maar onder de toeslagdrempel	BDG $\geq$ 104,1% BDG < 110%		Geen toeslag	
Onder de ondergrens	BDG < 104,1%		Herstelplan tot Vereist Vermogen van maximaal 10 jaar (kortingen tijdsevenredig)	

Er wordt opgemerkt dat onder het nieuwe Financiële Toetsingskader (NFTK) het toeslagbeleid en het verlenen van mogelijke inhaaltoeslagen met name ingekaderd wordt door de hoogte van de beleidsdekkingsgraad en de strategisch vereiste dekkingsgraad. Bovenstaand overzicht biedt duidelijke richtlijnen.

Beleidsmatige toelichting op de aanwezige risico's

Het resulterende beleggingsbeleid kent, in overeenstemming met de uitgevoerde risicoanalyse/ kwalitatieve risicohouding en het premiebeleid en toeslagbeleid, een relatief gemiddeld risicoprofiel. Met behulp van het beleggingsbeleid kan een verdere beleidsmatige toelichting gegeven worden over hoe het fonds met de belangrijkste financiële risico's omgaat. Volledigheidshalve wordt ook vermeld welk beleid het fonds voert rondom de niet-financiële risico's.

Financiële risico's	Beleid
Renterisico (S1)	Het fonds dekt het grootste gedeelte (norm 68%) van het renterisico van de verplichtingen af.
Marktrisico (S2)	Onderdeel van de investment beliefs van het pensioenfonds is het spreiden van risico's. Door deze diversificatie wordt het marktrisico verminderd.
Valutarisico (S3)	Het fonds heeft besloten om dit risico tegen te gaan en de US Dollar, Pond en Yen af te dekken voor resp. 50%, 90% en 90%.
Grondstoffenrisico (S4)	Het fonds heeft geen beleggingen in commodities en loopt daardoor geen risico op dit gebied.
Kredietrisico (S5)	Alvorens investeringen aangegaan worden in kredietgevoelige beleggingen wordt de belegging gecontroleerd op haar rating (minimaal triple B). Deze minimale rating is ivm aard van de beleggingen niet van toepassing op de beleggingen in onderhandse leningen.
Beleggingsrisico (S10)	Conform het marktrisico wordt dit risico grotendeels tegengegaan door de goede spreiding binnen de portefeuille van het fonds.

Financiële risico's	Beleid
Verzekeringstechnisch risico (S6)	Het pensioenfonds wil niet het risico dragen voor ANW-hiaatpensioen. Dit risico is derhalve verzekerd. Daarnaast is het risico op vooroverlijden verzekerd.
Liquiditeitsrisico	Het pensioenfonds belegt in illiquide beleggingen. Dit betreft momenteel de onderhandse leningen portefeuille die 7,8% van de totale portefeuille bedraagt.

Niet-financiële risico's	Beleid
Uitbestedingsrisico	Het fonds heeft de uitbesteding van de pensioenadministratie-activiteiten uitbesteed aan AZL N.V. De vermogensbeheeractiviteiten zijn uitbesteed aan Mn Services BV. SPF heeft een uitgebreid uitbestedingsbeleid vastgesteld. Mede op basis van dat document wordt de dienstverlening van de fiduciair vermogensbeheerder en de uitvoerder periodiek gemonitord.
Operationele risico's	Het fonds beheert dit risico mede door de ISAE 3402 rapporten die het fonds van de uitvoerders ontvangt kritisch te beoordelen.
Compliance risico	Het fonds heeft gedetailleerde SLA's afgesproken met haar uitvoerders. Daarnaast heeft het fonds een compliance officer aangesteld die toeziet op de gedragscode en naleving van het beleid omtrent integriteit en belangenverstrengeling door het bestuur van het fonds.
Reputatierisico	Om dit risico te beperken heeft het fonds een integriteitsbeleid vastgesteld evenals een communicatiebeleid waarin transparante communicatie naar haar belanghebbenden voorop staat.
Sponsorrisico	Deze risico's zijn in kaart gebracht en worden blijvend gemonitord. Er worden geen aanvullende maatregelen genomen.
Omgevingsrisico	Het bestuur volgt de veranderende wetgeving en ontwikkelingen op pensioengebied nauwgezet. Impact van veranderingen op Pensioenfonds Forbo worden gemeten en beoordeeld, zo nodig worden er maatregelen genomen.
IT risico	Het IT-beleid en beleid ter voorkoming van onder andere datalekken wordt bij de partijen waaraan werkzaamheden zijn uitbesteed gemonitord. Het IT beleid van het fonds wordt in 2018 opgesteld. Er zijn geen aanvullende maatregelen genomen.
Integriteitsrisico	Pensioenfonds Forbo heeft een gedragscode, integriteitsbeleid, klokkenluidersregeling, incidentenbeleid en een compliance beleid.
Juridische risico's	Het fonds ziet erop toe dat besluitvorming consistent en goed gedocumenteerd plaatsvindt. Deze documentatie zorgt ervoor dat ook derden de inhoud en werking van dit beleid kunnen volgen. Het fonds werkt volgens een communicatieplan. Dit plan bewaakt de wettelijk verplichte communicatiemomenten. Naast deze vereisten heeft het fonds eigenstandige communicatiedoelstellingen. Met alle ingehuurd partijen zijn contractuele afspraken gemaakt. Partijen dienen regelmatig te rapporteren over het wel of niet voldoen aan de gemaakte afspraken. Daar waar mogelijk heeft Pensioenfonds Forbo activiteiten gescheiden ondergebracht, waardoor er een mechanisme ontstaat van controle van de ene door de andere partij. Jaarlijks vinden er controles plaats door actuaire en accountant op de uitvoering door het fonds. Materiële onvolkomenheden worden door hen gerapporteerd. In het algemeen, draagt het bestuur er zorg voor dat zij voldoende kennis en kunde bezit om haar verantwoordelijkheid te kunnen dragen.

De hierboven genoemde risico's zijn niet limitatief maar de juiste afdekking van deze genoemde risico's geven wel een indicatie over de juridische weerbaarheid van Pensioenfonds Forbo. In 2018 wordt opnieuw een volledig risico assessment gedaan waarbij direct ook een rapportagevorm zal worden opgesteld om alle risico's periodiek te kunnen blijven monitoren.

De financiële risico's die het fonds loopt in combinatie met het door het fonds gekozen beleid om deze risico's tegen te gaan zijn objectief meetbaar aan de hand van de hoogte van de vereiste dekkingsgraad. Het beleggingsbeleid van het pensioenfonds kent een relatief laag risico met een strategisch vereiste dekkingsgraad van 119,2%.

Controle op het gevoerde beleid

Op grond van het nFTK moet continu gemonitord en aan de deelnemers gecommuniceerd worden of het gevoerde beleid resulteert in de verwachte doelstellingen. Deze wettelijke verplichting komt tot uitdrukking in de zogeheten 'risicohouding'. De risicohouding van het fonds is de mate waarin het fonds, na overleg met sociale partners en het verantwoordingsorgaan bereid is beleggingsrisico's te lopen om de doelstellingen van het fonds te realiseren en de mate waarin het fonds beleggingsrisico's kan lopen gegeven de kenmerken van het fonds. De risicohouding wordt verder onderverdeeld in een korte termijn risicohouding en een lange termijn risicohouding.

Korte termijn risicohouding

De korte termijn risicohouding wordt gemeten aan de hand van de vereiste dekkingsgraad met bijbehorende bandbreedtes. Indien op enig moment de daadwerkelijke vereiste dekkingsgraad zich buiten deze bandbreedtes bevindt, is dit een eerste indicatie dat het gevoerde beleid niet in lijn is met de doelstellingen van het fonds. Het fonds heeft de risicohouding voor de korte termijn vastgesteld op een vereiste dekkingsgraad van 120% waarbij een bandbreedte is toegestaan van 5%-punt hoger of lager. Gedurende 2017 is de daadwerkelijke vereiste dekkingsgraad binnen deze bandbreedtes gebleven en heeft het fonds haar beleid niet hoeven aanpassen. Eind 2017 bedraagt de feitelijk vereiste dekkingsgraad 120,6%.

Lange termijn risicohouding

De lange termijn risicohouding komt tot uitdrukking in de jaarlijks terugkerende haalbaarheidstoets. De belangrijkste uitkomst waarnaar in de haalbaarheidstoets gekeken wordt, is het pensioenresultaat. Het pensioenresultaat is een maatstaf voor koopkrachtbehoud. Conform de risicobereidheid van het fonds heeft het bestuur een pensioenresultaat en ondergrenzen vanuit verschillende scenario's gedefinieerd die aansluiten op de lange termijn risicohouding van het fonds. Het pensioenresultaat en ondergrenzen zijn door het bestuur vastgesteld en vastgelegd in de ABTN vanuit de volgende drie situaties:

- mediaan pensioenresultaat vanuit feitelijke situatie (ondergrens 80%);
- maximale relatieve afwijking ten opzichte van mediaan in geval van slecht weer scenario (maximaal 35%);
- mediaan pensioenresultaat vanuit evenwichtssituatie (ondergrens 85%).

In 2015 heeft het fonds aan deze wettelijke verplichting voldaan via de aanvangshaalbaarheidstoets. Dit heeft geleid tot een pensioenresultaat van 85% vanuit de situatie 'mediaan pensioenresultaat vanuit evenwichtssituatie'. Tevens is met behulp van de aanvangshaalbaarheidstoets getoetst dat het premiebeleid realistisch en haalbaar is. In 2017 is uit de jaarlijkse haalbaarheidstoets gebleken dat het resulterende pensioenresultaat voldoet aan de in de risicohouding vastgestelde ondergrenzen en maximale afwijking.

Verslag van de visitatiecommissie

Samenvatting voor het jaarverslag

Deze rapportage bevat de bevindingen van de visitatiecommissie (hierna: VC) naar aanleiding van haar onderzoek naar het functioneren van het bestuur van de Stichting Pensioenfonds Forbo (hierna: SPF) over het jaar 2017. De taak van de VC bestaat uit het toezicht houden op het beleid van het bestuur van het fonds, op de algemene gang van zaken in het fonds en het toezien op adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur. De VC volgt bij het uitvoeren van haar rol de toezichtcode van de Vereniging Intern Toezichthouders Pensioensector (hierna: VITP).

De belangrijkste waarnemingen en aanbevelingen

Functioneren van het bestuur en het VO

Op grond van de gesprekken met het bestuur en de gelezen stukken is de VC van oordeel dat de professionaliteit van het bestuur in orde is. De bestuursleden gaan open en respectvol met elkaar om en dagen elkaar voldoende uit. Het bestuur beheerst de materie en overziet de ontwikkelingen.

Het bestuur houdt alle acties bij op een actielijst en legt de genomen besluiten goed vast. De follow up van de uitstaande acties verloopt goed door de actielijst tijdens bestuursvergaderingen na te lopen. De VC is van oordeel dat het bestuur goed functioneert.

Het VO wordt door het bestuur voldoende geïnformeerd en betrokken bij het fonds. Ook in het VO lijkt een goede open discussie plaats te vinden. Het vastleggen van de notulen daarvan zou wel moeten verbeteren.

Beleid van het bestuur en algemene gang van zaken pensioenfonds

Het beleid is uitgewerkt in de ABTN en wordt periodiek herijkt.

Het premiebeleid ligt nog tot 2019 vast. Met de huidige premie kan de regeling worden uitgevoerd, maar omdat de feitelijk premie aanmerkelijk lager is dan de zuivere kostendeekkende premie is dat voor de komende jaren niet meer houdbaar. Ook de ALM ondersteunt dat: ook na 15 jaar zal de dekkingsgraad nog ruim onder het vereist eigen vermogen blijven. De toeslagambitie kan niet worden waargemaakt. De VC beveelt aan het premiebeleid te herzien.

Adequate risicobeheersing

In 2017 zijn slechts beperkt stappen gemaakt in de verdere invulling van het integrale risicomanagement (IRM). Het is gewenst dat met de instelling van een IRM-commissie stappen worden gezet om daadwerkelijk invulling aan dit thema te geven, waaronder de monitoring van de risico's. De VC beveelt aan snel een integrale risicomanagement (IRM-)commissie in te stellen.

Evenwichtige belangenafweging

De VC is van oordeel dat de belangen van de verschillende belangengroepen evenwichtig worden behartigd door het bestuur en dat bij de besluitvorming de belangen evenwichtig worden afgewogen.

Het bestuur heeft de evenwichtigheid van de lage premiedekkingsgraad uitgebreid besproken in het bestuur en de belangen van alle betrokkenen afgewogen.

Het VO heeft een adviesrecht ten aanzien van de premiesamenstelling. De VC heeft begrepen dat er een discussie over de evenwichtigheid van de lage premiedekkingsgraad bij het VO is geweest.

Communicatie

De VC is van oordeel dat het fonds op een correcte en duidelijke manier communiceert, middels de website en verstuurde brieven. SPF heeft de effectiviteit van de communicatiemiddelen getoetst onder de actieve deelnemers. De resultaten van de effectiviteit van de communicatiemiddelen zijn goed. De toetsing heeft echter niet plaatsgevonden onder de gewezen deelnemers en pensioengerechtigden. Hierdoor ontbreekt van deze groepen informatie over de effectiviteit van de communicatiemiddelen. De VC beveelt aan om de effectiviteit van de communicatiemiddelen ook te toetsen onder de gewezen deelnemers en pensioengerechtigden.

Naleving Code Pensioenfondsen

SPF leeft de meeste normen van de Code Pensioenfondsen na. De VC heeft vastgesteld dat het bestuur de afwijking van zowel norm 60 als norm 68 voldoende heeft gemotiveerd. Het verkrijgen van voldoende diversiteit in het bestuur of het VO is lastig voor pensioenfondsen. Het VO heeft inmiddels een vrouwelijk lid. SPF voldoet in 2017 dus aan norm 67.

Cultuur en gedrag

Het bestuur werkt samen als een goed en deskundig team waarin allen een goede inbreng hebben.

Tot slot

De VC heeft vertrouwen in de opvolging door het bestuur van de aanbevelingen en ziet uit naar verdere samenwerking met het bestuur. De VC zal gedurende het lopend jaar de voortgang van de opvolging van de aanbevelingen monitoren en periodiek daarover met het bestuur overleggen.

De visitatiecommissie:

Mw. mr. drs. C.R. Boekkooi (voorzitter)

Dhr. mr. P. Priester

Dhr. J.G. Oostdam

27 maart 2018

Reactie van het bestuur

Het bestuur heeft het rapport van de visitatiecommissie (VC) besproken tijdens een bijeenkomst met een delegatie van het verantwoordingsorgaan en de leden van de VC. De bevindingen van de VC zijn besproken en toegelicht. Het bestuur reageert als volgt op de belangrijkste bevindingen:

Functioneren van het bestuur en het VO

Het bestuur dankt de VC voor deze positieve beoordeling. De bevinding met betrekking tot de notulen van het VO zal met het VO besproken worden.

Beleid en algemene gang van zaken pensioenfonds

Het premiebeleid en de premiedekkingsgraad staan hoog op de agenda van het bestuur. Het bestuur heeft dit ook aangekaart bij de sociale partners. In de nieuwe cao-afspraken zal het bestuur opnieuw aandacht vragen voor dit onderwerp.

Adequate risicobeheersing.

Met betrekking tot de risicobeheersing en monitoring kan het bestuur melden dat het assessment voor de niet-financiële risico's inmiddels heeft plaatsgevonden. Deze zullen met de beoordeling van de financiële risico's in een kwartaalrapportage worden weergegeven en zo lopende het jaar worden gemonitord. Het bestuur verwacht in het derde kwartaal van 2018 meer inzicht te hebben in de mogelijke vormgeving van de integrale risicomanagementfunctie. Dit in afwachting van de doorvertaling van DNB van de IORP-II richtlijnen voor pensioenfondsen.

Evenwichtige belangenafweging

Evenwichtige belangenafweging is van groot belang voor Pensioenfonds Forbo. Wij zullen dit ook blijvend bewaken en monitoren.

Communicatie

De VC beveelt meting van de communicatiemiddelen ook aan voor onze pensioengerechtigden en gewezen deelnemers. De communicatiecommissie zal gaan beoordelen of en hoe zij deze aanbeveling in 2018 kunnen opvolgen.

Naleving Code Pensioenfondsen

Het bestuur begrijpt de aanbeveling van de VC met betrekking tot norm 60 en 68. Het bestuur heeft gemotiveerd besloten om de afwijking van norm 60 dit jaar niet te corrigeren. De afwijking van norm 68 zal in ogenschouw worden gehouden bij de werving van nieuwe bestuurders.

Het bestuur dankt de visitatiecommissie voor de gedegen rapportage over het afgelopen jaar. De bevindingen zullen worden behandeld en zoveel mogelijk worden opgevolgd. Medio 2018 zal de voortgang van de opvolging van de bevindingen met de voorzitter van de VC worden geëvalueerd. Wanneer opvolging niet (geheel) mogelijk is, zal het bestuur motiveren waarom er is afgeweken van de bevindingen.

Verslag van het verantwoordingsorgaan

Verslag van het Verantwoordingsorgaan over 2017

Algemeen

Het VO bestaat ultimo 2017 uit de volgende leden:

- Hr. F. Heil (voorzitter) namens de werkgever
- Hr. P. de Boer (secretaris) namens de actieven Assendelft
- Hr. H. Ellens, aspirant lid namens de gepensioneerden Assendelft
- Hr. E. van der Weide namens de actieven Coevorden
- Hr. B. Venema namens de gepensioneerden Coevorden
- Hr. T.W. Breeuwer namens de actieven Eurocol
- Mw. A. Pijnacker namens de gepensioneerden Eurocol
- Hr. L. van den Ing aspirant lid namens de actieven Assendelft

Daarmee zijn de verschillende deelnemersgroepen in het VO vertegenwoordigd en is er tevens voldaan aan de voorwaarde van: een dame en een jongere (<40) opnemen in het VO zoals gesteld in de Code Pensioenfondsen.

Het VO streeft naar een evenwichtige samenstelling van 7 vaste leden die ieder een van de bovengenoemde doelgroepen vertegenwoordigen, plus maximaal 3 aspirant-leden om de continuïteit van het VO en eventuele doorstroming naar het Bestuur van SPF te waarborgen een en ander conform de statuten van het SPF welke hier eveneens op aangepast zijn.

Het aspirant lid de heer H. Ellens heeft in 2017 met goed gevolg de opleiding tot Deskundigheidsniveau A afgesloten.

Bijzonderheden 2017

Door de leden zijn zowel individueel als collectief, diverse congressen bijgewoond en daarnaast tezamen met het SPF bestuur meerdere kennissessies, welke georganiseerd waren door Mn Services.

Zaken waar het Bestuur het VO om inbreng heeft gevraagd:

- Communicatie sessies
- Projectgroep Review Pensioenuitvoering
- Beëindiging SPF beheer Pensioenspaarregeling Forbo Flooring BV
- Premiebesluit 2018
- Samenstelling Visitatie Commissie 2018

Adviezen die het VO heeft uitgebracht aan het SPF Bestuur:

- Advies SPF Jaarverslag 2016
- Advies rapport Adviserend Actuaris over 2016
- Advies rapport Certificerend Actuaris over 2016
- Advies Accountantsrapport over 2016
- Advies Visitatie over 2016
- Advies Communicatieplan 2017
- Advies Premievaststelling 2017
- Advies herziening ABTN

Bij een aantal vergaderingen van het VO zijn in 2017 bestuursleden uitgenodigd, om een specifiek onderwerp toe te lichten. In 2017 betrof dit onder andere de onderwerpen: het Communicatieplan, Evenwichtige belangenbehartiging, Overdracht kapitalen in de Pensioenspaarregeling naar ABN AMRO, Externe adviseur BAC. Dit is door de leden van het VO positief ontvangen en zal in 2018 zeker worden voortgezet.

Het VO heeft in de personeelsbladen Caleidoscoop (Assendelft), Noviteiten (Coevorden) en Binding (Wormerveer) stukjes geschreven ter vergroting van de bekendheid van het Verantwoordingsorgaan.

Het VO oordeelt positief over het functioneren van de nieuwe Compliance Officer en heeft een aantal goede contactmomenten met hem gehad.

Bevindingen en conclusies

Het VO oordeelt positief over het handelen van het Bestuur van SPF, het door hen uitgevoerde beleid, en de door hen gemaakte keuzes voor de korte termijn toekomst van het SPF. Voor de langere termijn gaat het SPF bestuur een toekomststudie doen, die door het VO uiteraard met de nodige aandacht zal worden gevolgd en waarbij ook de positie van de deelnemers niet uit het oog wordt verloren.

Voor zover het VO kan beoordelen, zijn de belangen van actieven, inactieven en pensioengerechtigden op evenwichtige wijze behartigd.

Door goede rendementen en iets gestegen rekenrente over 2017 is de beleidsdekkingsgraad verder hersteld. Die zit echter nog steeds onder het gewenste niveau. Wat het VO vooral zorgen baart is de premiedekkingsgraad die zich op een kritisch niveau bevindt. Dit is een aandachtspunt voor de besprekingen tussen SPF en de sociale partners. Het VO volgt deze ontwikkelingen op een constructieve manier.

Assendelft, Maart 2018

Het Verantwoordingsorgaan.

Reactie van het bestuur

Het bestuur dankt het Verantwoordingsorgaan (VO) voor haar positieve bevindingen. Het bestuur is van mening dat het VO goed functioneert als sparringpartner. De toekomststudie zal in 2018 worden uitgevoerd om te onderzoeken hoe de pensioenregeling van Forbo toekomstbestendig kan worden uitgevoerd.

Het bestuur onderschrijft de zorgen met betrekking tot de premiedekkingsgraad en bespreekt dit met sociale partners.

Het bestuur

Verslag van de Compliance officer

Inleiding

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Forbo heeft een Compliance Officer aangesteld buiten de kring van het Bestuur van het Pensioenfonds. Na het vertrek van de vorige Compliance Officer per 31 december 2016 is de huidige Compliance Officer per 31 januari 2017 benoemd door het Bestuur van het Pensioenfonds. De volledige taken en verantwoordelijkheden van de Compliance Officer zijn opgenomen in het compliance reglement.

Het Pensioenfonds kent een beleid ten aanzien van integriteit en belangenverstrengeling. Doel van het Integriteitsbeleid is dat verbonden personen (bestuur en verantwoordingsorgaan) zich onder alle omstandigheden gedragen volgens maatschappelijk geaccepteerde normen en waarden in het algemeen en de specifieke normen en waarden die gelden voor het Pensioenfonds in het bijzonder alsmede volgens de toepasselijke wet- en regelgeving. Dit beleid alsmede gedragscode, incidentenbeleid en klokkenluidersregeling zijn vastgelegd in paragraaf 3.5 van ABTN en de bijbehorende bijlagen:

- Gedragscode (ABTN, bijlage C).
- Klokkenluidersregeling (ABTN, bijlage D).
- Incidentenregeling (ABTN, bijlage E).

De Compliance Officer van het pensioenfonds is belast met het toezicht op de naleving van de, op grond van de gedragscode en het integriteitsbeleid, geldende bepalingen.

Rapportage 2017

Het Bestuur heeft de Compliance Officer uitgenodigd voor de gezamenlijke vergadering van het Bestuur en het Verantwoordingsorgaan met de Visitatiecommissie op 16 maart 2017 en de gezamenlijke vergadering van het Bestuur en het Verantwoordingsorgaan voor het bespreken jaarstukken op 18 mei 2017.

Gedurende 2017 is de Compliance Officer enkele malen benaderd betreffende zaken waarbij wellicht de schijn van belangenverstrengeling zou kunnen optreden. Deze zijn conform de richtlijnen beoordeeld en terugkoppeling is gegeven dat dit niet van toepassing was. Er zijn geen meldingen gemaakt van nieuwe en / of gewijzigde nevenactiviteiten en van eventuele zakelijke of privé belangen.

Alle leden van het Bestuur zijn eind 2017 door de Compliance Officer geïnterviewd met betrekking tot in het integriteitsbeleid benoemde onderwerpen waarbij de nadruk lag op belangenverstrengeling, inclusief het uitvragen van privé effecten en beleggingstransacties van insiders. Verder is er speciale aandacht gegeven aan het selectietraject voor een nieuwe vermogensbeheerder dat in 2017 is afgerond. Er is bij de leden van het Bestuur uitvraag gedaan welke mogelijke belangen zij, bij de partijen die op de short list stonden, zouden hebben.

De door het Bestuur ontvangen relatiegeschenken voldeden aan de bepalingen zoals gesteld in de gedragscode. Ook de gemelde privé beleggingen van leden van het Bestuur conflicteren niet met het gestelde in de gedragscode. Uit deze interviews en uit de uitvragen naar mogelijke belangenverstrengeling bij de selectietrajecten zijn geen zaken naar voren gekomen die de integriteit van de leden van het Bestuur, of het integer handelen van het Pensioenfonds negatief beïnvloeden.

Tenslotte heeft de Compliance Officer in 2017 een bijdrage geleverd aan het actualiseren van het Incidentenbeleid. Zoals in voorgaande jaren hebben alle Verbonden Personen een verklaring ondertekend waarin zij verklaren de gedragscode van het Pensioenfonds in het afgelopen jaar te hebben nageleefd en alle verplichtingen uit hoofde van de gedragscode zijn nagekomen. Door de Compliance Officer zijn geen zaken geconstateerd die zouden kunnen wijzen op belangenverstrengeling of een ander integriteitsrisico. Er zijn geen incidenten gemeld en de Compliance Officer heeft geen reden om aan te nemen dat incidenten hebben plaatsgevonden. Conclusie van de Compliance Officer is dan ook dat in het afgelopen jaar 2017 er geen conflicten met de gedragscode en integriteitsbeleid zijn geconstateerd. Dit verslag is door de Compliance Officer op 2 februari 2018 met de Voorzitter van het Bestuur besproken.

5 februari 2018, Matthijs Erwich

Reactie van het bestuur

Het verslag van de Compliance Officer is in de bestuursvergadering toegelicht aan het gehele bestuur.

Het bestuur is van mening dat er in 2017 goede voortgang is gemaakt met de verdere vormgeving van de compliance functie in de persoon van Matthijs Erwich en de constructieve manier waarop hij deze functie heeft opgepakt. De nadruk lag in 2017 met name bij belangenverstrengeling, integriteit en nevenfuncties. De Compliance Officer heeft alle bestuursleden gesproken en hierbij geen conflicten geconstateerd.

Het bestuur dankt de Compliance Officer voor de rapportage over het afgelopen jaar. Het bestuur kijkt uit naar de goede samenwerking met de Compliance Officer in het komende jaar.

Vooruitblik 2018

2018 zal met name in het teken staan van de toekomststudie van het pensioenfonds en de verdere ontwikkelingen op gebied van pensioenen en pensioenuitvoerders.

Daarnaast zal in 2018 de vormgeving van een nieuwe overeenkomst met betrekking tot de uitvoering van de pensioenadministratie afgerond zijn. Na een periode van selectie, gesprekken en kritische beoordeling van voorwaarden zal het bestuur een keuze maken voor uitvoering van de pensioenadministratie voor de komende jaren. In deze besluitvorming worden de belangen van alle deelnemers, actief, gepensioneerd en pensioengerechtigd, meegewogen. Kosten worden kritisch tegenover de baten gesteld zodat we goede duurzame afspraken voor de toekomst kunnen maken.

De bestuursbezetting zal in 2018 ook gaan wijzigen. Inmiddels is Stephan Stieltjes al een ruim aantal maanden bij het bestuur aangesloten als aspirant-lid om Ben Soppe (die per 31-12-2017 afscheid heeft genomen) op te volgen namens de werknemers van Forbo-Novilon BV en Forbo Eurocol Nederland BV. Ook moet er opnieuw gekeken worden naar de vacante zetel voor de vertegenwoordiging van de pensioengerechtigden in het bestuur. Aan de vacature voor vertegenwoordiging namens pensioengerechtigden is een tijd invulling gegeven door Gerard Pieterse als aspirant bestuurslid. Het bestuur bedankt Gerard voor zijn inzet en enthousiasme. Naar de toekomst toe zal opnieuw worden gezocht naar invulling van deze vacature onder de gepensioneerden.

In 2018 is de beleidsdekkingsgraad ten opzichte van de stand eind 2017 gestegen naar 107,9% per 31 maart 2018.

Het verslag van het bestuur is vastgesteld te Assendelft d.d. 24 mei 2018

H. Mak
Voorzitter

Mw. D. Uitvlugt-Manné
Secretaris

G.J.F. Mol
Vicevoorzitter/penningmeester

M.A. Bults
Lid

A.D. Keetlaer
Lid

G.T.J. Evers
Lid

S. Stieltjes
Aspirant-lid

Jaarrekening

Balans per 31 december

(na bestemming saldo; in duizenden euro)

Activa	2017	2016
Beleggingen voor risico pensioenfondsen [1]		
Zakelijke waarden	134.894	121.612
Vastrentende waarden	260.807	256.182
Derivaten	9.263	13.363
	404.964	391.157
Beleggingen voor risico deelnemers [2]	0	7.821
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen [3]	125	134
Vorderingen en overlopende activa [4]	3.051	3.285
Liquide middelen [5]	12.400	10.031
Totaal activa	420.540	412.428

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Passiva	2017	2016
Stichtingskapitaal en reserves [6]	35.421	15.878
Technische voorzieningen		
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds [7]	372.635	375.292
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen [8]	125	134
	372.760	375.426
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers [9]	0	7.821
Kortlopende schulden en overlopende passiva [10]	12.359	13.303
Totaal passiva	420.540	412.428

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Staat van baten en lasten

(in duizenden euro)

	2017	2016
Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfondsen [11]		
Directe beleggingsopbrengsten	11.811	11.221
Indirecte beleggingsopbrengsten	3.889	31.868
Kosten van vermogensbeheer	-1.059	-1.251
	14.641	41.838
Beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers [12]	311	448
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers [13]	9.836	9.345
Saldo van overdrachten van rechten [14]	-199	35
Pensioenuitkeringen [15]	-6.972	-6.980
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfondsen [16]		
Benodigde interest	813	202
Opbouw	-10.869	-8.853
Overlevingskansen	541	-229
Vrijval excassokosten	158	158
Uitkeringen	6.844	6.833
Waardeoverdrachten	140	-7
Afkoop	7	24
Mutatie voorziening toekomstige ziektegevallen	-359	-301
Wijziging marktrente	5.641	-34.961
Prognosetafel en ervaringssterfte	0	-112
Conversie verhoging pensioenleeftijd	107	20
Mutatie ANW Hiaat	-15	62
Reserve toeslagen actieve deelnemers	0	-5
Overige correcties	-351	-209
	2.657	-37.378
Onttrekkingen beleggingen voor risico deelnemers [17]	-8.132	-114

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de staat van baten en lasten, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

	2017	2016
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemer [18]	7.821	-334
Herverzekering [19]	162	393
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten [20]	-581	-590
Overige baten en lasten [21]	-1	23
Saldo van baten en lasten	19.543	6.686
Bestemming van het saldo		
Algemene reserve	19.543	6.686
Bestemmingsreserve	0	0
	19.543	6.686

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de staat van baten en lasten, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Kasstroomoverzicht

(in duizenden euro)

	2017	2016
Pensioenactiviteiten		
Ontvangsten		
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers	9.763	9.691
Uitkeringen uit herverzekering	330	858
Overgenomen pensioenverplichtingen	272	181
Overige	26	24
	10.391	10.754
Uitgaven		
Uitgekeerde pensioenen	-6.970	-6.980
Overgedragen pensioenverplichtingen	-471	-146
Premies herverzekering	-251	-381
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	-559	-629
Overige	0	-11
	-8.251	-8.147
Beleggingsactiviteiten		
Ontvangsten		
Directe beleggingsopbrengsten	11.781	11.223
Verkopen en aflossingen beleggingen	83.300	261.343
Overige	145	0
	95.226	272.566
Uitgaven		
Aankopen beleggingen	-93.938	-270.513
Kosten van vermogensbeheer	-1.059	-1.251
Overige	0	-347
	-94.997	-272.111
Mutatie beschikbare liquiditeiten	2.369	3.062
Saldo liquide middelen per 1 januari	10.031	6.969
Saldo liquide middelen per 31 december	12.400	10.031

Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling

Algemeen

Toepassing richtlijnen voor de jaarverslaggeving

Pensioenfonds Forbo heeft bij de samenstelling van dit jaarverslag de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving en BW2 Titel 9 toegepast.

Alle activa en passiva worden gewaardeerd tegen nominale waarde, tenzij anders vermeld. Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben. Indien noodzakelijk voor vergelijkingsdoeleinden is de rubricering van de vergelijkende cijfers aangepast. Dit heeft echter geen invloed op het vermogen en/of resultaat.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt, schattingen maakt en veronderstellingen doet die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten. De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

Opname en verwijdering van een actief en/of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Baten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economische potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat alle of nagenoeg alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen.

Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum.

Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post 'nog af te wikkelen transacties'. Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum.

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

Waardering Beleggingen

Vastgoedbeleggingen

Onder vastgoedbeleggingen zijn participaties in beursgenoteerde vastgoedmaatschappijen of niet beursgenoteerde vastgoedbeleggingsinstellingen opgenomen. Participaties in beursgenoteerde vastgoedmaatschappijen worden gewaardeerd tegen reële waarde, gebaseerd op de beurskoers per balansdatum.

De waardering van belangen in niet-beursgenoteerde vastgoedbeleggingsinstellingen vindt plaats tegen de netto vermogenswaarde.

Aandelen

Ter beurse genoteerde aandelen zijn gewaardeerd tegen de slotkoers op balansdatum.

Niet aan een beurs genoteerde aandelenfondsen zijn gewaardeerd tegen de actuele waarde op basis van de door de vermogensbeheerder van het fonds laatste afgegeven intrinsieke waarde, zijnde een benadering van de reële waarde.

Vastrentende waarden

Beursgenoteerde obligaties zijn gewaardeerd tegen de biedkoers op balansdatum inclusief de opgelopen interest ultimo jaar. Niet aan een beurs genoteerde fondsen zijn gewaardeerd tegen de actuele waarde op basis van de door de vermogensbeheerder van het fonds laatste afgegeven intrinsieke waarde, zijnde een benadering van de reële waarde. Leningen zijn gewaardeerd tegen actuele waarde op basis van de contante waarde van toekomstige kasstromen.

De deposito's zijn gewaardeerd tegen reële waarde op de balansdatum.

Derivaten

Derivaten zijn gewaardeerd tegen reële waarde. Dit is de waarde waarvoor het contract nu kan worden afgewikkeld. De waarde wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen.

De ultimo jaar bestaande rechten en verplichtingen worden per derivatencontract gesaldeerd. Positieve posities (na saldering) uit hoofde van derivaten ultimo verslagjaar worden gepresenteerd onder derivaten. Negatieve posities (na saldering) uit hoofde van derivatencontracten ultimo verslagjaar worden gepresenteerd onder verplichtingen uit hoofde van de beleggingen. Onder deze laatste post zijn ook creditposities uit hoofde van credit support annexen (CSA) verantwoord.

De CSA-contracten hebben betrekking op derivatencontracten. De openstaande vorderingen en verplichtingen van de derivatencontracten worden maandelijks per tegenpartij gesaldeerd. Bij een saldo boven de contractueel vastgestelde grens wordt er onderpand gestort c.q. ontvangen van de tegenpartij.

Beleggingen voor risico deelnemers

Beleggingen voor rekening en risico deelnemers zijn middelen die aangehouden worden op rekeningen ten behoeve van deelnemers die zelf het beleggingsrisico dragen in het kader van de beschikbare premieregeling. De grondslagen voor de waardering van de beleggingen voor risico deelnemers zijn gelijk aan die voor de beleggingen die voor rekening van het pensioenfonds worden aangehouden.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa worden bij de eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na de eerste verwerking worden vorderingen gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid.

Liquide middelen

Onder liquide middelen worden de banktegoeden opgenomen welke onmiddellijk opeisbaar zijn. Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde.

Kortlopende schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij de eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na de eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

Algemene reserve

Het jaarlijkse resultaat volgens de rekening van baten en lasten wordt –indien van toepassing in het betreffende boekjaar– toegevoegd aan de algemene reserve.

Bestemmingsreserve

De bestemmingsreserve zal worden aangesproken ter compensatie van een zich mogelijk voordoende opbouwkorting wanneer de feitelijke premie lager is dan de kostendekkende premie in enig jaar.

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

De voorziening pensioenverplichtingen is vastgesteld als de contante waarde van de tijdsevenredig opgebouwde pensioenaanspraken. Voor de arbeidsongeschikte deelnemers is de voorziening pensioenverplichtingen gebaseerd op de te bereiken aanspraken.

De voorziening is gebaseerd op de volgende actuariële grondslagen:

Sterfte

Prognosetafel AG2016. Deze tafel wordt toegepast rekening houdend met het verschil in overlevingskansen tussen de werkende en de totale bevolking door toepassing van de Willis Towers Watson 2016 ervaringssterfte.

Rentevoet

Conform de rentetermijnstructuur van de nominale marktrente per 31 december 2017 zoals gepubliceerd door DNB.

Rentetoevoeging

Onder nFTK is de benodigde rente gelijk aan de 1 jaars rente. Op basis van de DNB rentetermijnstructuur primo 2017 is deze gelijk aan -0,217%.

Kosten

Ter dekking van de toekomstige kosten is een opslag van 2,3% opgenomen op de voorziening.

Gehuwdheid

Zolang nog geen pensioenuitkering is ingegaan, wordt voor de berekening van de voorziening voor partnerpensioen elke deelnemer verondersteld een partner te hebben (onbepaald partnerpensioen met partnerfrequentie van 100%). Voor pensioengerechtigden wordt alleen een voorziening voor partnerpensioen berekend, indien en zolang zij gehuwd zijn of een partner hebben (bepaald partnersysteem).

Leeftijdsverschil

Het leeftijdsverschil tussen man en vrouw is op drie jaar gesteld (man ouder dan vrouw).

Zieke deelnemers

Voor deelnemers die op de balansdatum ziek zijn, is rekening gehouden met de verwachte toekomstige schadelast.

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Deze voorziening is op dezelfde grondslagen gebaseerd als de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds.

Resultaatbepaling

Algemeen

De baten en lasten worden toegerekend aan het jaar waarop ze betrekking hebben.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan: rente, dividend en soortgelijke opbrengsten.

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder indirecte beleggingsopbrengsten worden de volgende resultaten opgenomen:
gerealiseerde en niet-gerealiseerde koersverschillen van aandelen, aandelen vastgoedmaatschappijen, obligaties, leningen op schuldbekentenis, valutaverschillen inzake deposito's en bankrekeningen in buitenlandse valuta en valutatermijntransacties.

Kosten vermogensbeheer

Onder de kosten vermogensbeheer worden de administratiekosten opgenomen die verband houden met het beheer van de beleggingen.

Premiebijdragen van (werkgevers en werknemers)

Premies worden ten gunste van het resultaat gebracht in de periode waarin de daarmee samenhangende pensioenrechten worden opgebouwd. Premiekortingen, extra premies en bijdrage aan de kosten worden verwerkt in de periode waarin aan de voorwaarden volgens de uitvoeringsovereenkomst wordt voldaan.

Saldo van overdrachten van rechten

De post saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend conform het pensioenreglement en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Mutatie technische voorziening pensioenverplichting voor risico pensioenfonds en deelnemer

Deze mutaties zijn toegelicht bij de betreffende post in de toelichting op de staat van baten en lasten.

Herverzekeringen

De post herverzekeringen betreft het saldo van premies betaald aan de herverzekeraar en uitkeringen ontvangen uit hoofde van het herverzekeringscontract aan het fonds. De premies en uitkeringen worden opgenomen voor de aan het verslagjaar toe te rekenen bedragen.

Onttrekkingen beleggingen voor risico deelnemers

Deze mutaties zijn toegelicht bij de betreffende post in de toelichting op de staat van baten en lasten. Het betreft de onttrekking uit de beleggingen voor risico deelnemer in verband met toekenning van rechten.

Pensioenuitvoerings- en administratiekosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Overige baten en lasten

De overige baten en lasten worden opgenomen voor de aan het verslagjaar toe te rekenen bedragen.

Kostenresultaat

Het kostenresultaat betreft het verschil tussen kostenopslagen in de premie, de vrijgevallen excassokosten en de daadwerkelijke kosten van Pensioenfonds Forbo.

Beleggingsresultaat

Het beleggingsresultaat is het verschil tussen de som van de directe en indirecte beleggingsopbrengsten en de aangroei van de voorziening pensioenverplichtingen.

Toelichting op de balans per 31 december

(in duizenden euro)

Activa

[1] Beleggingen voor risico pensioenfonds

Categorie	Stand ultimo 2016	Aankopen/ Verstrekk- ingen	Verkopen aflossingen	Indirecte beleggings- opbrengsten	Stand ultimo 2017
Zakelijke waarden					
Beleggingsfondsen in aandelen	121.612	1.011	0	12.271	134.894
Vastrentende waarden					
Vastrentende beleggingsfondsen	112.731	2.845	0	-2.668	112.908
Deposito's	1.499	73.772	-70.775	0	4.496
Leningen op schuldbekentenis	29.978	1.304	-219	539	31.602
Obligaties	111.974	12.813	-8.663	-4.323	111.801
	256.182	90.734	-79.657	-6.452	260.807
Derivaten					
Valutatermijntransacties	-650	0	-3.650	4.834	534
Renteswaps	11.949	0	0	-6.757	5.192
	11.299	0	-3.650	-1.923	5.726
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds	389.093	91.745	-83.307	3.896	401.427
Beleggingen (passiva zijde)					
Valutatermijntransacties	651				0
Renteswaps	1.413				3.537
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds passiva zijde	2.064				3.537
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds activa zijde	391.157	91.745	-83.307	3.896	404.964

Methodiek bepaling marktwaarde

De beleggingen zijn gewaardeerd op reële waarde. Niet voor alle beleggingsinstrumenten zijn frequente marktnoteringen beschikbaar. Dat levert een hoger risico op ten aanzien van de benadering van de waardering van een belegging. In onderstaande tabel is het totale belegd vermogen uitgesplitst naar vier niveaus van waardering. Dit betreft het belegd vermogen, inclusief de vorderingen en verplichtingen uit hoofde van beleggingen en de liquide middelen.

Level 1 - Genoteerde marktprijzen:

Directe marktwaardering, beursnotering in een actieve markt.

Level 2 - Onafhankelijke taxaties:

Beschikbare taxaties van derden.

Level 3 - Netto contante waarde:

Afgeleide marktwaardering, geen directe beursnotering van andere uit de markt waarneembare data dan wel een prijs gebaseerd op een transactie in een niet-actieve markt met niet-significante prijsaanpassing (gebaseerd op aannames en schattingen).

Voor de waardering van de derivaten wordt gebruik gemaakt van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen die worden gevuld met marktconforme parameters.

Level 4 - Andere methode / intrinsieke waarde:

Modellen en technieken, marktwaardebepaling niet gebaseerd op markt dat maar gebaseerd op aannames en schattingen die de prijs significant beïnvloeden.

De investeringen in Mn Fondsen welke onderliggende beleggingen hebben in aandelen en vastrentende waarden zijn in de level verdeling opgenomen onder 'andere methode/intrinsieke waarde'.

De toekomstige kasstromen van de rentederivaten worden contant gemaakt tegen de EONIA curve. De verwachte kasstromen van de valutaderivaten worden contant gemaakt tegen de relevante yieldcurve van de betrokken valuta.

In onderstaande tabel is aangegeven op welke manier de marktwaarden zijn afgeleid.

Categorie	Genoteerde markt- prijzen	Onaf- hankelijke taxaties	Netto contante waarden	Andere methoden/ intrinsieke waarde	Stand ultimo 2017
Zakelijke waarden	0	0	0	134.894	134.894
Vastrentende waarden	116.297	0	31.602	112.908	260.807
Derivaten	0	0	5.726	0	5.726
Subtotaal belegd vermogen	116.297	0	37.328	247.802	401.427

Onderstaande tabel geeft de levelindeling van vorig verslagjaar weer.

Categorie	Genoteerde markt- prijzen	Onaf- hankelijke taxaties	Netto contante waarde	Andere methode/ intrinsieke waarde	Stand ultimo 2016
Zakelijke waarden	0	0	0	121.613	121.613
Vastrentende waarden	113.473	0	29.978	112.730	256.181
Derivaten	0	0	11.299	0	11.299
Totaal belegd vermogen	113.473	0	41.277	234.343	389.093

[2] Beleggingen voor risico deelnemers ¹⁾

De beleggingen voor risico deelnemers worden gewaardeerd tegen genoteerde marktprijzen.

Categorie	Stand ultimo 2016	Stortingen	Onttrek- kingen	Rendement	Stand ultimo 2017
Pensioenspaarregeling	7.821	0	-8.132	311	0

[3] Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Stand per 1 januari

Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Stand per 31 december

Een klein deel van de totale pensioenverplichtingen van het fonds is herverzekerd bij ElipsLife. Dit betreft ingegane partnerpensioenen.

Tegenover dit deel van de pensioenverplichting staat een gelijkwaardige geactiveerde vordering op de herverzekeraar.

[4] Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen op aangesloten ondernemingen

Vorderingen op verzekeringsmaatschappijen

Beleggingsdebiteuren

Lopende interest en nog te ontvangen dividend

– Vastrentende waarden

– Derivaten

– ASN Bank

– Dividend

Subtotaal lopende interest en nog te ontvangen dividend

Totaal vorderingen en overlopende activa

De vorderingen hebben een looptijd korter dan 1 jaar.

	2017	2016
Stand per 1 januari	134	167
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen	-9	-33
Stand per 31 december	125	134
Vorderingen op aangesloten ondernemingen	2.476	2.403
Vorderingen op verzekeringsmaatschappijen	0	192
Beleggingsdebiteuren	400	552
Lopende interest en nog te ontvangen dividend		
– Vastrentende waarden	6	0
– Derivaten	160	134
– ASN Bank	2	4
– Dividend	7	0
Subtotaal lopende interest en nog te ontvangen dividend	175	138
Totaal vorderingen en overlopende activa	3.051	3.285

1) Op 29 december 2017 heeft er een collectieve waardeoverdracht plaatsgevonden van ABN AMRO Pension Services naar ABN AMRO Pensioenen Premiepensioeninstelling (PPI). Dit betekent dat het pensioenfonds ultimo 2017 niet langer (juridisch dan wel economisch) eigenaar is van de betreffende beleggingen.

	2017		2016	
[5] Liquide middelen				
ING Bank N.V.	226		578	
ASN Bank ¹⁾	2.254		2.799	
Depotbanken	9.920		6.654	
	12.400		10.031	
De liquide middelen staan ter vrije beschikking van het fonds. Op de rekening van de ING Bank is een 'intraday' kredietfaciliteit afgegeven van € 800.000.				
Passiva				
[6] Stichtingskapitaal en reserves				
Stichtingskapitaal		0		0
Algemene reserve				
Stand per 1 januari	11.025		4.339	
Saldobestemming boekjaar	19.543		6.686	
Stand per 31 december		30.568		11.025
Totaal eigen vermogen		30.568		11.025
Het minimaal vereist eigen vermogen bedraagt	15.439	104,1%	15.669	104,1%
Het vereist eigen vermogen bedraagt	71.391	119,2%	73.321	119,1%
De dekkingsgraad is		108,2%		102,9%
De beleidsdekkingsgraad is		107,0%		98,5%
Bestemmingsreserve				
Stand per 1 januari	4.853		4.853	
Saldobestemming boekjaar	0		0	
Stand per 31 december		4.853		4.853
De dekkingsgraad is als volgt berekend: aanwezig vermogen gedeeld door de technische voorzieningen voor risico fonds plus de voorziening voor risico deelnemers. Hierbij bestaat het aanwezig vermogen uit de algemene reserves plus de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds plus spaarkapitalen.				

1) Spaarrekening.

De technische voorzieningen bestaan uit de totale technische voorzieningen voor risico fonds plus het herverzekeringsdeel plus spaarkapitalen.

De berekening is als volgt:

$$(30.568 + 372.635 + 125) / (372.635 + 125) \times 100\% = 108,2\%$$

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de 12 voorafgaande maandeindedekkingsgraden.

Technische voorzieningen

[7] Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

	2017	2016
Stand per 1 januari	375.292	337.914
Benodigde interest	-813	-202
Opbouw	10.869	8.853
Overlevingskansen	-541	229
Vrijval excassokosten	-158	-158
Uitkeringen	-6.844	-6.833
Waardeoverdrachten	-140	7
Afkoop	-7	-24
Mutatie voorziening toekomstige ziektegevallen	359	301
Wijziging marktrente	-5.641	34.961
Prognosetafel en ervaringssterfte	0	112
Conversie verhoging pensioenleeftijd	-107	-20
Mutatie ANW Hiaat	15	-62
Reserve toeslagen actieve deelnemers	0	5
Overige correcties	351	209
Stand per 31 december	372.635	375.292

[8] Overige voorzieningen

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Stand per 1 januari	134	167
Mutatie	-9	-33
Stand per 31 december	125	134

Totaal technische voorziening voor risico pensioenfonds

De technische voorziening voor risico pensioenfonds is langlopend van aard.

	2017	2016
Totaal technische voorziening voor risico pensioenfonds	372.760	375.426

	2017	2016
De voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds is als volgt opgebouwd:		
– Actieve deelnemers	219.629	220.695
– Gewezen deelnemers	47.667	48.381
– Pensioengerechtigden	105.464	106.350
	372.760	375.426
[9] Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers		
Stand per 1 januari	7.821	7.487
Aankopen	0	0
Verkopen	-8.132	-114
Rendement	311	448
Totaal voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	0	7.821
[10] Kortlopende schulden en overlopende passiva		
Credit support annex verplichtingen	8.470	10.240
Derivaten negatieve posities	3.537	2.064
Derivaten overige verplichtingen	0	341
Interest vastrentende waarden	0	81
Beleggingscrediteuren	1	2
Verzekeringsmaatschappijen	0	275
Belastingen en sociale premies	136	134
Schulden inzake pensioenuitvoerings- en administratiekosten	116	94
Niet opgevraagde pensioenen	44	39
Vooruitontvangen inkoopsummen	55	33
	12.359	13.303

De kortlopende schulden hebben een looptijd korter dan 1 jaar.

Niet in de balans opgenomen verplichtingen

Met vermogensbeheerder Mn en pensioenbeheerder AZL zijn meerjarige contracten afgesloten. Het contract met Mn is binnen 6 maanden opzegbaar door het pensioenfonds. De contractwaarde van het contract met Mn over deze 6 maanden bedraagt € 465. Het contract met AZL is binnen 6 maanden opzegbaar door het pensioenfonds.

De contractwaarde van het contract met AZL over deze 6 maanden bedraagt € 125.

Verbonden Partijen

Er is sprake van een relatie tussen de verbonden partijen tussen het fonds en de sponsor, de aangesloten ondernemingen en hun bestuurders. Er zijn geen leningen verstrekt aan, noch is er sprake van vorderingen op (voormalige) bestuurders. De bestuurders nemen deel aan de pensioenregeling van het fonds op basis van voorwaarden in het pensioenreglement.

Gebeurtenissen na balansdatum

Er is geen sprake van belangrijke gebeurtenissen na balansdatum.

Toelichting op de staat van baten en lasten

(in duizenden euro)

Bezoldiging bestuursleden

In de "Overige kosten" (zie [21]) is in 2017 een bedrag ad € 0 (2016: € 0) aan vergoedingen aan de leden van het verantwoordingsorgaan en € 11 (2016: € 14) aan de leden van de visitatiecommissie opgenomen. De bestuursleden, met uitzondering van de bestuurder namens de pensioengerechtigden, ontvangen geen vergoeding voor hun werkzaamheden.

Personeel

Gedurende het boekjaar 2017 had Pensioenfonds Forbo geen personeelsleden in dienst.

Baten en lasten**[11] Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfonds****Directe beleggingsopbrengsten**

Zakelijke waarden	1.098	691
Vastrentende waarden	7.169	7.372
Derivaten	2.171	1.923
Overige opbrengsten	1.373	1.235

Totaal directe beleggingsopbrengsten**11.811****11.221****Indirecte beleggingsopbrengsten**

Zakelijke waarden	12.271	10.822
Vastrentende waarden	-6.452	14.872
Derivaten	-1.923	6.174
Valutaverschillen	-7	0

Totaal indirecte beleggingsopbrengsten**3.889****31.868****Kosten van vermogensbeheer**

Beheerkosten	-1.000	-1.151
Overig	-12	-16

Subtotaal vermogensbeheerkosten ¹⁾**-1.012****-1.167****Advieskosten vermogensbeheer****-47****-84****Totaal kosten vermogensbeheer****-1.059****-1.251**

¹⁾ Zie volgende pagina.

De transactiekosten zijn gesaldeerd met de beleggingsopbrengsten. De transactiekosten kunnen niet betrouwbaar worden vastgesteld, omdat deze verrekend zijn in de aan- en verkoopprijzen. Voor de advieskosten vermogensbeheer ontvangt het fonds eveneens facturen.

2017	2016
14.641	41.838

Beleggingscategorie

Beleggingscategorie	Beheer- vergoeding in jaar- rekening	Performance fee in jaar- rekening	Overige kosten in jaar- rekening	Totaal
Aandelen	267	0	0	267
Vastrentende waarden	663	0	0	663
Overige beleggingen	3	0	2	5
Fiduciar kosten	45	22	0	67
Kosten bewaarloon	0	0	10	10
Totaal	978	22	12	1.012

78

	2017	2016
[12] Totaal beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers	311	448
[13] Premiebijdragen van werkgevers en werknemers		
De feitelijke premie over boekjaar 2017 bedraagt € 9,7 miljoen (2016: € 9,3 miljoen), wat bestaat uit € 3,1 miljoen werknemerspremie en € 6,6 miljoen werkgeverspremie. De kostendeekkende premie bedraagt € 14,8 miljoen (2016: € 12,4 miljoen).		
Pensioenpremie werkgevers en werknemers	9.739	9.265
Inkoopsommen	97	80
	9.836	9.345
Kostendeekkende premie	14.746	12.378
Gedempte kostendeekkende premie	9.329	8.834
Feitelijke premie	9.739	9.265
De kostendeekkende premie is als volgt samengesteld:		
Actuarieel benodigd	12.026	9.930
Opslag in stand houden vereist vermogen	2.297	2.016
Opslag voor uitvoeringskosten	423	432
	14.746	12.378
De gedempte premie is als volgt samengesteld:		
Actuarieel benodigd	5.491	5.018
Opslag in stand houden vereist vermogen	1.049	1.019
Opslag voor uitvoeringskosten	423	432
Opslag voor toekomstige toeslagverlening	2.366	2.365
	9.329	8.834
Bij de bepaling van de aan het boekjaar toe te rekenen premie is rekening gehouden met verleende premiekortingen en/of toeslagen. In beide boekjaren is geen korting verstrekt.		
[14] Saldo van overdrachten van rechten		
Overgenomen pensioenverplichtingen	272	181
Overgedragen pensioenverplichtingen	-471	-146
	-199	35

	2017	2016
[15] Pensioenuitkeringen		
Pensioenen		
Ouderdomspensioen	-4.751	-4.687
Partnerpensioen	-1.603	-1.602
Wezenpensioen	-43	-45
Subtotaal	-6.397	-6.334
Andere uitkeringen		
Afkoopsommen	-8	-12
Prepensioen	-26	-61
Overige uitkeringen ¹⁾	-541	-573
Subtotaal	-575	-646
Totaal pensioenuitkeringen	-6.972	-6.980
[16] Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds		
Benodigde interest	813	202
Opbouw	-10.869	-8.853
Overlevingskansen	541	-229
Vrijval excassokosten	158	158
Uitkeringen	6.844	6.833
Waardeoverdrachten	140	-7
Afkoop	7	24
Mutatie voorziening toekomstige ziektegevallen	-359	-301
Wijziging marktrente	5.641	-34.961
Prognosetafel en ervaringssterfte	0	-112
Conversie verhoging pensioenleeftijd	107	20
Mutatie ANW Hiaat	-15	62
Reserve toeslagen actieve deelnemers	0	-5
Overige correcties	-351	-209
	2.657	-37.378

1) Zijnde voornamelijk vakantietoeslagen en ANW-hiaat pensioen.

	2017	2016
[17] Onttrekkingen beleggingen voor risico deelnemers		
In verband met toekenning rechten	-119	-114
In verband met collectieve uitgaande waardeoverdrachten	-8.005	0
In verband met kosten	-8	0
	-8.132	-114
[18] Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers		
Stortingen	0	0
Onttrekkingen t.b.v. inkoop rechten	119	114
Onttrekkingen t.b.v. collectieve uitgaande waardeoverdrachten	8.005	0
Kosten	8	0
Rendement	-311	-448
	7.821	-334
[19] Herverzekering		
Premies herverzekering	-251	-381
Uitkeringen uit herverzekering	413	774
	162	393
[20] Pensioenuitvoerings- en administratiekosten		
Administratie	-289	-330 ¹⁾
Accountant (controle jaarrekening)	-38	-38
Actuaris	-131	-89
Bestuur	-3	-2
Overige kosten	-120	-131
Totaal Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	-581	-590
[21] Overige baten en lasten	-1	23
Saldo van baten en lasten	19.543	6.686

1) Waarvan 42 incidenteel (implementatiekosten nFTK).

	2017	2016
Actuariële analyse van het saldo van baten en lasten		
Beleggingen / marktrente	15.453	42.040
Wijzigingen rentetermijnstructuur	5.641	-34.961
Premies	-2.690	-1.094
Waardeoverdrachten	-59	28
Uitkeringen	-20	-25
Overlevingskansen	1.838	1.490
Overgang nieuwe grondslagen	107	112
Andere oorzaken	-727	-904
	19.543	6.686

Resultaatbestemming

Resultaatverdeling

Het bestuur heeft besloten het resultaat over het boekjaar 2017 als volgt te verdelen:

	2017
	x € 1.000
Algemene reserve	19.543
Bestemmingsreserve	0
	19.543

Risicoparagraaf

(in duizenden euro)

In de risicoparagraaf binnen het bestuursverslag is het beleid rond risicobeheersing uiteengezet. Hierna worden een aantal specifieke risico's nader toegelicht en gekwantificeerd. Conform de berekeningen van het vereist eigen vermogen in het Actuarieel Rapport is de risicoparagraaf gebaseerd op basis van het doorkijkbeginsel (lookthrough-principe) en wordt er rekening gehouden met recente ontwikkelingen zoals het gebruik van de meest recente UFR en de aangepaste definitie van de (beleids)dekkingsgraad en vereiste dekkingsgraad. Laatstgenoemde impliceert dat bij de berekening van de (beleids)dekkingsgraad en vereiste dekkingsgraad vanaf het jaarwerk van 2015 rekening gehouden dient te worden met het totale vermogen en de totale technische voorziening. In de risicoparagraaf worden de afzonderlijke risico's van het vereist eigen vermogen gerelateerd aan de voorziening voor risico fonds. De impact van de aangepaste berekeningsmethodiek wordt afzonderlijk getoond. Onder het nieuwe FTK zijn de voorschriften voor de berekening van het vereist eigen vermogen aangescherpt en wordt getoetst op basis van het vereist eigen vermogen gebaseerd op de strategische verdeling. De impact van de afzonderlijke risico's wordt tevens getoond voor het feitelijk vereist eigen vermogen omdat de vereiste dekkingsgraad op basis van de feitelijke verdeling in het nieuwe FTK onder andere een belangrijke rol speelt bij de korte termijn risicohouding van het fonds.

Aansluiting beleggingen t.b.v. de risicoparagraaf:

Categorie	Stand ultimo 2017	Liquide middelen	Overlopende-posten	Stand risico paragraaf obv look through 2017
Zakelijke waarden	134.894	0	0	134.894
Vastrentende waarden	260.807	0	0	260.807
Overige beleggingen	5.726	9.920	-7.911 ¹⁾	7.735
Totaal	401.427	9.920	-7.911	403.436

Solvabiliteitsrisico

Het belangrijkste risico dat het fonds loopt is het risico dat het niet over genoeg solvabiliteit beschikt. Indien het fonds niet solvabel is bestaat het risico dat het fonds de premie moet verhogen of dat een beperkte of geen toeslagverlening kan plaatsvinden voor (delen van) het deelnemersbestand. In het uiterste geval dient het fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten te verminderen. Hoe solvabel het pensioenfonds is wordt getoetst aan de hand van de beleidsdekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad wordt berekend als de 12-maands voortschrijdend gemiddelde dekkingsgraad. Hoeveel eigen vermogen het fonds aan dient te houden gegeven de financiële risico's die het loopt (na afdekking) op de balans komt tot uitdrukking in de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets. Onder het huidige FTK geldt hierbij dat de vereiste dekkingsgraad op basis van de strategische verdeling afgezet wordt tegen de beleidsdekkingsgraad om te bepalen of het pensioenfonds in een tekort situatie verkeert.

1) De Overlopende posten -7.911 m.b.t. de beleggingen bestaan uit:

[4] Lopende interest derivaten +160

[4] Beleggingsdebiteuren +400

[10] Credit support annex verplichtingen -8.470

[10] Beleggingscrediteuren -1

De verschillende standaard risicofactoren hierin worden benoemd onder de noemer S1 tot en met S6 en de S10. Eind 2016 wordt geen rekening meer gehouden met eventuele additionele risico's. Hieromtrent heeft afstemming plaats gevonden met, bestuur, waarmerkend actuaris en DNB. Hierna zijn de uitkomsten weergegeven voor de verschillende risicocategorieën op basis van de strategische beleggingsmix ultimo 2017 van 119,2% en 2016 van 119,1%.

	2017		2016	
	€	%	€	%
Renterisico (S1)	12.781	3,4	12.406	3,2
Aandelen- en vastgoed risico (S2)	40.521	10,9	41.302	10,8
Valutarisico (S3)	20.257	5,4	15.558	4,1
Grondstoffenrisico (S4)	0	0,0	0	0,0
Kredietrisico (S5)	29.141	7,8	32.429	8,4
Verzekeringstechnisch risico (S6)	11.716	3,1	12.235	3,2
Concentratierisico (S8)	0	0,0	0	0,0
Actief beheer risico (S10)	1.190	0,3	1.270	0,3
Diversificatie-effect	-44.215	-11,7	-41.879	-10,9
Vereist eigen vermogen	71.391	19,2	73.321	19,1
Aanwezige dekkingsgraad (exclusief bestemmingsreserves)		108,2		102,9
Beleidsdekkingsgraad		107,0		98,5
Minimaal vereiste dekkingsgraad		104,1		104,1
Strategisch vereiste dekkingsgraad		119,2		119,1
Feitelijk vereiste dekkingsgraad		120,6		120,2
Reële dekkingsgraad		86,3		80,5

De beleidsdekkingsgraad van Pensioenfonds Forbo is per 31 december 2017 lager dan de vereiste dekkingsgraad op basis van de strategische verdeling volgens het standaardmodel, waardoor het pensioenfonds in een tekort verkeert. In boekjaar 2017 bedraagt de beleidsdekkingsgraad 107,0%. Afgezet tegen de beleidsdekkingsgraad van 2016 van 98,5%, is de beleidsdekkingsgraad toegenomen met 8,5%-punt.

Renterisico (S1)

Pensioenfonds Forbo kent een langere looptijd voor pensioenverplichtingen dan voor de looptijd van de beleggingen. Het renterisico wordt veroorzaakt, doordat de rentegevoeligheid van de verplichtingen afwijkt van de rentegevoeligheid van de beleggingen. Onderstaande duratiecijfers geven meer inzicht.

De stijging van de rentestanden die worden gehanteerd bij de berekeningen van de voorziening pensioenverplichtingen (eind 2017: 1,5% ten opzichte van eind 2016: 1,4%) leidt tot een daling van de Voorziening pensioenverplichtingen (in 2017: € 5.641).

De beleggingen, gewaardeerd tegen marktwaarde, zijn in meer of mindere mate gerelateerd aan ontwikkelingen van de rentestanden. Door de periodieke afstemming van beide ontwikkelingen wordt de dekkingsgraad nauwgezet gemonitord. Deze rentegevoeligheid

is één van de actoren bij de bepaling van de (strategische) assetallocatie en de duratie van de portefeuilles. Door deze swaps wordt de duratie van de portefeuille van vastrentende waarden verlengd.

Duratie van de vastrentende waarden (inclusief derivaten) 11,1 (2016: 11,6).

Duratie van de pensioenverplichtingen 20,6 (2016: 20,7).

De buffer voor het renterisico moet een daling van de rentetermijnstructuur, de rente waarmee de verplichtingen contant worden gemaakt, kunnen opvangen. De benodigde buffer voor het renterisico bedraagt dientengevolge € 12.781 (3,4%).

Aandelen- en vastgoed risico (S2)

Het pensioenfonds loopt het risico dat haar beleggingen in aandelen, vastgoed en hedgefunds en private equity in waarde dalen. In het beleggingsbeleid wordt met dergelijke risico's rekening gehouden door ondermeer een toepassing van voldoende spreiding in de beleggingsportefeuille naar categorieën, markten en dergelijke. De volatiliteit van de marktwwaarden (prijsrisico's) van beleggingen wordt periodiek geëvalueerd en kan leiden tot bijstellingen in het vermogensbeheer. In onderstaande tabel wordt de verdeling naar de verschillende zakelijke waarden categorieën getoond.

	2017		2016	
	€	%	€	%
<i>Verdeling aandelen en vastgoed per categorie:</i>				
Aandelenfonds Europa	46.030	34,1	41.594	34,2
Aandelenfonds Noord-Amerika	41.242	30,6	39.203	32,2
Aandelenfonds Verre Oosten	10.206	7,6	9.334	7,7
Aandelenfonds Emerging Markets	37.416	27,7	31.481	25,9
	134.894	100,0	121.612	100,0

Hoogte buffer

Bij de berekening van het vereist eigen vermogen wordt voor het feitelijk en strategisch aandelen- en vastgoedrisico rekening gehouden met de door DNB voorgeschreven schokken die variëren overeenkomstig de risicograad van het type belegging. De buffer voor het aandelen en vastgoedrisico wordt hiervan afgeleid en bedraagt € 40.521 (10,9%).

Valutarisico (S3)

Het valutarisico wordt veroorzaakt, doordat de verplichtingen van SPF in euro's luiden terwijl een gedeelte van de beleggingen van het pensioenfonds in niet-euro luiden. SPF loopt het risico dat haar buitenlandse beleggingen dalen in waarde als gevolg van valutakoersontwikkelingen. SPF kiest er daarom voor om (een gedeelte) van haar buitenlandse valuta's af te dekken. Zonder afdekking van valutarisico loopt het pensioenfonds risico bij een daling van vreemde valuta ten opzichte van de euro. Door meer dan 100% van het risico af te dekken loopt het fonds risico bij een stijging van vreemde valuta ten opzichte van de euro. Afdekking van het valutarisico vindt plaats via derivatencontracten. De belangrijkste valutarisico's die SPF loopt zijn risico's m.b.t. de Amerikaanse dollar, Britse pond en de Japanse yen.

Euro
Amerikaanse dollar
Britse pound sterling
Japanse yen
Overige

31 december 2017		31 december 2017	
Voor derivaten	Valuta-derivaten	Na derivaten	Reële waarde
€	€	€	€
236.198	54.424	290.622	0
81.233	-36.432	44.801	520
16.131	-11.977	4.154	2
6.769	-6.015	754	12
63.111	0	63.111	0
403.442	0	403.442	534

Euro
Amerikaanse dollar
Britse pound sterling
Japanse yen
Overige

31 december 2016		31 december 2016	
Voor derivaten	Valuta-derivaten	Na derivaten	Reële waarde
€	€	€	€
227.382	53.853	281.235	0
80.752	-36.054	44.698	-592
16.262	-12.273	3.989	-49
6.032	-5.526	506	-9
55.342	0	55.342	0
385.770	0	385.770	-650

Hoogte buffer

Bij de berekening van het vereist eigen vermogen wordt voor het feitelijk en strategisch valuta risico rekening gehouden met een door DNB voorgeschreven schok van 20% voor valuta in ontwikkelde landen en van 35% voor valuta in opkomende markten die berekend wordt op de niet-euro beleggingen na afdekking. De vereiste buffer voor valutarisico bedraagt in totaal € 20.257 (5,4%).

Grondstoffenrisico (S4)

De omvang van de buffer voor het grondstoffenrisico moet dusdanig zijn dat een waardedaling van 35% kan worden opgevangen voor dat deel van de portefeuille dat in grondstoffen is belegd. Aangezien het fonds geen beleggingen heeft in commodities, bedraagt de vereiste buffer voor het grondstoffenrisico € 0.

Kredietrisico (S5)

Voornamelijk wordt belegd via fondsen die aan de hand van mandaten gemanaged worden. Een van de aspecten daarbij is het beheersen van kredietrisico's. Bij het kredietrisico dient het effect van de kredietwaardigheid van de partijen, waarin belegd wordt, tot uitdrukking te komen. Het kredietrisico komt tot uitdrukking in de zogenaamde creditspread. Deze creditspread is het verschil tussen de uitkering die afhangt van de kredietwaardigheid van de tegenpartij en een uitkering die met volledige zekerheid (risicovrij) tot uitkering zal komen. Het kredietrisico verbonden aan derivatentransacties wordt beheerst door het afsluiten van standaardovereenkomsten met tegenpartijen, het beoordelen van de kredietwaardigheid van tegenpartijen, het spreiden van het

transactievolume over verschillende tegenpartijen, het eisen van voldoende onderpand en een adequate monitoring met betrekking tot de gestelde eisen inzake het onderpand.

Het kredietrisico binnen de vastrentende waarden portefeuille kan naast de creditspread eveneens gemeten worden aan de hand van de ratingverdeling van de rentegevoelige beleggingsportefeuille. Deze ratingverdeling wordt afgegeven door een kredietbeoordelaar. Een Europese AAA rating impliceert dat de vastrentende waarden belegging geen kredietrisico loopt. Daarentegen worden beleggingen die geclassificeerd staan onder 'lager dan BBB' als zeer risicovol beschouwd. Cash wordt als kredietrisicovrij beschouwd. Beleggingen die geen rating ontvangen worden als risicovol beschouwd.

De samenstelling van de vastrentende waarden (inclusief lopende interest) kan als volgt worden samengevat.

	2017				2016			
			Modified spread duration	Credit spread			Modified spread duration	Credit spread
	€	%		%	€	%		%
Langlopend Europese staats obligaties	107.492	41,2	13,0	-0,4	108.892	42,5	13,7	-0,2
Europese Bedrijfsobligaties	35.152	13,5	5,3	0,3	34.779	13,6	5,5	0,6
Vastrentend-hoogrentend EU obligaties	9.485	3,6	4,2	2,3	9.007	3,5	3,5	3,2
Emerging Markets obligaties	36.504	14,0	6,0	2,8	36.653	14,3	5,9	3,8
Vastrentend-hoogrentend US obligaties	15.718	6,0	3,2	2,9	16.977	6,6	3,4	3,4
Bankleningen	16.047	6,2	4,9	0,9	15.314	6,0	4,4	4,7
Kortlopende staatsobligaties	4.398	1,7	<1	–	3.137	1,2	<1	–
Onderhandse leningen	31.521	12,1	5,6	1,6	29.843	11,7	6,4	2,5
Deposito's	4.496	1,7	–	–	1.499	0,6	–	–
	260.813	100,0			256.101	100,0		

De creditspread is een maatstaf voor kredietrisico en geeft de opslag aan die de markt vraagt boven de risicovrije rente. Des te hoger deze opslag, des te hoger de markt het kredietrisico op een partij beoordeelt en des te hoger de vergoeding (de spread) is die de markt wilt ontvangen voor het nemen van dit kredietrisico. De credit spread is bepaald ten opzichte van de relevante swapcurves in de desbetreffende valuta van de obligatie.

De durations en credit spreads van Langlopend Europese staatsobligaties en bedrijfsobligaties zijn specifiek bepaald voor deze beleggingsfondsen. Voor alle overige vastrentende waarden (overige beleggingsfondsen en discretionaire portefeuilles) zijn deze gegevens op basis van de portefeuille vastgesteld.

De Langlopende Europese staatsobligaties zijn uitgegeven door Europese landen en luiden in euro's.

De Emerging Markets obligaties zijn uitgegeven door landen in opkomende regio's zoals Latijns Amerika, Azië, Pacific en Afrika.

De Vastrentend-hoogrentende portefeuille bestaat uit hoogrentende obligaties uitgegeven door het bedrijfsleven.

De hoogrentende obligaties hebben over het algemeen een lagere rating dan 'Investment grade'.

De bankleningen zijn, in tegenstelling tot bedrijfsobligaties, leningen aan bedrijven met duidelijke convenanten en/of onderpand. Vanwege het onderpand zijn bankleningen vergeleken met een 'gewone' obligatie van hetzelfde bedrijf minder risicovol aangezien bankleningen hoger in de kapitaalstructuur staan. Dit geeft bankleningen een betere uitgangspositie in het geval van faillissement of herstructurering ten opzichte van andere schuldeisers en met name aandeelhouders.

Deposito's en kortlopende staatsobligaties worden aangehouden om tijdelijke overtollige liquide middelen kortstondig uit te zetten. Het kredietrisico wordt primair beperkt door te beleggen in bedrijven of staten met een hoge kredietwaardigheid.

De verdeling van de vastrentende waarden naar creditrating is als volgt:

	2017	2016
	%	%
AAA	28,0	28,0
AA	12,0	13,0
A	13,0	12,0
BBB	13,0	14,0
Lager dan BBB	20,0	19,0
Geen rating	14,0	14,0
	100,0	100,0

De looptijd van de vastrentende waarden is als volgt:

	2017		2016	
	€	%	€	%
0 tot 3 jaar	28.948	11,1	21.896	8,5
3 tot 5 jaar	26.628	10,2	30.213	11,8
5 tot 10 jaar	91.957	35,3	70.253	27,4
10 tot 20 jaar	81.093	31,1	80.431	31,5
Langer dan 20 jaar	32.187	12,3	53.308	20,8
	260.813	100,0	256.101	100,0

	2017		2016	
	€	%	€	%
De samenstelling van de onderhandse leningen (inclusief lopende interest) kan als volgt worden samengevat:				
Bankleningen	9.881	31,3	9.310	31,2
Hypotheekbanken en bouwfondsen	13.065	41,4	12.912	43,3
Woningcorporaties	181	0,6	217	0,7
Overige	8.394	26,7	7.404	24,8
	31.521	100,0	29.843	100,0

Hoogte buffer

Binnen de berekening van het standaardmodel wordt een kredietrisico becijferd conform de ratingverdeling van de vastrentende waardenportefeuille. Naar mate de rating slechter wordt neemt de te hanteren buffer toe. Afgaande op de hierboven genoemde ratingverdeling resulteert dit in een buffer van € 29.141 (7,8%).

Verzekeringstechnisch risico (S6)

Binnen het verzekeringstechnische risico worden in principe alleen risico's meegenomen die verband houden met sterfte. Het omvat de risico's als gevolg van afwijkingen ten opzichte van de verwachte sterfte en afwijkingen van de verwachte sterftetrend (langlevenrisico). Tot het verzekeringstechnische risico worden gerekend: procesrisico, risico-opslag voor afwijkingen ten opzichte van de sterftetrend en negatieve stochastische afwijkingen van de verwachtingswaarde. Deze drie risico's bedragen een percentage van de op actuele waarde berekende technische voorziening. Het procesrisico neemt af naarmate het deelnemersbestand toeneemt, omdat het sterfteproces dan beter kan worden geschat. De beide andere risicofactoren houden respectievelijk rekening met de onzekerheid in de sterftetrend en met de negatieve stochastische afwijkingen.

In verband met het langlevensrisico wordt aanvullend boven het hanteren van de prudente grondslagen, de Voorziening toekomstige sterfteontwikkeling gevormd.

De vereiste buffer voor verzekeringstechnisch risico dient ter onverwachtse schokken ten aanzien van de levensverwachting en bestaat uit het procesrisico, de TSO (onzekerheid in de sterftetrend) en de NSA (stochastische onzekerheid).

Hoogte buffer

Toepassing van het bovenstaande leidt tot een buffer van € 11.716 (3,1%).

Concentratierisico (S8) en prijsrisico

Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. De spreiding van de portefeuille is in de toelichting op de balans nader toegelicht. Ook "grote posten" zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd.

In het standaardmodel is de gevoeligheid van het eigen vermogen voor concentratierisico (S8) gelijkgesteld aan 0%.

Het prijsrisico (marktrisico) is het risico dat de waarde van de zakelijke waarden verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen. Het prijsrisico wordt gemitigeerd door spreiding naar regio en sector.

Zakelijke waarden en overige beleggingen

Verdeling zakelijke waarden en overige beleggingen per regio:

	2017		2016	
	€	%	€	%
Aandelen Europa	46.030	34,1	41.594	34,2
Aandelen Noord-Amerika	41.242	30,6	39.203	32,2
Aandelen Verre Oosten	10.206	7,6	9.334	7,7
Aandelen Emerging Markets	37.416	27,7	31.481	25,9
	134.894	100,0	121.612	100,0

Verdeling zakelijke waarden per sector:

Financiële instellingen	29.228	21,7	26.109	21,4
Handels- en industriële ondernemingen	14.379	10,7	12.330	10,1
Overheid	0	0,0	28	0,0
Energie	8.481	6,3	8.965	7,4
Technologie	15.369	11,4	11.957	9,8
Consumentengoederen	38.771	28,7	34.909	28,7
Communicatie	14.646	10,9	11.988	9,9
Materialen	7.445	5,5	7.535	6,2
Overige	6.575	4,8	7.791	6,5
	134.894	100,0	121.612	100,0

Concentratierisico vastrentende waarden

Grote posten: vastrentende waarden van eenzelfde uitgevende instelling groter dan 2% van de totale beleggingen in vastrentende waarden:

	2017		2016	
	€	%	€	%
Duitse staat	44.114	10,9	45.723	11,9
Nederlandse staat	26.394	6,5	25.104	6,5
Oostenrijkse staat	8.342	2,1	9.609	2,5
Belgische staat	18.243	4,5	18.671	4,8
Ierse staat	12.002	3,0	12.021	3,1
Nationale Investerings Bank	8.112	2,0	0	0,0
Achmea Hypotheek bank	0	0,0	11.918	3,1
Fortis Bank Nederland	8.346	2,1	7.724	2,0

Hoogte buffer

In het standaardmodel is geen rekening gehouden met een buffer voor concentratierisico. Het risico dient sec kwalitatief toegelicht te worden. In boekjaar 2015 werd wel een additionele buffer voor concentratierisico becijferd. Het betroffen landenconcentraties binnen de vastrentende waarden portefeuille die meer dan 2% van de totale marktwaarde van de beleggingsportefeuille in beslag namen en een slechtere rating dan AAA hadden. Conform afstemming wordt hiervoor vanaf boekjaar 2016 geen additionele buffer meer becijferd.

Securities lending

Binnen een aantal Mn Services Beleggingsfondsen waarin het pensioenfonds belegt, worden stukken (aandelen en obligaties) uitgeleend. Voor het uitlenen van deze stukken ontvangen de betreffende beleggingsfondsen collateral als onderpand.

De opbrengsten van het uitlenen van de stukken worden binnen het beleggingsfonds herbelegd. Deze opbrengsten hebben een positief effect op de participatiewaarde van het beleggingsfonds. De waarde van securities lending bedraagt in 2017: € 12,3 miljoen (2016: € 12,6 miljoen).

Uitbestedingsrisico

Voor de nadere toelichting van de beheersing van het uitbestedingsrisico verwijzen wij naar de risicoparagraaf in het bestuursverslag.

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat de beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen.

Het aandeel illiquide beleggingen van de totale beleggingen is in onderstaande tabel weergegeven:

	Totaal	Illiquide	2017	2016	2015	2014	2013
	€	€	Illiquide	Illiquide	Illiquide	Illiquide	Illiquide
			in %	in %	in %	in %	in %
Vastrentende waarden (inclusief lopende intrest)	260.813	31.521	12,1	12,0	15,0	15,0	15,0
Zakelijke waarden	134.894	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Overig	7.735	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	403.442	31.521	7,8	8,0	10,0	11,0	11,0

Operationeel risico

Het operationeel risico van het fonds omvat tevens het uitbestedingsrisico. Voor een nadere toelichting verwijzen wij naar de risicoparagraaf in het bestuursverslag.

Actief beheer risico (S10)

Er worden binnen het standaardmodel geen voorschriften gegeven voor de vaststelling van het vereist vermogen voor actief beheer risico. Pensioenfondsen moeten in het standaardmodel zelf de omvang van het actief beheer risico adequaat vaststellen. DNB biedt de pensioenfondsen echter wel een methode als handreiking voor het maken van deze inschatting.

Het vereist eigen vermogen voor actief beheer risico wordt bepaald als het maximale verlies door actief beheer dat met een waarschijnlijkheid van 2,5% zal optreden. Het risicoscenario van actief beheer risico is vooralsnog alleen op het aandelenrisico (beursgenoteerde aandelen) van toepassing.

Hoogte buffer

De vereiste buffer voor actief beheer risico bedraagt dan € 1.190 (0,3%).

Beleggen in premie bijdragende ondernemingen

Het fonds heeft geen beleggingen in de aan het fonds gelieerde en premie bijdragende ondernemingen.

Totaal

Het bepalen van de vereiste solvabiliteit gebeurt door het samenvoegen van voornoemde buffereisen in de zogenoemde wortelformule. De benodigde buffer per risicocategorie is vastgesteld op basis van het afzonderlijke risico. De benodigde buffer voor alle risicocategorieën tezamen (op totaalniveau) is lager dan de som van de benodigde buffers per afzonderlijk risico. Dit komt omdat er bij de vaststelling van het vereist vermogen verondersteld wordt (conform het standaardmodel) dat de risico's onafhankelijk zijn van elkaar met uitzondering van een correlatie tussen de risico's op het gebied van rente (S1), zakelijke waarden (S2) en krediet (S5). Het verschil tussen de benodigde buffer op totaalniveau en de som van de benodigde buffers voor elk van de afzonderlijke risico's is gepresenteerd onder de term diversificatie.

Hieruit resulteert het VEV voor de evenwichtssituatie: € 71.391. In procenten dekkingsgraad betekent dit een vereiste dekkingsgraad van 119,2%.

Vastgesteld d.d 24 mei 2018 te Assendelft

Het bestuur

H. Mak
Voorzitter

Mw. D. Uitvlugt-Manné
Secretaris

G.J.F. Mol
Vicevoorzitter / penningmeester

M.A. Bults
Lid

A.D. Keetlaer
Lid

G.T.J. Evers
Lid

S. Stieltjes
Aspirant-lid

Overige gegevens

Statutair bepalingen omtrent de resultaatbestemming

In de statuten is geen bepaling opgenomen over de resultaatbestemming.

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Forbo te Assendelft is aan Triple A – Risk Finance Certification B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2017.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Forbo, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds. Dit geldt tevens voor andere actuarissen en deskundigen die werkzaam zijn bij Triple A – Risk Finance Certification B.V.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 1.900.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 95.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik ondermeer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-personregel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar niet lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132 vanwege het vermogenstekort.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch ten minste gelijk aan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Forbo is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Amsterdam, 24 mei 2018

drs. J.J.M. Tol AAG RBA

verbonden aan Triple A – Risk Finance Certification B.V

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Stichting Pensioenfonds Forbo

Verklaring over de in het verslag over het boekjaar opgenomen jaarrekening 2017

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2017 van Stichting Pensioenfonds Forbo te Zaanstad gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit verslag over het boekjaar opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds Forbo op 31 december 2017 en van het resultaat over 2017 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2017;
- de staat van baten en lasten over 2017;
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Forbo (hierna: de stichting) zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Materialiteit	
Materialiteit	€ 3.025.000
Toegepaste benchmark	0,75% van het pensioenvermogen per 31 december 2017, zijnde het totaal van de technische voorzieningen en de algemene reserve.
Nadere toelichting	Wij hebben voor deze grondslag gekozen omdat dit het vermogen betreft dat de basis vormt voor de berekening van de (beleids)dekkingsgraad. Voor het bepalen van het percentage hebben wij gelet op de financiële positie van de stichting en de mate waarin de beleidsdekkingsgraad zich rondom een kritieke grens bevindt. Aangezien de stichting in een herstelsituatie zit maar de beleidsdekkingsgraad per jaareinde niet dichtbij een kritieke grens ligt, hebben wij een percentage van 0,75% gehanteerd.

Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met het bestuur overeengekomen dat wij aan het bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven € 152.000 rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben in vergelijking met voorgaand jaar geen wijzigingen in de kernpunten van onze controle aangebracht.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Ontwikkeling van de (beleids)dekkingsgraad	
Risico	De solvabiliteit van een pensioenfonds wordt gemeten aan de hand van de dekkingsgraad. De dekkingsgraad brengt de verhouding tussen de (netto) activa en pensioenverplichtingen tot uitdrukking en is daarmee een graadmeter voor de financiële positie van een pensioenfonds. De beleidsdekkingsgraad is de gemiddelde dekkingsgraad van de twaalf maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling. De stichting is wettelijk verplicht om de beleidsdekkingsgraad te hanteren als basis voor bepaalde beleidsbeslissingen, bijvoorbeeld inzake indexatie en kortingen. Daarnaast is de beleidsdekkingsgraad onder meer van belang om te bepalen of de stichting voldoende buffers heeft. De dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad zijn toegelicht in toelichting '[6] Stichtingskapitaal en reserves' van de jaarrekening. Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de (beleids) dekkingsgraad niet juist wordt vastgesteld.

Ontwikkeling van de (beleids)dekkingsgraad	
Onze controleaanpak	Door controle van de balans onderzoeken wij de samenstellende delen van de dekkingsgraad. De balans en daarmee de dekkingsgraad per 31 december 2017 hebben wij mede met gebruikmaking van de werkzaamheden van de certificerend actuaris gecontroleerd. Wij hebben de ontwikkelingen in de financiële positie van de stichting beoordeeld op basis van het actuariel rapport van de certificerend actuaris en onze controle van de jaarcijfers. Vanwege de gevoeligheid van schattingselementen hebben wij specifiek aandacht besteed aan de waardering van de (illiquide) beleggingen en de waardering van de technische voorzieningen. De werkzaamheden die wij in dit kader hebben uitgevoerd zijn in de kernpunten hierna beschreven. Wij controleren geen andere maandelijkse dekkingsgraden dan de dekkingsgraad ultimo boekjaar. Ten aanzien van andere maandelijkse dekkingsgraden hebben wij de navolgende toetsingswerkzaamheden verricht, die minder zekerheid geven dan een controle van twaalf maandsdekkingsgraden: – Wij hebben de opzet van het totstandkomingsproces van de berekening van de maandelijkse dekkingsgraad onderzocht alsmede de juiste maandtoerekening van zogenaamde key items vastgesteld. Dit jaar hebben wij geen key items geïdentificeerd. – Daarnaast heeft de certificerend actuaris een plausibiliteitstoets uitgevoerd op ontwikkeling van de dekkingsgraad gedurende het jaar in relatie tot de ontwikkelingen in de belangrijkste factoren, zoals de rentecurve. Wij hebben kennisgenomen van de uitkomst van deze werkzaamheden van de certificerend actuaris.
Belangrijke observaties	Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd in de vaststelling van de dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2017.

Waardering en toelichting van niet-(beurs)genoteerde beleggingen

Risico	De beleggingen zijn een significante post op de balans van de stichting. Alle beleggingen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. Voor een deel van de beleggingen is deze marktwaarde te verifiëren aan transacties die tot stand zijn gekomen op de financiële markten (marktprijzen). Er zijn ook beleggingen die worden gewaardeerd op basis van netto contante waardeberekeningen of een andere geschikte methode, waaronder de intrinsieke waarde per participatie voor posities in niet (beurs)genoteerde fondsen. De waarderingsonzekerheid neemt inherent toe bij netto contante waardeberekeningen en hangt samen met de beschikbaarheid en toepasbaarheid van marktgegevens. Bij de stichting betreffen dit met name de posities in leningen op schuldbekentenis. De posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen kennen eveneens inherente waarderingsonzekerheid doordat de waarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fondsmanagers. De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de beleggingen beschreven in de paragraaf 'Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling' en een nadere toelichting opgenomen in toelichting '[1] Beleggingen voor risico pensioenfonds'. Uit deze toelichting blijkt dat per 31 december 2017 € 247,8 miljoen is belegd in niet-(beurs)genoteerde fondsen (62% van de totale beleggingen) en € 31,6 miljoen in leningen op schuldbekentenis (8% van de totale beleggingen). Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de niet-(beurs)genoteerde beleggingen niet juist gewaardeerd zijn.
Onze controleaanpak	Bij de controle van de beleggingen hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van een andere accountant. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel, hebben wij de aard en omvang bepaald van de uit te voeren werkzaamheden voor de beleggingen, rekening houdend met omvang en risicoprofiel van de beleggingen, en deze vastgelegd in instructies. Daarnaast hebben wij een kwaliteitsreview uitgevoerd met betrekking tot de uitgevoerde werkzaamheden en de uitkomsten daarvan. Door deze werkzaamheden, gecombineerd met de hierna beschreven werkzaamheden, hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de beleggingen verkregen om een oordeel te geven over de jaarrekening. Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de beleggingen per 31 december 2017. – Voor niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen zijn de waarderingsgegevens geverifieerd met gecontroleerde jaarrekeningen 2017 van deze fondsen. Waar deze (nog) niet beschikbaar zijn omvat de controle aansluiting met de meest recente (niet-gecontroleerde) rapportages van de fondsmanagers, waar van toepassing gecorrigeerd voor kasstromen tot aan balansdatum, alsmede onderzoek van de uitkomsten van back-testing procedures (met gecontroleerde jaarrekeningen) en de monitoring procedures van de uitvoeringsorganisatie. – Voor de waardering van de leningen op schuldbekentenis is een controle uitgevoerd op de netto contante waardeberekening en de geschiktheid van de gehanteerde rentecurve, inclusief opslagen voor de risicokenmerken van de leningen, onderzocht.

Waardering en toelichting van niet-(beurs)genoteerde beleggingen

Belangrijke observaties	Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd ten aanzien van de waardering van niet-(beurs)genoteerde beleggingen per 31 december 2017 en de gerelateerde toelichting in de jaarrekening.
-------------------------	--

Waardering van en toelichting ten aanzien van de technische voorzieningen

Risico	De technische voorzieningen waaronder de voorziening pensioenverplichtingen betreffen een significante post in de balans van de stichting. De technische voorzieningen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. De waardering is gevoelig voor de gehanteerde (actuariële) veronderstellingen en schattingselementen. Hier ligt een aantal belangrijke conventies aan ten grondslag namelijk dat voor de waardering uitgegaan wordt van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur alsmede de meest recente informatie (tafels) omtrent de levensverwachting, zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuarieel Genootschap (AG). In aanvulling op de tafels wordt gecorrigeerd voor de ingeschatte ervaringssterfte bij de stichting, zijnde de fondsspecifieke ervaringssterfte. Deze veronderstellingen hebben tezamen met de hoogte van de kostenopslag, waaraan eveneens schattingen ten grondslag liggen, bijzondere aandacht gehad in onze controle. De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de voorziening pensioenverplichtingen beschreven in de paragraaf 'Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling' en een nadere toelichting opgenomen in toelichting '[7] Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfondsen'. Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de technische voorzieningen niet toereikend gewaardeerd zijn.
--------	--

Waardering van en toelichting ten aanzien van de technische voorzieningen	
Onze controleaanpak	Bij de controle van de technische voorzieningen hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van de certificerend actuaris van de stichting. De certificerend actuaris onderzoekt onder meer de toereikendheid van de technische voorzieningen en de naleving van een aantal specifieke wettelijke bepalingen. De certificerend actuaris heeft daarbij gebruikgemaakt van de door ons in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens, waaronder de pensioenaanspraken van deelnemers. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel over de jaarrekening als geheel hebben wij met de certificerend actuaris onze planning, werkzaamheden, verwachtingen en uitkomsten afgestemd voor de controle van boekjaar 2017. Hierbij hebben wij specifiek aandacht gevraagd voor de toets van de ervaringssterfte op basis van de toegepaste prognosetafels, de toereikendheid van de kostenopslag alsmede de toepassing van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen per 31 december 2017: – Daartoe hebben wij ons een beeld gevormd van de redelijkheid van de aannames en schattingen van het bestuur met betrekking tot de gekozen actuariële grondslagen alsmede de uitkomsten van het actuariële grondslagenonderzoek en de gehanteerde waarderingsgrondslagen besproken met de certificerend actuaris. – Hierbij hebben wij met inachtneming van het oordeel van de certificerend actuaris gelet op de besluitvorming van het bestuur, de recentheid van beschikbaar grondslagenonderzoek, de toetsing op de onderbouwing van de daarin opgenomen veronderstellingen, de uitkomsten van beschikbare tussentijdse evaluaties, de uitkomsten van de actuariële analyse over meerdere jaren en de aanwezigheid van een consistente gedragslijn. – Daarnaast hebben wij controlewerkzaamheden uitgevoerd om de gehanteerde basisgegevens te toetsen, waaronder het evalueren van de juiste werking van de interne beheersmaatregelen bij de pensioenuitvoeringsorganisatie, het verrichten van aansluitwerkzaamheden met de pensioenadministratie voor wat betreft de aantallen en de aanspraken en het beoordelen van het verloop en de uitkomsten van de actuariële analyse.
Belangrijke observaties	Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd ten aanzien van de waardering per 31 december 2017 of de toelichting van de technische voorzieningen.

Verklaring over de in het verslag over het boekjaar opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het verslag over het boekjaar andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag, bestaande uit het voorwoord, het verslag van het bestuur en vooruitblik 2018;
- de overige gegevens;
- andere informatie, bestaande uit bestuur en organisatie, meerjarenoverzicht, verslag van de visitatiecommissie, verslag van het verantwoordingsorgaan, verslag van de compliance officer en de bijlagen.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat. Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Beschrijving van verantwoordelijkheden voor de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;

- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat de stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bevestigen aan het bestuur dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met het bestuur over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Eindhoven, 24 mei 2018

Ernst & Young Accountants LLP

w.g. P.A.E. Dirks RA

Bijlagen

Overzicht belegd vermogen

(in duizenden euro)

	2017		2016	
	€	%	€	%
Zakelijke waarden:				
Aandelenbeleggingsfondsen	134.894	32,8	121.612	30,7
	134.894	32,8	121.612	30,7
Vastrentende waarden				
Vastrentende beleggingsfondsen	112.908	27,4	112.731	28,5
Deposito's	4.496	1,1	1.499	0,4
Leningen op schuldbekentenis	31.602	7,7	29.978	7,6
Obligaties	111.801	27,2	111.974	28,3
	260.807	63,4	256.182	64,7
Derivaten en overige beleggingen				
Valutatermijncontracten	534	0,1	-650	-0,1
Swaps	5.192	1,3	11.949	3,0
	5.726	1,4	11.299	2,9
Liquide middelen				
Depotbanken	9.920	2,4	6.654	1,7
	9.920	2,4	6.654	1,7
Totaal belegd vermogen excl. vorderingen en schulden inzake beleggingen	411.347	100,0	395.747	100,0

	2017		2016	
	€	%	€	%
Lopende interest vastrentende waarden	6		0	
Lopende interest derivaten	160		134	
Lopende interest overige beleggingen	2		4	
Dividend	7		0	
Beleggingsdebiteuren	400		552	
Totaal vorderingen inzake beleggingen	575		690	
Lopende interest vastrentende waarden	0		-81	
Credit support annex verplichtingen	-8.470		-10.240	
Verplichtingen derivaten	0		-341	
Beleggingscrediteuren	-1		-2	
Totaal schulden inzake beleggingen	-8.471		-10.664	
Totaal belegd vermogen incl. vorderingen en schulden inzake beleggingen	403.451		385.773	

Begrippenlijst

ABTN

Afkorting voor actuariële en bedrijfstechnische nota. In de ABTN wordt door het bestuur van een pensioenfonds uiteengezet welke actuariële en bedrijfstechnische opzet ten grondslag ligt aan een fonds. Ook wel bedrijfsplan genoemd. Hierin komen drie hoofdonderwerpen aan de orde: de wijze van vaststelling van de verplichtingen jegens de deelnemers, de beleggingsportefeuille en het intern risicobeheersingssysteem.

Actuaris

Een actuaris kan antwoord geven op de vraag wat de toekomst aan pensioenuitkeringen gaat kosten. De actuaris is bij uitstek degene die financiële risico's op de agenda plaatst en adequate oplossingen bedenkt.

Actuele waarde

De actuele waarde is voor beleggingen waarvoor dagelijks openbare prijzen worden vastgesteld, zoals aandelen en obligaties, de beurswaarde. Voor andere vastrentende waarden, zoals onderhandse leningen en hypotheekleningen, wordt de actuele waarde benaderd als de contante waarde van de toekomstige nettokasstromen. Als actuele waarde van de beleggingen in vastgoedfondsen wordt de intrinsieke waarde gehanteerd. Voor direct onroerend goed wordt de taxatiewaarde als actuele waarde gehanteerd.

ALM

Afkorting voor Asset Liability Management. Een ALM-studie betreft de analyse van het risicobeheer van de balans tussen activa en de passiva van een pensioenfonds. Deze studie dient te resulteren in de formulering van een strategisch beleggingsbeleid.

Beleggingsmix

Verdeling van de beleggingen over zakelijke en vastrentende waarden.

Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad is de gemiddelde dekkingsgraad van de afgelopen 12 maandeinde-dekkingsgraden.

Benchmark

Vooraf vastgestelde, objectieve maatstaf voor de prestatie van (de beheerder van) een beleggingsportefeuille of pensioenfonds. Een beursindex bijvoorbeeld.

Contante waarde

De contante waarde op een bepaald moment van (een serie) betalingen in de toekomst, is het bedrag dat op dat moment aanwezig zou moeten zijn om, rekening houdend met rente-aangroei (rekenrente) en eventuele andere actuariële grondslagen, deze toekomstige betalingen te kunnen verrichten.

Dekkingsgraad

Een maat voor de solvabiliteit van een pensioenfonds. De dekkingsgraad wordt bepaald door de mate waarin het beschikbaar vermogen (BV) de voorziening opgebouwde rechten (VOR) overtreft, uitgedrukt in een percentage.

Een dekkingsgraad van 100% geeft aan dat het beschikbaar vermogen juist toereikend is om de voorziening opgebouwde rechten te dekken, terwijl een percentage lager dan 100 aangeeft dat er sprake is van onderdekking. Fondsen gaan in hun financiële opzet veelal van een minimumdekkingsgraad uit die ruim boven 100% ligt.

De Nederlandsche Bank (DNB)

Bij wet ingesteld toezichthoudend orgaan, dat onder andere het naleven van de Pensioenwet bewaakt.

Derivaten

Financiële contracten waarvan de waarde afhankelijk is van een of meer onderliggende activa, referentieprijzen of indices. Voorbeelden van derivaten zijn opties, termijncontracten en rente- en valutaswaps.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten worden verstaan: huur-, dividend- en renteopbrengsten van de beleggingen.

Duration

De gewogen gemiddelde looptijd van de kasstromen van een obligatie, waarbij weging geschiedt op basis van de contante waarde van iedere kasstroom. Duration is een graadmeter voor de rentegevoeligheid van een obligatie. In de regel: hoe langer de looptijd van een obligatie, hoe gevoeliger de koers van die obligatie voor renteveranderingen.

Franchise

In veel pensioenregelingen is een bepaald drempelbedrag opgenomen waarover geen pensioenopbouw plaatsvindt omdat de AOW geacht wordt hierover pensioen te verlenen. Dit bedrag is veelal afgeleid van de uitkeringen krachtens de AOW en wordt dan 'franchise' genoemd.

Herverzekering

Het door een pensioenfonds geheel of gedeeltelijk onderbrengen van een pensioenregeling in een levensverzekeringsovereenkomst en/of het door een pensioenfonds onderbrengen van extra hoge risico's bij een levensverzekeraar, zoals overlijden- en invaliditeitsrisico's van deelnemers.

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten vallen de gerealiseerde verkoopresultaten inclusief valutaresultaten en de niet gerealiseerde herwaarderingsresultaten.

Kansstelsels

Dit zijn veronderstellingen met betrekking tot sterftekansen, invalideringskansen, ontslag, gehuwdheid en individuele loonontwikkeling.

Koopsom

Een koopsom is een eenmalige betaling die aan de uitvoerder van de pensioenregeling is verschuldigd en waarvoor een bepaalde pensioenaanspraak wordt ingekocht. In beginsel is een koopsom dus een eenmalige betaling, en een premie een periodieke betaling. Zowel premies als koopsommen dienen hetzelfde doel, namelijk de financiering van de pensioenen.

Nominale waarde

De op het stuk (aandeel of obligatie) aangegeven waarde. Bij een koers van 100 (= 100%) is de prijs van het waardepapier gelijk aan de nominale waarde.

Overlevingstafels

Geven aan wat de levens- en sterftekansen zijn van mannen en vrouwen in Nederland, afhankelijk van de bereikte leeftijd. Ze worden gebruikt bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen door de actuaris.

Pensioengrondslag

Het bedrag waarover pensioen wordt toegekend. Vaak is dit het voor pensioen meetellende jaarsalaris minus de franchise.

Performance

Het rendement dat is behaald met de beleggingen.

Rekenrente

De rekenrente is het fictieve percentage dat het belegde pensioenvermogen wordt geacht op te brengen in de toekomst en waarvan bij de berekening van de contante waarde wordt uitgegaan.

Rendement

Het positieve of negatieve resultaat dat een verzekeringsmaatschappij of een pensioenfonds behaalt met de belegging van daartoe beschikbare middelen.

Rentetermijnstructuur

De rentetermijnstructuur is een grafiek die het verband weergeeft tussen de looptijd van een vastrentende belegging enerzijds en de daarop te ontvangen marktrente anderzijds.

Solvabiliteit

Het vermogen om (nu en op termijn) aan de financiële verplichtingen te kunnen voldoen.

Toeslag

Een toeslag is een verhoging van een pensioen of een aanspraak op pensioen, welke is gebaseerd op een in het pensioenreglement omschreven regeling, dan wel op incidentele basis wordt verleend.

Totaal rendement

Het totaal rendement van een belegging is samengesteld uit de koerswinst of het koersverlies (indirecte beleggingsopbrengsten) over de beschouwde periode, terwijl de directe beleggingsopbrengsten (dividend, rente, aflossingen, huur en dergelijke uitkeringen) meteen worden herbelegd en tijdsgewogen in het totaal rendement worden meegenomen. Het totaal rendement wordt uitgedrukt in een percentage ten opzichte van het gemiddeld belegd vermogen.

Vastrentende waarden

Hypotheken, leningen op schuldbekentenis en obligaties.

Verzekeringstechnische analyse

Ook wel actuariële analyse genoemd. In deze analyse wordt door de actuaire de invloed verklaard van opgetreden verschillen tussen de gehanteerde actuariële grondslagen en werkelijke ontwikkelingen.

Verzekeringstechnische risico's

Bij het verzekeren van pensioenaanspraken loopt een fonds een langlevensrisico voor het ouderdomspensioen als verzekerden langer leven dan volgens de gebruikte overlevingstafel wordt verwacht. Voor het nabestaandenpensioen loopt het fonds een kortlevensrisico als de verzekerden korter leven dan volgens de overlevingstafel wordt verwacht. Ook kan het invaliditeitsrisico worden gerekend tot de verzekeringstechnische risico's van fondsen.

Zakelijke waarden

Aandelen, converteerbare obligaties en onroerend goed(fondsen).